

ZBORNÍK
M G

ZBORNÍK
S N G

BEJBE

'85

BIB
'85

SLOVENSKÁ

NÁRODNÁ

GALÉRIA

ZBORNÍK СБОРНИК
SLOVENSKEJ СЛОВАЦКОЙ
NÁRODNEJ НАЦИОНАЛЬНОЙ
GALÉRIE ГАЛЕРЕИ 11

11

MISCELLANY OF THE
SLOVAK NATIONAL
GALLERY 11

VEDECKÁ REDAKTORKA
A ZOSTAVOVATEĽKA
ANNA HORVÁTHOVÁ

НАУЧНЫЙ РЕДАКТОР
А ЗОСТАВИТЕЛЬ
АННА ХОРВАТОВА

SCIENTIFIC ADVISOR
EDITOR AND COMPILER
ANNA HORVÁTHOVÁ

ZBORNÍK СБОРНИК
SLOVENSKEJ СЛОВАЦКОЙ
NÁRODNEJ НАЦИОНАЛЬНОЙ
GALÉRIE ГАЛЕРЕИ 11

11

MISCELLANY OF THE
SLOVAK NATIONAL
GALLERY 11

BIENÁLE БЬЕНАЛЕ
ILUSTRÁCIÍ ИЛЛЮСТРАЦИИ
BRATISLAVA БРАТИСЛАВА '85

'85

BIENNALE
OF ILLUSTRATIONS
BRATISLAVA '85

SYMPÓZIUM BIB '85

Dňa 9. 9. 1985 o 9,00 hod. otvoril rokovanie sympózia Štefan Mruškovič, riaditeľ Slovenskej národnej galérie. Okrem prednesených referátov tvorili program sympózia návšteva Slovenskej národnej galérie a účasť na vernisáži výstavy Detský svet — micrový život, ktorá bola v SNG.

OBSAH

<p>ÚVOD 11 Štefan Mruškovič, ČSSR</p> <p>O OTÁZKE TÉMY SYMPÓZIA BIB '85 15 Ella Gankinová, ZSSR</p> <p>PRIATELSTVO MEDZI NÁRODMI V DETSKÝCH KNIHÁCH A V ICH ILUSTRÁCIÁCH 18 Alice Hartmannová, NDR</p> <p>UMENIE ILUSTRÁCIE PROTI VOJNE A AGRESIVITE 23 Irena Wojnarová, Poľsko</p> <p>DETI A MIER V ILUSTRÁCIÁCH NÁRODOV SVETA 26 Nadežda Lola Savčičová, Juhoslávia</p> <p>ILUSTRÁCIA KNIHY PRE DETI ALEBO NÁVRAT UMENIA K PRAMEŇOM NEVINNOSTI 29 Done Stan, Rumunsko</p> <p>DETI A MIER V ILUSTRÁCIU Janine Despinettová, Francúzsko</p> <p>DETI A MIER V JAPONSKÝCH ILUSTRÁCIÁCH 34 Takashi Matsumoto, Japonsko</p> <p>NA TĚMU SYMPÓZIA 37 Seizo Tashima, Japonsko</p>	<p>11</p> <p>15</p> <p>18</p> <p>23</p> <p>26</p> <p>29</p> <p>32</p> <p>34</p> <p>37</p>	<p>ILUSTRÁCIA — MEDZINÁRODNÝ JAZYK, ILUSTRÁCIA — NÁRODNÝ JAZYK 39 Regina Yolanda Wernecková, Brazília</p> <p>ILUSTRÁCIA V TURECKÝCH DETSKÝCH KNIHÁCH 42 Güner Enerová, Turecko</p> <p>ÚLOHA A VPLYV NOVÝCH VÝTVARNÝCH KONCEPCIÍ NA MODERNÚ KNIŽNÚ PRODUKCIU 44 Wole Vaughan, Nigéria</p> <p>ILUSTRACE JAKO PROSTŘEDEK BOJE ZA MÍR 46 Marie Petrželová, ČSSR</p> <p>VOJNA A MIER V KOMIKSOCH 49 Bernd Dolle-Weinhauff, NSR</p> <p>TĚMA PRIATELSTVA V ANIMOVANÝCH FILMOCH PRE DETI PODLA LITERÁRNÝCH PREDLŔH 55 Wolfgang Schneider, NSR</p> <p>ŽIVOT DETÍ A ICH KONTAKTY S DOSPELÝMI 59 Zbigniew Rychlicki, Poľsko</p> <p>NA TĚMU SYMPÓZIA 62 Rumen Skorčev, Bulharsko</p> <p>O ANTIRĚTORICKÝCH „FORMULÁCH“ 64 Carla Poesiová, Taliansko</p>
--	---	--

СОДЕРЖАНИЕ

ВВЕДЕНИЕ	69	ИЛЛЮСТРАЦИЯ — НАЦИОНАЛЬНЫЙ ЯЗЫК	101
Штефан Мрушкович, ЧССР		Регина Йоланда Вернек, Братислава	
К ВОПРОСУ О ТЕМЕ СИМПОЗИУМА БИБ '85	73	ИЛЛЮСТРАЦИЯ В ТУРЕЦКИХ ДЕТСКИХ КНИГАХ	105
Элла Ганкина, СССР		Гюнер Энер, Турция	
ДРУЖБА МЕЖДУ НАРОДАМИ В ДЕТСКИХ КНИГАХ И ИХ ИЛЛЮСТРАЦИЯХ	77	РОЛЬ И ВЛИЯНИЕ НОВЫХ ХУДОЖЕСТВЕННЫХ КОНЦЕПЦИЙ НА СОВРЕМЕННОЕ КНИГОПРОИЗВОДСТВО	108
Алица Гартманн, ГДР		Воул Воган, Нигерия	
ИСКУССТВО ИЛЛЮСТРАЦИИ — ПРОТИВ ВОЙНЫ И АГРЕССИИ	83	ИЛЛЮСТРАЦИЯ — СРЕДСТВО БОРЬБЫ ЗА МИР	110
Ирена Войнарова, ПНР		Марие Петржелова, ЧССР	
ДЕТИ И МИР В ИЛЛЮСТРАЦИЯХ НАРОДОВ МИРА	87	ВОЙНА И МИР В КОМИКСАХ	114
Надежда Лола Савчич, Югославия		Бернд Долле-Вайнхауфф, ФРГ	
ИЛЛЮСТРАЦИЯ КНИГИ ДЛЯ ДЕТЕЙ ИЛИ ВОЗВРАЩЕНИЕ ИСКУССТВА К ИСТОЧНИКАМ НЕВИННОСТИ	91	ТЕМА ДРУЖБЫ В МУЛЬТФИЛЬМАХ ДЛЯ ДЕТЕЙ ПО ЛИТЕРАТУРНЫМ ОСНОВАМ	120
Доне Стан, РСР		Волфганг Шнайдер, ФРГ	
ДЕТИ И МИР В ИЛЛЮСТРАЦИИ	94	ЖИЗНЬ ДЕТЕЙ И ИХ КОНТАКТЫ СО ВЗРОСЛЫМИ	124
Жанин Деспинетт, Франция		Збигнев Рыхлицкий, ПНР	
ДЕТИ И МИР В ЯПОНСКИХ ИЛЛЮСТРАЦИЯХ	96	НА ТЕМУ СИМПОЗИУМА	127
Такаши Матсумото, Япония		Румэн Скорчев, НРБ	
НА ТЕМУ СИМПОЗИУМА	99	ОБ АНТИРЕТОРИЧЕСКИХ »ФОРМУЛАХ«	129
Сейзо Ташима		Карла Поэзио, Италия	
ИЛЛЮСТРАЦИЯ — МЕЖДУНАРОДНЫЙ ЯЗЫК,			

CONTENTS

INTRODUCTION	135	GUAGE, ILLUSTRATION — NATIONAL LANGUAGE	163
Štefan Mruškovič, ČSSR		Regina Yolanda Werneck, Brazil	
ON THE TOPIC OF THE BIB '85	138	ILLUSTRATION IN CHILDREN'S BOOKS IN TURKEY	166
E. Gankina, USSR		Güner Ener, Turkey	
FRIENDSHIP AMONG NATIONS IN BOOKS FOR CHILDREN AND THEIR ILLUSTRATIONS	141	THE ROLE AND IMPACT OF NEW DESIGN CONCEPTS IN THE MODERN BOOK PRODUCTION	168
Alice Hartmann, GDR		Wole Vaughan, Nigeria	
THE ART OF ILLUSTRATION — AGAINST WAR AND AGGRESSION	147	ILLUSTRATION — THE MEANS TO FIGHT FOR PEACE	170
Irena Wojnar, Poland		Marie Petrželová, Czechoslovakia	
CHILDREN AND PEACE IN THE ILLUSTRATIONS OF NATIONS OF THE WORLD	150	WAR AND PEACE IN THE COMICS	174
Nadežda Lola Savčić, Yugoslavia		Baruch Dolle-Winhauf, FRG	
THE CHILDREN BOOK ILLUSTRATION OR RETURN TO THE SOURCES OF INNOCENCE	153	FRIENDSHIP AS THE TOPIC OF ANIMATED CARTOONS BASED ON PICTURE BOOKS	180
Done Stan, Romania		Wolfgang Schneider, FRG	
CHILDREN AND PEACE IN ILLUSTRATIONS	156	THE LIFE OF CHILDREN AND THEIR CONTACTS WITH THE ADULTS	184
Janine Despinette, France		Zbigniew Rychlicki, Poland	
CHILDREN AND PEACE IN ILLUSTRATION	158	ON THE THEME OF THE SYMPOSIUM	187
Takashi Matsumoto, Japan		Ruman Skorčev, Bulgaria	
ON THE THEME OF THE SYMPOSIUM	161	ON ANTIRHETORIC „FORMULAS“	189
Seizo Tashima, Japan		Carla Poesio, Italy	
ILLUSTRATION — INTERNATIONAL LANGUAGE, ILLUSTRATION — NATIONAL LANGUAGE			

BIENÁLE
ILUSTRÁCIÍ
BRATISLAVA '85

*Vážení prítomní,
milí a vzácní zahraniční hostia,
súdržky a súdruhovia!*

Dovoľte mi srdečne vás privítať a pozdraviť v mene vedenia Slovenskej národnej galérie ako usporiadajúcej organizácie, aj v mene Pracovného výboru 10. jubilejného Bienále ilustrácií Bratislava 1985.

Od vzniku tohto významného medzinárodného podujatia v Bratislave, ktorého neodmysliteľnou a nenahraditeľnou súčasťou je aj Medzinárodné sympóziu BIB, uplynulo už 20 rokov. Za ten čas sa stalo bienále a jeho sympóziá všeobecne známymi a uznávanými tvorivými vedeckými aj kultúrno-spoločenskými podujatiami. Pozitívne vplyvajú na kvalitatívny rozvoj, na stále rastúcu úroveň a na spoločenskú prestíž ilustrovanej detskej knihy. Pomáhajú aj pri stále sa rozvíjajúcej medzinárodnej spolupráci umelcov — ilustrátorov a autorov detských kníh, teoretikov a odborníkov z veľkého počtu krajín celého sveta. Naše sympóziá v medzinárodnom meradle podnietili a pomohli vyvolať vážny záujem o štúdium, o vedecké hodnotenie a o poznanie mnohostranných kvalít a funkcií ilustrovanej detskej knihy v jej historickom aj

súčasnom kultúrno-spoločenskom význame.

Som presvedčený, rovnako ako aj vy, že v tomto smere patrí Medzinárodné sympóziu Bienále ilustrácií Bratislava medzi najväznejšie, najvýznamnejšie a najúspešnejšie medzinárodné podujatia. Svedčí o tom nielen jeho medzinárodný ohlas, ale vďaka hodnoteniu a oceňovaniu najlepších diel ilustrovanej detskej knihy jednotlivých národov a krajín na výstavách BIB aj jeho prienik do kultúry iných národov. Vďaka tomu sa v nejednom prípade najlepšie diela a hodnoty ilustrovanej detskej knihy mnohých národov už stali svetovým kultúrnym majetkom.

V histórii doterajších sympózií sa vystriedali mnohé témy a tematické okruhy, ktoré pomohli pri poznávaní a hodnotení špecifických vlastností a kvalít ilustračnej tvorby zameranej na detskú knihu, tak vo vzťahu k jej racionálno-výchovnému, ako aj k etickému, k estetickému a k mnohoznačnému kultúrno-spoločenskému poslaniu. Pomohli zblížiť principiálne stanoviská v posudzovaní týchto hodnôt a kvalít. Od týchto súvislostí nemožno oddeľovať ani rastúcu úroveň

teórie a význam vedy, komplexne zameranej na celý výchovno-vzdelávací systém najmladších generácií. Tento význam netreba zvlášť zdôrazňovať ani v súvislosti s témou dnešného sympózia.

Jubilejné desiate sympóziu sa koná v znamení 40. výročia skončenia druhej svetovej vojny, v roku, ktorý OSN vyhlásila za Medzinárodný rok mládeže. Táto príležitosť poskytla aj námet na tohoročné sympóziu, ktorým je téma „Deti a mier v ilustráciách národov sveta“. Myslím si, že v súčasnosti niet naliehavejšej a spoločensky významnejšej témy ani v oblasti detskej ilustrovanej knihy. Veď v celom jej vývoji sa ako červená niť vinie odveká túžba ľudu všetkých národov po mieri a priateľstve, po víťazstve dobra nad zlom a slobody nad útlakom, a to ako výsostný pojem spravodlivosti a ľudského šťastia. Verím, že tohoročné sympóziu kladne zavŕši doterajšiu etapu riešenia problémov, že poskytne nový impulz aj v rovine rozvíjania eticko-estetických princípov súčasnej umeleckej tvorby spätéj s detskou knihou, aj v rovine rozvíjania tvorivých metód vlastnej tvorby, čo je nakoniec jeho hlavným cieľom.

Téma tohoročného sympózia nie je len témou, ktorá poskytuje možnosť teoretického hodnotenia umeleckej, t. j. literárnej a výtvarnej tvorby detskej knihy. Je to aj téma, umožňujúca vstúpiť a pestovať v deťoch súčasných generácií úprimný, bytostne racionálny a citový zmysel pre pokrok a vzťah k nemu, rovnako ako vzťah k sociálnej spravodlivosti, k slobode a k mieru. Je to téma najaktuálnejšieho programu vo výchovnom procese detí a mládeže vôbec, ktorá rovnako

zaujíma pokrokových umelcov — ilustrátorov, ako aj teoretikov, vedcov a ostatných ľudí na celom svete. Dovoľte mi preto vyjadriť potešenie z toho, že téma tohtoročného medzinárodného sympózia BIB '85 sa od začiatku stretla s tak veľkým pochopením a záujmom z vašej strany.

Mnohí z vás sa zúčastňujú na našich sympóziách pravidelne, už od ich vzniku pred dvadsiatimi rokmi. Aj ďalší pomáhajú udržať ich vysokú úroveň. Tak vznikla tradícia, ktorá umožnila zjednotiť sily, um a záujem o progresívny a kvalitatívny rozvoj ilustrovanej detskej knihy a o jej stále vzostupnú úroveň, ale aj pochopenie jej neobyčajne veľkého spoločensko-výchovného významu tak v národných, ako aj v celosvetovom meradle. Preto vysoko oceňujem toto úsilie v presvedčení, že aj dnešné sympóziu významne pomôže upevniť a rozvinúť túto krásnu tradíciu.

Naša úcta a vďaka patrí aj tým, ktorí sa už nedožili jubilejného 10. Medzinárodného sympózia. Jedným z nich je aj profesor František Holešovský, ktorý sa aktívne zúčastňoval na príprave a mal zásluhu na výsledkoch všetkých doterajších sympózií. V medzinárodnom, ale predovšetkým v československom meradle má osobitne veľké zásluhy na rozpracovaní teórie esteticko-výchovného významu ilustrovanej detskej knihy a jej vplyvu na racionálno-poznávací, estetický a morálny vývoj detí a mládeže.

Otváram dnešné jubilejné 10. Medzinárodné sympóziu BIB '85 so želaním, aby bolo rovnako úspešné, ako všetky predchádzajúce. Naším zahraničným hosťom a všetkým účastníkom sympózia želám príjemné a maximálne užitočné strá-

venie dvoch dní v kruhu spolupracovníkov a priateľov, ktorí majú úprimný a vážny záujem o ďalší kvalitatívny rozvoj ilustrovanej detskej knihy. Nech toto jubilejné sympóziium významne pomôže upevniť tradíciu, vstupujúcu do svojej ďalšej etapy.

PhDr. Štefan Mruškovič, CSc.,
riaditeľ Slovenskej národnej galérie

O OTÁZKE TÉMY SYMPÓZIA BIB '85

ELLA GANKINOVÁ
ZSSR

Zišli sme sa tu dnes na pravidelnom, ale zároveň na nie celkom všednom sympóziu. Nevšedná, a povedala by som mimoriadne významná, je nielen jeho téma „Deti a mier v ilustráciách národov sveta“. Osobitne významná je aj tá skutočnosť, že je to už desiate teoretické sympóziu, ktoré tak, ako aj samo Bienále ilustrácií Bratislava, je jubilejným podujatím, a do určitej miery sumarizuje niektoré výsledky našich jednotlivých i spoločných úvah o umení detskej ilustrácie. Úvah, o ktoré sme sa ochotne a štedro navzájom podelili každé dva roky od začiatku organizovania BIB.

Desať sympózií takto zachytáva dvadsať rokov dostatočne intenzívnej činnosti všetkých scenáristov, ktorí majú hlboký záujem o osudy a vývoj súčasného moderného umenia pre deti.

Nemohli by sme dnes hovoriť o tom, o čom hovoríme, ak by sme sa aspoň letmo neobzreli späť do minulosti. V skutočnosti je dnes dosť ťažké predstaviť si, že v období, keď sme sa stretli po prvý raz roku 1967 v sále Národného výboru mesta Bratislavy, neuzrela ešte svetlo sveta trojdielna „Antológia celosvetovej detskej literatúry“ od Dr. Carmen Bravo-Villasantovej (1971), nebola ešte vydaná ani kniha prof. Františka Holešovského „Forma a reč“ (1971), po ktorej nasledovali ešte tri ďalšie jeho základné práce z rokov 1977, 1980 a 1982. V tom čase sme sa nemohli ešte ani začítať do skvelých esejí Dr. Horsta Kühnemanna, uverejnených v jeho „Profiloch“ (1972), nebolo ešte na svete ani prvé vydanie „Das Bilderbuch“ (1975) — zborníka, ukazujúceho, aké dôkladné a mnohostranné sú výskumy západonemeckých vedcov, ktoré zhrnul prof. Klaus Doderer. Napokon na samom začiatku boli aj práce na „Lexikone literatúry

pre deti a mládež“, ktorý sa niekoľko rokov pripravoval pod vedením prof. Doderera, pričom do jeho prípravy sa zapojili mnohí odborníci z rôznych krajín aj pracovníci Inštitútu pre výskum detskej literatúry pri Univerzite J. W. Goetheho vo Frankfurte nad Mohanom. Ďalej tu môžeme spomenúť aj knihy Barbary Bäderovej (1972) a Susan Mayerovej (1983) z USA, ako aj rozsiahlu kolektívnu prácu Švédskeho výskumného ústavu detskej knihy v Štokholme, na príprave ktorej sa zúčastňovali takí uznávaní odborníci ako Dr. Mary Ørvingová, Lars Furuland a Orian Lindberger. Nemožno nespomenúť aj najdôležitejšie zborníky statí a článkov, ktoré sa vydali za obdobie rokov od konania prvého sympózia: „Aspekte“ v roku 1968 a „Deutsches Jugendbuch heute“ v roku 1974, ktorých zostavovateľom bol Alfred Klements Baumgartner, ako aj nespočetné periodické publikácie medzinárodných časopisov „Bookbird“ a „Fedrus“, publikácie Medzinárodnej mládežníckej knižnice v Mníchove a Kongresovej knižnice vo Washingtone, sovietske periodické vydania, časopis „Detskaja literatura“, zborníky „Iskusstvo knigi“ a „Sovetskaja grafika“, v ktorých sa systematicky ozrejmovalo umenie ilustrácie pre deti, publikovali sa teoretické články a prehľady o bratislavských bienále. Pochopiteľne to ešte ani zďaleka nie je všetko. Avšak vymenovať všetko v takomto krátkom vystúpení by ani nebolo možné. Za uplynulých dvadsať rokov sa vykonala obrovská historicko-teoretická práca, a sme presvedčení, že sa v nej pokračuje aj naďalej.

Všetky predchádzajúce sympóziá, či sa na nich rozoberali otázky vplyvu ilustrácie na emocionálne vnímanie detí (1967) alebo sa posudzovali estetické

a mimoestetické aspekty ilustrácie (1971) alebo sa o ilustrácii hovorilo ako o špecifickej druhej kategórii výtvarných umení (1969) alebo napokon taká, s tvorivou praxou bezprostredne spätá otázka — ako vznikajú ilustrácie v detskej knihe — všetky sympóziá si takým alebo onakým spôsobom vytyčovali riešiť či upozorňovať na svojich rokovaníach na tie najaktuálnejšie problémy. A nehľadiac na to, že sa v našich teoretických besedách takmer vôbec neprerokával a neposudzoval konkrétny materiál samotných expozícií bienále, môžeme konštatovať, že vo svojom spontánnom vývoji teoretická myšlienka napredovala súčasne s pohybom vlastného umenia, „stráviac“ a zovšeobecňujúc pritom jeho skúsenosti, pozorne si všímajúc procesy vývoja ilustrácie, ktoré zachádzajú ďaleko za reprezentatívny rámec výstav. Bratislavské bienále systematicky sústreďujú v sebe všetko to, čo je v takýchto procesoch najpodstatnejšie. Zároveň však, čo je rovnako veľmi dôležité, umožňujú nám — historikom, teoretikom a kritikom — ktorí sme zapustili korene do procesov vývoja umenia v svojej krajine, získavať neoceniteľný prehľad v panoráme svetového vývoja, umožňujú nám navzájom porovnávať, hľadať spoločné a odhaľovať rozdiely.

Myslím si, že aj výber témy práve prebiehajúceho sympózia možno považovať za významný výsledok všetkého, čo sa doposiaľ povedalo. Nastolenie problematiky „deti a mier v ilustráciách národov sveta“ už samo osebe svedčí o tom, že v polovici osemdesiatych rokov 20. storočia sa detská ilustrácia nestala len rozsiahlym javom vo sfére výtvarného umenia. Stala sa významným javom v kultúrnom a sociálnom živote väčšiny krajín sveta.

Takéto vysoké postavenie knižné umenie pre deti ešte nikdy v dejinách nezastávalo. Dnes vôbec neudivuje tá skutočnosť, že spájame jeho problémy s otázkami mieru, to znamená s tým, čo je najdrahšie ľuďom našej planéty.

Domnievam sa, že tento fakt sám osebe nám umožní zbaviť sa priamočiareho, ako sa u nás zvykne hovoriť „čelného“, vysvetľovania základnej témy sympózia, aj keď sa v takom prístupe črtá veľa lákavých možností.

Skutočne, či by nebolo pritažlivé vrhnúť retrospektívny pohľad na zobrazovanie detí v ilustrácii? Rozvinúť diskusiu o dieťati ako o hrdinovi umenia? Porozprávať sa o historickej evolúcii stvárnenia detí, ich sociálnej tváre? Bolo by nanajvýš zaujímavé načrtnúť kľukatú líniu počnúc „Goody to shoes“ od Johna Newberryho, cez deti Wilhelma Buscha až po

fantastu Maxa — hrdinu Mórica Sendaka — alebo po malého chlapca s veľkou rybou Maxa Velthuijsa.

Ak by sme vysvetľovali pojem „mier“ čisto idylicky, mohli by sme začať celý rad obrazov tichého rodinného sveta znamenitým akvarelom na obale rukopisu „Rozprávky pani Husi“ z epochy Ľudovíta XIV., a potom pokračovať v rade, ktorý by viedol cez žánrovoro-mantickú ilustráciu z čias biedermeiera a secesie až do sveta súčasného detstva v ilustráciách Binetty Schröderovej, Etiena Delesserta, Maja Mituriča, Nikolaja Ustinova a mnohých ďalších exponentov BIB.

Ak by sme skúmali „mier“ ako antitézu „vojny“, ako odvekú výzvu tvoriť v oblasti umenia hrdinské, osloboditeľské motívy, motív víťazstva dobra nad zlom, svetla nad temnom, bolo by možné rozanalyzovať historické zmeny tematiky a obrazovo štylistických postupov v scénach bojov od prvých münch-hauziád cez bojové scény Bouté de Montveillea, až po „Bubeníkov“ Reinera Zimmika, „Straku-zlodejku“ a rytierov Emanuela Luzzatiho.

Vidno, že aj týchto zopár náhodne spomenutých príkladov pri priamom, povrchnom prístupe k téme svedčí o existencii oveľa hlbšej problematiky. Nemôžem si dovoliť v tomto krátkom úvode danej témy rozanalyzovať všetky jej rôznorodé aspekty, ktoré sa nám ponúkajú. Nepochybujem o tom, že nájdu svoje rozpracovanie vo vystúpeniach mojich spolupracovníkov.

V rámci danej témy si dovoľím vyčleniť tri smery, ktoré považujem za podstatné ja sama:

1. Sociálna angažovanosť umenia ilustrácie.

2. Širší výklad pojmu „mier“, ktorý v sebe zahŕňa okrem mieru ako antitézy vojny aj predstavy o svete obklopujúcom dieťa, o okolitom svete človeka, o prostredí, v ktorom existuje ľudstvo.

3. Postupne v čase sa meniaci výraz nami vybraného páru pojmov „deti a mier“ v štylistických hodnotách umenia.

V tomto svojom referáte som si v žiadnom prípade nestanovila za cieľ rozpracovanie týchto troch smerov. Dovoľujem si len podotknúť, nadhodiť témy, o ktorých by sa mohlo rokovať.

Čím je determinovaná sociálna angažovanosť v súčasnom období? Dnes, keď nad mierom na celom svete visí obrovská hrozba, stáva sa každý umelec bojovníkom za mier, nech sa už rozpráva s malým dieťaťom alebo s dospelujúcou mládežou. Veľakrát sme už konštatovali, že umenie detskej knihy — nech by bolo akékoľvek, nech by vznikalo kdekoľvek a ako-

koľvek — je vždy predovšetkým umenie, so všetkými jemu vlastnými mnohotvárnymi, účinnými prostriedkami emocionálneho pôsobenia. Umelec, ktorý sa pripravára generácii budúcnosti, si musí nájsť jemu najbližší spôsob upevňovania a presadzovania myšlienky mieru, pretože už samotným pocitom svojej spolupatričnosti s umením, ktoré je osobitnou formou poznania, sa angažuje za pokrokové sily spoločnosti. V terajšej situácii musíme hovoriť očividne o tom, ako by sa dala ešte aktívnejšie a organickejšie plniť táto funkcia bojujúceho umenia. Úloha umeleckej literatúry pre deti tu zostáva avantgardnou. Napriek tomu sa zdá, že najdôležitejším sa dnes stáva poslanie umenia v učebnej literatúre. V našich školách sa prvou vyučovacou hodinou po skončení letných prázdnin stala „hodina mieru“. V krajinách na Západe sa už malé deti stávajú priamo bojovníkmi za mier, keď sa spolu s dospelými zúčastňujú na manifestáciách proti vojne, proti rozmiestňovaniu rakiet v Európe. Tento mohutný pohyb sa musí odraziť predovšetkým v najmasovejšej každodennej literatúre pre deti — v učebnici. Obrázková knižka a súčasný komiks — to je ešte jeden z problémov, ktorý čoraz ostrejšie vystupuje do popredia práve v našej súčasnosti. Obrázková knižka vysokej umeleckej hodnoty, to je pole, na ktorom sa môže umelec najlepšie prejaviť a aj najlepšie predložiť svojmu čitateľovi veľké, spoločensky významné myšlienky (opäť spomeniem „Chlapca a rybu“ od Maxa Velthuijsa alebo „Swimmi“ od Lea Lionniho). Žiaľ, takáto kniha býva aj dnes zriedkavosťou, vychádza v nízkych nákladoch, nie vždy je dostupná všetkým, zatiaľ čo komiks, v ktorom často vládne čosi remeselné, druhoradé, druhoakostné, kam preniká propaganda hlúpych inštinktov a násilia, si ľahko nachádza svoje cesty medzi masou mladých čitateľov. Jedným z páľivých problémov dnešných dní je otázka, ako urobiť lacnú knižku umelecky hodnotnou, ako z nej urobiť nositeľa pokrokových myšlienok. Myslím si, že v našej súčasnosti je stále ťažšie oddeľovať predstavy o mieri ako o protiklade vojny, to znamená predstavy o mierovom živote ľudí, od predstáv o mieri ako o okolitom prostredí človeka. Pre dejiny detskej knihy je to viac ako prirodzené: či vari umenie ilustrácie na skromných drevených rytinách v práci Jana Amosa Komenského „Orbis Pictus“ sa nezačínalo rozprávaním o mieri, o svete ako o Zemi, na ktorej žijeme? A či to nie je práve súčasná vedecko-populárna kniha, v ktorej dnešné deti nachádzajú odpovede na otázky o tom,

čo je to Zem a Vesmír, ako žijú a ako sa vyvíjajú národy sveta, na čo orientujú svoje vedecké a technické snaženia, aby sme do zajtrajšieho dňa mohli vykročiť v mieri? O tom, že umelci dnes dobre chápu svoju povinnosť vychovateľa a formovateľa budúcich generácií, sa veľmi výstižne vyjadril Janusz Stanny: umenie musí pomôcť dieťaťu dívať sa na svet lepšie, svojráznejšie, dôkladnejšie, hlbšie.

Detská knižná ilustrácia sa historicky vyvíjala v rámci mohutných umeleckých prúdov. Pri jej zrode stoja William Blake a Thomas Buick. Mocné impulzy jej kedysi poskytol súčasne s anglickým aj nemecký romantizmus, podobne ako aj secesia — tento v dejinách umení posledný univerzálny sloh. Na bratislavských bienále sledujeme od polovice šesťdesiatych rokov nášho storočia širokú paletu rôznorodosti štýlov a smerov, nasýtených z množstva prameňov, ktoré odhalilo umenie 20. storočia. Umenie svojím spôsobom odráža rytmus času, jeho pulz, jeho radosť i bolesť. Štylistickú tvár súčasnej umeleckej knihy určujú aj jej nebývalé polygrafické možnosti. Šesťdesiate roky nášho storočia boli pre detskú knihu érou rozkvetu, nezadržateľného prenikania tak komorného ako aj dekoratívneho maliarstva do detských kníh. Začiatkom sedemdesiatych rokov 20. storočia sa objavuje zvýšený záujem o kresbu, avšak ide pritom spravidla nie o letmú lineárno-kontúrovaciu kresbu časopisového typu, ale o dokonalú klasickú kresbu, ktorá je súčasne obsažná aj dekoratívne nasýtená, o kresbu so zložitým spracovaním priestoru. Túto líniu vývoja podporilo niekoľko grand-prix a zlaté jabĺčka posledných BIB.

Myslím si, že takýmto spôsobom vzniká tendencia zachovávaní tradícií na novej úrovni súčasnej modernej štylistiky vo výtvarnom umení. Svoje slovo o tom ešte povedia historici a kritici, avšak ja si tu dovoľím vysloviť snáď trochu až prismselú myšlienku. Neznamená to vari, že sa umenie zúčastňuje na spoločnom snažení všetkých národov o zachovanie určitých dôležitých, dvadsiatym storočím zatratených pilierov života, základov ľudských hodnôt, že takýmto spôsobom umenie vyjadruje aj obavu o zachovanie tepla rodinného kozuba, o zachovanie spoločenskej rovnováhy, a napokon, či to neznamená, že sa v dnešnom umení odzrkadľuje boj síl, ktorého cieľom sú túžby a želania zachovať mier a život na Zemi?

Je možné, že referáty, ktoré si dnes vypočujeme, budú do určitej miery odpoveďou aj na tieto otázky.

PRIATELSTVO MEDZI NÁRODMI V DETSKÝCH KNIHÁCH A V ICH ILUSTRÁCIÁCH

ALICE HARTMANOVÁ
NDR

V rámci mojej prednášky „Priateľstvo medzi národmi v detských knihách a v ich ilustráciách“ by som sa chcela, odhliadnuc od kratšieho pohľadu do histórie v zájume lepšieho pochopenia súvislostí, zamerať predovšetkým na sedemdesiate a začiatok osemdesiatych rokov.

Po porážke hitlerovského fašizmu roku 1945 sa v Nemecku vytvorili vhodné podmienky na uskutočnenie zásadnej obnovy v politickej, hospodárskej a kultúrnej sfére. To sa však mohlo udiať iba v sovietskej zóne. V duchovnej a kultúrnej oblasti išlo predovšetkým o prekonanie fašistického spôsobu myslenia a o vytvorenie humanistickej a demokratickej orientovanej ideológie.

Na základe straníckych uznesení začali antifašisti podporovaní sovietskou správou obnovovať celkový duchovný a kultúrny život, vrátane výchovno-vzdelávacej oblasti. V rámci tejto duchovnej obrody mali mimoriadny ideologický význam aj knihy pre deti a mládež, a v súvislosti s tým aj knižné ilustrácie. Od roku 1945 sa prejavuje úsilie všetkých vydavateľstiev spopularizovať antifašistickú literatúru, ktorá šíri jednak humanistické, jednak socialistické myšlienky, a popri tom mladého čitateľa ideologicky novo orientuje (R. L. Stevenson, M. Twain).

Mimoriadne zásluhy na vydávaní kníh pre deti a mládež od zahraničných autorov malo vydavateľstvo Alfred-Holz Verlag, založené roku 1947 (Maršak, Čechov, Tolstoj).

Po založení NDR roku 1949 v rámci uplatňovania straníckych a vládnych uznesení v kultúrno-politickej oblasti sa v tomto roku položili základy Vydavateľstva detskej knihy (Kinderbuchverlag). Táto skutoč-

nosť sama osebe ukazuje, aký význam sa v NDR pripisuje literatúre pre deti a mládež a samozrejme aj jej ilustráciám. Vláda NDR urobila politicko-organizačné opatrenia, zamerané na všeobecnú konsolidáciu umeleckého vývoja, s mimoriadnym zreteľom na podporu detskej literatúry. Napr. roku 1950 vypísalo Ministerstvo pre národné vzdelávanie súťaž pod názvom „Za vytvorenie novej detskej a mládežníckej literatúry, ktorá bude podporovať demokratickú výchovu a sprostredkuje mládeži vedomosti o hlavných otázkach moderných prírodných vied a techniky“.*

Mimoriadna pozornosť sa venovala ilustráciám a úprave kníh. V roku 1952 sa pri Burzovom spolku nemeckých knihkupcov (Börsenverein der Deutschen Buchhändler) vytvorila porota, ktorá pozostávala z členov VBK-DDR, zo zástupcov polygrafického priemyslu, knižného obchodu a knihovníctva. Táto porota si za svoju prvoradú úlohu vytýčila vyhodnocovať najkrajšie knihy roka, pričom príkladná úprava, ako aj technika tlače, mala zodpovedať literárnemu obsahu i socialistickej kultúrnej politike. Tým sa aj naďalej rozvíjala tradícia, ktorej korene siahajú v Nemecku až do roku 1929. Už vtedy sa dostalo knihám pre deti primeraného ocenenia.

Umenie sedemdesiatych a osemdesiatych rokov sa vyznačuje rozsiahlosťou a rozmanitosťou umeleckých rukopisov. Možno to pripísať na vrub jednak neustále sa zvyšujúcim knižným nákladom vydavateľstiev, formovaniu sa už tretej poveljovej generácie umelcov, častejšiemu striedaniu sa jednotlivých umelcov, vzras-

* Pozri: Georg Kaufmann: IV. nemecká umelecká výstava — Priznanie sa k socialistickej skutočnosti. Bildende Kunst, č. 11, 1958, str. 715.

tajúcej cestovateľskej činnosti a napokon podnetom, prenikajúcim z medzinárodných výstav a sympózií. Prejavom tohto umeleckého bohatstva je silná diferenciácia rozvinutého socialistického realizmu, čo sa odráža aj v našej tematike.

Od založenia Vydavateľstva detskej knihy sa mimoriadna pozornosť v knihách venovala šíreniu priateľstva a solidarity medzi národmi. Dovoľte mi uviesť ako príklad niekoľko kníh: A. Wedding: „Das Eismeer ruft“ (Ladové more volá), Berlín 1947; A. Jürgens: „Blauvogel, Wahlsohn der Irokesen“ (Modrý vták, syn Irokézov), Berlín 1950, 1953; N. Kalma: „Kinder des Bitteren Paradieses“ (Deti trpkého raja), Berlín 1952; A. Lazar: „Sally Bleistift“, Berlín 1962; A. Lazar: „Die Brücke von Weissensand“ (Most vo Weissensande), Berlín 1965; Th. Nicolau: „Der Reiter in der Nacht“ (Nočný jazdec), Berlín 1975; H. Talke: „Ein Schiff nach Tscheljabinsk“ (Loď do Čeljabinska), Berlín 1983.

Na niektorých vybraných obrazoch z týchto kníh by som rada poukázala na umelecké stvárnenie myšlienky priateľstva, pričom za smerodajný pri pochopení sujetu budem považovať vek čitateľov. V rámci jednotlivých kategórií sa pokúsím postupovať chronologicky.

V úvode by som chcela spomenúť dielo A. Lazara „Sally Bleistift“, Berlín 1962, ktoré už roku 1935 vyšlo v Moskve. Túto knihu radíme medzi klasické diela nemeckej proletárskej literatúry pre deti. Autorom pôvodných ilustrácií bol Sandor Ék, jeden z predstaviteľov proletárskeho revolučného umenia. Šesťdesiatpäťročná pôvodom ruská židovka Sally po vyhodení z Európy emigruje do Ameriky, kde sa ujíma bezprávnych ľudí najrozličnejších národností. Taká je dejová línia knihy. Postoj k spoločnosti, zobrazený v príbehu, je výrazom proletárskeho internacionalizmu, ako aj socialistického humanizmu.*

Ék si v svojej výtvarnej interpretácii zvolil taký spôsob zobrazenia, ktorého aktuálnosť dosahuje najväčší význam vždy vtedy, keď sa vynára problém podstaty človeka a jeho úloha v spoločnosti má byť novo určená.* Sallynu nezištnú ľudskosť, solidaritu s inými by som chcela priblížiť prostredníctvom scény s jej posledným chovancom — malým čiernym chlapcom Johnom Brownom. Chlapec sa nežne túli k starej Sally. Glóbus symbolizuje solidaritu medzi národmi (str. 113).

* Christian Emmrich: Literatúra pre deti a mládež v NDR, Berlín 1979, str. 124.

V ďalšom vydaní z roku 1977 je autorom ilustrácií Karl Erich Müller, ktorý je politicky práve tak angažovaným umelcom ako Ék. Aj Müller zaujíma stanovisko k politickým udalostiam vo svete, napr. jeho reakcia na udalosť v Alžírsku „Algerische Mutter“ (Alžírka matka) 1961 alebo „Demonstration“ (Demonštrácia) 1970. Kvôli porovnaniu sa pozrime na tú istú scénu. Aj tu sa objavuje glóbus, pred ktorým sedí John Brown, láskavo podopieraný Sallynou rukou, aby nespadol zo stola (str. 69). Ešte vrúcnejšie je vyjadrené Sallyno prijatie Johna. Koľko ľudskej náklonnosti vyvierá z tejto scény (str. 9)!

V poslednom čase sa Günter Wrangel vo vydaní z roku 1983, ktoré vyšlo tak isto vo Vydavateľstve detskej knihy, pokúsil formou miernej karikatúry získať priazeň súčasných čitateľov. Je to ponuka, ktorá azda vyvolá ohlas, pretože „existujú rozmanité umelecké rukopisy, symboly a štýly, a to nielen preto, že sa v radoch ilustrátorov nachádzajú najrozdielnejšie umelecké individuality, ale aj adresáti sa odlišujú pokiaľ ide o temperament, mentalitu či schopnosť chápania**”, z čoho vyplýva, že na jednotlivé námety v konečnom dôsledku rozdielne reagujú. V rámci socialistickej literatúry pre deti zaujíma vrcholné postavenie rozprávka „Das Mädchen heiss Gesine“ (Dievča sa volalo Gesina), Berlín 1966, od Karla Neumanna. Rozprávka sa odohráva v dedinskom prostredí v štvrtom roku vojny. Autor s istotou znázorňuje totalitu fašistickej moci. Iba jedno dieťa — Gesina — reaguje prirodzene a pomôže sovietskemu vojnovému zajatcovi utiecť, zatiaľ čo všetci dospelí, až na proletársky zmýšľajúceho obuvníka, zlyhávajú. Gertrúda Zuckerová s veľkou angažovanosťou ilustruje nebezpečné priateľstvo medzi Gesinou a Nikolajom. Skromnými prostriedkami stvárňuje podstatné momenty ich vzájomnej solidarity, napr. aktívnu pomoc Gesiny pri zabezpečení stravy pre zajatca. Malý odstup delí obidve postavy na medzi (str. 40 a 41). S detinskou úctou sa Gesine a jej pes Hoppel prizerajú vyhladovanému Nikolajovi pri jedení. Výpoveď sa sústreďuje výlučne na obidvoch hrdinov. Ich priateľstvo je skutočným ľudským vzťahom, ktorý je zobrazený v nežnom objatí

* Gertrud Haiderová: Revolúcia a obraz človeka. K sovietskej maľbe portrétov 20-tych rokov. Bildende Kunst, 1967, s. 580 až 584. Citáty z F. Möbius: Základné otázky socialistického portrétneho umenia. Wissenschaftliche Zeitschrift der Friedrich-Schiller-Universität Jena, č. 1/1969, str. 5.

** Sibylle Pawelová: Návšteva v ateliéri Wolfganga Würfela. Beiträge zur Kinder und Jugendliteratur, č. 38/1976, s. 74.

(str. 65). Vyžaruje z neho ľudské teplo, pôsobiace na čitateľa. Výrazne sa to prejaví pri porovnaní s nepriateľskou postavou strážcu Horniga, ktorého miernu karikatúru si deti dobre pamätajú (str. 43). Citlivá interpretácia Gertrúdy Zuckerovej pomáha uveriť v priateľstvo medzi Gesinou a Nikolajom.

V ilustrovanej rozprávkevi knihe „Antonella a Deda Mráz“, Berlín 1969, je internacionalizmus takisto hlavným motívom. Malá Antonella si praje od Deda Mráza kolieskové korčule. Rodičia, chudobní rybári, jej pranie nemôžu splniť, lebo im búrka roztrhala sieť. S pomocou svojho priateľa Gina posielala Antonella list so svojím práním, priviazaný na červenom balóne, na cestu. Balón pristane na školskom dvore v Budapešti. Deti kúpia z vreckového vytúžený darček, učiteľ napíše Antonelle niekoľko riadkov a balíček sa vydá na cestu. Na Štedrý večer dostane dievčatko svoj darček z Budapešti. Hlavné akcenty deja zdôraznil a prehĺbil svojimi poetickým obrazmi Gerhard Lahr. Dôvera, náklonnosť a nádej sú rozhodujúcimi náladovými faktormi pri zobrazení úlohy listu s práním. Príchod posolstva na budapeštiansky školský dvor a na dvojstránke zobrazené prebratie balíka na trhovisku sa stane skutočnou ľudovou veselnicou. Účasť na deji vyjadruje umelec najmä teplými, veselými farbami, ktoré vyniknú na základnom bielom podklade.

Aj keď v ďalšej knihe priateľstvo medzi národmi nie je vyjadrené tak priamočiaro ako v Gesine, predsa je nepriamym katalyzátorom deja. Thomas Nicolau v svojej rozprávke „Der Reiter in der Nacht“ (Nočný jazdec), Berlín 1975, konfrontuje mladého čitateľa s antiimperialistickým oslobodzovacím bojom Grécka proti fašizmu v priebehu 2. svetovej vojny. Makisa, partizánskeho chlapca, navštíví v noci ranený, údajne fašistický, nemecký vojak, ktorý však, ako vysvitne v závere, medzi fašistov nepatrí. Petra Wiegandtová znázornila rozhodujúce postoje chlapca pri stretnutí s raneným nemeckým nepriateľom. Veľmi pôsobivo v svojich obrazoch zdôrazňuje slová autora: „Nenechaj človeka umrieť!“ (str. 21). Makis sa najprv pokúša pomôcť vojakovi otočiť sa na bok, aby si tak oddýchol a uľahčil (str. 22). Keď Nemcovi hrozí pád do vodnej priepasti, vystupňuje sa Makisovo úsilie aktívne pomáhať. Zvýraznenie vertikál, protichodnosť veľkých a malých foriem v súlade s prírodnými okolnosťami, hustota kompozície v malom priestore, relatívne tmavá scéna, ožiarená iba svetlom petrolejovej lampy — všetko (to znásobí váhu výpovede, ktorá sa očividne zhoduje s ťažkou námahou Makisa pomôcť

čudzému človeku a „nenechaj ho umrieť“. Čitateľ sa aj opticky zúčastňuje na vývoji hrdinu, s ktorým sa môže identifikovať. Petra Wiegandtová vychádza v tomto obraze z expresívneho realizmu, ktorý je charakterizovaný najmä intenzitou formy, a potvrdzuje straníckosť ilustrátorky.

Zatiaľ, čo sa Thomas Nicolau orientoval na antiimperialistický oslobodzovací boj Grécka, je dielo „Arnim erzählt das Märchen vom Löwen“ (Arnim rozpráva príbeh o levovi), Berlín 1984, od A. Greimsa, mimoriadne aktuálne. Námetom rozprávky je boj Palestincov proti izraelským okupantom. Aj keď obrazy priamo nevyjadrujú priateľstvo medzi národmi, rozprávajú o živote vyhnaných a o ich nádeji založiť vlastný slobodný štát. Text a obraz túto nádej zdôrazňujú a pomáhajú pochopiť Palestincov a ich boj. Pri takejto tematike je exkurzia do oblasti výtvarného umenia mimoriadne vítaná.

Falko Behrendt, Thomas Bechtle, Christian Heinze a mnohí ďalší priniesli zo svojich ciest po Palestíne rovnako otriasajúce obrazy, ako sú ilustrácie zničeného mesta alebo zástupy utečencov. Napr. od F. Behrendta „Schulhof“ (Školský dvor) 1979, „Dorfstrasse“ (Dedinská cesta) 1979, „Libanesisches Wohnhaus“ (Libanonský dom) 1980, od Uwe Bullmanna „Libanon-Damour“ 1981, od Ch. Heinzea „Vertriebene“ (Vyhnaní) 1980, od Güntera Rechna „Im Camp“ (V tábore) 1981.

Mnohé štúdie životného prostredia Palestincov (str. 5, 8), vyhnanie z ich krajiny (str. 18) vyvolávajú medzi čitateľmi sympatie k týmto ľuďom a túžbu podporovať ich boj za mier. Sme teda svedkami, ako sa nepriamo, prostredníctvom textu a obrazu, vyvíja myšlienka solidarity. Knižné grafiky pôsobia ako živá dokumentácia, ktorá rozpráva v zhustenej forme o starom a o novom živote Palestincov.

Alfred Wellm vykresľuje vo svojom románe „Pugowitz oder die silberne Schlüsseuhr“ (Pugowitz alebo strieborné hodinky), Berlín 1975, okrem iného zblíženie nemeckých a sovietskych ľudí koncom vojny. Tieto epizódy, ako aj ich vizuálna podoba v ilustráciách, sú našej téme blízke, a preto by som rada niektoré spomenula. Dvanásťročný Heinrich Habermann — vojnová sirota — uteká pred blížiacim sa východným frontom a pripája sa k rybárovi Komárkovi z Mazúr. V roku 1945 Heinrich zažije v dedine na brehu rieky Havola oslobodenie sovietskou armádou a od jej príslušníkov sa dozvedá o ideáloch socializmu. Neskôr odchádza od Komárka a vychováva ho mladý človek, ktorý kedysi bojoval proti fašizmu

v Španielsku. Autorkou ilustrácií v prvom vydaní bola Gertrúda Zuckerová, s ktorou sme sa už stretli v diele „Gesine“. Výtvarnú úpravu štvrtého vydania z roku 1982 zabezpečil Werner Klemke. Venujme teraz pozornosť obrazom Gertrúdy Zuckerovej. Jej čiernobiele perokresby, ovplyvnené ruskou grafikou 19. a 20. storočia, predovšetkým Chagallom a Kaplanom, sú predchnuté hlbokým pochopením sujetu, ako aj silnou emocionalitou. Príkladom toho je napr. hra Leonida na balalajke večer na priedomí. Hudba všetkých priateľsky zjednotí, akoby nikdy predtým nebolo medzi národmi nepriateľstvo (str. 102). Koľko citlivosti a znalosti detskej psychiky si vyžaduje správa o zavraždení Leonidovej rodiny fašistami (str. 108)! Strnulý a nemý, vystavený napospas bolesti, sedí Leonid s listom skloneným k zemi a snaží sa vyrovnáť so strašným posolstvom (str. 118). Heinrich sedí vedľa neho s pozdvihnutou tvárou a hamblivé gesto jeho ruky, vystierajúcej sa k Leonidovi, svedčí o hlbokom súcite s milým priateľom. Využitie výtvarných prostriedkov je skromné, autorka sa zrieka akýchkoľvek okrás a celkový obraz je poznačený prevládajúcou prísnu vertikálnou kompozíciou. Obe knižné grafiky dokážu čitateľa dojať, a umelecká výpoveď veľmi intenzívne prenikne k prijímateľovi. Zobrazené postavy Gertrúdy Zuckerovej sú primerané textu. Farebná interpretácia na malom formáte od Wenera Klemka (str. 135) obe postavy izoluje. Postoj Heinricha k priateľovmu žialu je zdržanlivý. Zjavne nič obe postavy nespája. Ide tu o iný spôsob zobrazenia tej istej situácie v silne intelektuálnom poňatí. Vďaka malému formátu nevzniká viac ako situačné zobrazenie.

Pre Haralda Hausnera, ktorý ako komunista emigroval roku 1933 do Francúzska, je účasť vo francúzskom odboji počas 2. svetovej vojny rozhodujúcim zážitkom. Ako spisovateľ debutuje roku 1947 knihou s tematikou odboja „Wo Deutschland lag“ (Kde ležalo Nemecko) a v svojej najnovšej publikácii pre deti „Es waren zwei Königskinder“ (Boli raz dve kráľovské deti), Berlín 1978, sa k tejto téme opäť vracia. Ide o príbeh šestnásťročnej Nadine Mercierovej a Franza Molla, príslušníka okupačnej armády, ktorých spája jemný cit prvej lásky. Lúboštný vzťah stavia Franza pred závažné rozhodnutia, zatiaľ čo Nadine ľudsky i politicky dozrieva. Tým, že sa Franz zúčastňuje oslobodenia Nadininho brata a jeho spolubojovníkov z rúk fašistických okupantov a Gestapa, stáva sa jedným z členov francúzskeho odboja. Nadine sa priznáva k svojej láske, aj keď tým v neľudských vojnových

rokoch získa povest' kolaborantky, a pripája sa k odboju (str. 70). Autorom ilustrácií je Horst Bartsch. Jeho knižné grafiky, ktoré znázorňujú okrem iného lásku hlavných hrdinov, sú poznačené lyrickou jemnosťou, napr. pri ich prvom stretnutí po Nadininom úraze (str. 21). Zdržanlivosť, plachosť a opatrnosť sú základnými faktormi interpretácie. V priebehu deja sa však premenia v opak, milenci si uvedomia úprimnosť svojho vzťahu, čo je obrazne vyjadrené v objatí Nadiny a Franza (str. 73). Táto scéna súčasne završuje aj celkový dej. Franz podáva nezvratný dôkaz svojej lásky aj svojho presvedčenia tým, že sľúbi pomoc Nadininmu fašistami väznenému bratovi Robertovi. V tom sa opäť prejavil Bartschov cit pre duchovný obsah poézie, ktorý je výtvarne vyjadrený jednoduchým, zrozumiteľným jazykom.

Gizela Karauová, známa predovšetkým svojou poeťkou o Buchenwalde pod názvom „Der gute Stern des Janusz K.“ (Dobrá hviezda Janusza K.) z roku 1972, opisuje v diele „Loni“, Berlín 1982, príbeh berlínskej maloburžoáznej rodiny v posledných vojnových rokoch a ich prvé stretnutia so sovietskymi vojakmi. Sovietsky major pozve utečencov do svojho domu a veľkoryso ich pohostí. Jeden z vojakov hrá na harmonike a vyzve Elfriedu Neumannovú do tanca. Konrad Golz túto scénu zachytil na ilustrácii. Hudobník a tanečnica akoby na niekoľko minút pozabudli na vojnu. Elfriedine pohyby pri rytme hudby prezrádzajú jej radosť z tanca. Melódia inšpiruje aj samotného hudobníka — aj on sa kníše podľa zvukov hudby, zatiaľ čo Loni a jej matka sa na výjav s pobúrením pazerajú (str. 26). Fascinujúca je tu najmä jednoduchosť a prirodzenosť vzájomných vzťahov medzi ľuďmi, ich „snaha o zblíženie“. Táto scéna je mimoriadne pôsobivá vďaka protikladu medzi vyjadrením radosti zo života na jednej strane a pochopiteľným údivom na strane druhej. Iná scéna znázorňuje, ako Ruska Marja Semjonovna hostí deti Dombrovskovcov. V podstate ide o bežný, každodenný výjav, avšak v čase, v ktorom sa dej odohráva, po krutej vojne, je scéna opätovným znakom dobrej vôle, na obraze starostlivosti o deti sa ilustruje názor, vyjadrený heslom „Hitlerovci prichádzajú a odchádzajú, no nemecký národ pretrváva“ (str. 59).

Gina Schubertová situuje svoje rozprávanie „Mila“, Berlín 1984, takisto do obdobia 2. svetovej vojny. Príbeh sa odvíja v prostredí berlínskej robotnickej triedy. Nemecké dievča Martina sa spriatelí s deväťnásťročnou Milou, ktorú deportovali zo Sovietskeho

zvāzu do Nemecka, kde pracuje ako dojička. Ilustrátorka Jutta Hellgrewová zachytila v obrazoch ich priateľstvo. Zobrazuje napr. žiaľ nariekajúcej Mily a pri nej Martinu, ktorá sa pokúša jemným dotykom ruky svoju veľkú priateľku utešiť (str. 70). Najpôso-bivejšou scénou je smrť Mily (str. 77). V snahe zachrániť syna vlastných mučiteľov, malého chlapca, ktorý sa hral blízko zápalnej bomby, sama prichádza o život. Nejestvuje hádam otriasajúcejší obraz plný ľudskosti, ako práve táto scéna.

Peter Abraham, Horst Beseler a Fred Rodrian roku 1980 vystúpili s výzvou napísať príbeh alebo nama-lovať obraz s tematikou mieru. Tak vznikla kniha o mieri pod názvom „Ich leb so gern“ (Žijem tak rád), Berlín 1982. Osemdesiat spisovateľov a tridsaťštyri grafikov prispelo do tejto antológie. Vznikli piesne, básne, rozprávky, legendy, príbehy a im zodpovedajúce obrazové interpretácie.

Gerhard Hardel napísal príbeh „Theresa“, ktorý by som tu rada spomenula. Theresa, podobne ako Sally, sa bez výhrad ujíma opustených sirôt. Myšlienka solidarity je pre obe hrdinky identická, iba miesto deja je v dielach odlišné. Sally žije v Amerike, Theresa vo Francovom Španielsku.

Myšlienku medzinárodnej solidarity výtvarne stvárnil Harald Hakenbeck v obraze „Deťom Alžírska“ (Den Kindern Algeriens) 1962, ktorý venoval alžír-skemu národnooslobodzovaciemu boju. Aj toto vý-

tvorné dielo dokazuje, že myšlienka medzinárodnej solidarity núti zaujať stanovisko tak spisovateľa, ako aj výtvarníka, a stáva sa zrozumiteľnou bez ohľadu na štátne hranice.

Idea priateľstva a solidarity nadobúda ešte výraznejšiu podobu v rozprávke „Peter war sieben“ (Peter mal sedem rokov), od Hildegard a Siegfrieda Schumacherovcov. Petrov strach z Rusov, podnietený fašistickou propagandou, sa prejaví keď Vasilijovi pomáha hasiť horiaci tank. Avšak Vasilijovo priateľstvo, náklonnosť a pohotovosť konanie pri objavení skrytej míny rozptýlia Petrove pochybnosti a vytvoria optimistickú atmosféru. „Charašo“ povie Peter svojmu druhovi, ktorého sprvoti považoval za nepriateľa. Bolo to jeho prvé ruské slovo (str. 113). Zobrazením sovietskeho vojaka s Petrom v náručí pred Brandenburskou bránou v Berlíne vyjadril Gerhard Gosman okamih prekonaného strachu, okamih náklonnosti a obyčajnej ľudskosti (str. 108). Brandenburská brána tu symbolizuje mier. Autor chce posilniť vôľu ľudí žiť — „napriek všetkému“.

Vybrané ukážky v mojom príspevku na tému „Priateľstvo medzi národmi v detských knihách a v ich ilustráciách“ treba vzhľadom na rozsah materiálu chápať len ako pokus poskytnúť úzky prierez grafickou tvorbou výtvarných umelcov našej republiky, pričom som sa vedome vyhla oblasti fotografických ilustrácií.

UMENIE ILUSTRÁCIE PROTI VOJNE A AGRESIVITE

IRENA WOJNAROVÁ
POLSKO

1

Ak chcem uvažovať o téme umenia proti vojne, musím predovšetkým spresniť všeobecný zmysel svojich úmyslov, samotnú tému, aj keď má dosť jasný výklad. Umenie ilustrácie, umenie obrazu, považované za „protivojnové“, nám pripomína hlavne obrazy, ktoré predstavujú vojnu a jej hlbokú, obrovskú krutosť. Tento zmysel sa obvyčajne považuje za správny. Príklady môžeme nájsť v poľskom maliarskom umení, hlavne v 19. storočí, u slávnych maliarov ako Jan Matejko, rodina Kosakovcov alebo Artur Grottger, autor cyklu kresieb nazvaných „Vojna“.

Veľkí maliari sú zároveň veľkými ilustrátormi národných dejín a ich večnej drámy, a vyjadrujú dve tendencie: jedna spočíva v tom, že expresívne a sugestívne vyjadruje fakt, že vojna je hrozným a otrasným smútkom, že znamená nedostatok akéhokoľvek morálneho citu, pád všetkého ľudského. Ale na druhej strane treba priznať, že citované diela, aj iné diela toho istého žánru, sa koncipovali s úmyslom istej morálnej útechy divákov, s úmyslom vyvolať pocit vlastenectva, hrdinský postoj, schopnosť obetovať sa v mene národného blaha. Celé poľské umenie 19. storočia, vrátane umenia ilustrácie určenej deťom, sa rozličným spôsobom zaoberalo týmito dvomi tendenciami, týmito dvomi spôsobmi chápania témy vojny, ktoré je veľkou šancou a hlbokou tragédiou národa zároveň. Ilustrácia jasne ukázala momenty budovania národných dejín, mala aj výchovný cieľ, pozdvihovala k hrdinskému vlastenectvu, ktoré bolo vysokou morálnou povinnosťou.

Treba zároveň zdôrazniť, že problémom vojny sa zaoberali aj najvýznamnejší umelci na celom svete.

Dobre známy cyklus Francesca Goyu, ktorý znázorňuje boj jeho vlasti proti okupantom, niesol názov „Skazy vojny“; veľký román L. N. Tolstého predstavoval prostredníctvom literárneho rozprávania dramaticizmus „Vojny a mieru“. Je teda zjavné, že každé umenie, aj literárne, tým, že ilustruje situácie, vyvolané vojnou, odhaľuje zároveň ich antihumánne tendencie. Lenže tieto tendencie sa môžu vyjadrovať viac či menej priamo. Ossipe Zadkine svojou sochou „Zničené mesto“, ktorá bola určená najskôr Varšave a nakoniec darovaná mestu Rotterdam, rovnako postihnuteľmu vojnou, navrhol expresívnu ilustráciu drámy človeka a antihumánnej krutosti vojny. Socha je zároveň symbolom i varovaním. V roku 1937 Pablo Picasso, uvedením svojho slávneho obrazu „Guernica“, ilustroval spôsobom jemu vlastným pohromy, ktoré prináša súčasná vojna, a tento obraz, z ktorého sa stal symbol, ostáva dokumentom i mementom zároveň.

Ale keď Picasso namaľoval roku 1949 svoju „Holubicu mieru“, vedome realizoval mierový zámer bez dramatickej ilustrácie. Holubica inšpiruje mier, pokoj, utíšenie.

Herbert Read, význačný autor knihy „Education Through Art“, v krásnom článku „Podmienky mieru“ napísal: „Mier zostupuje z neba s gráciou holubice, ale len preto, aby zaujal pokojné duše a srdcia, ktoré bijú bez donútenia.“ Symbol holubice vyvoláva iné emócie ako násilné ilustrácie krutostí vojny. Nevyvoláva postoj PROTI vojne, ale ZA mier, potvrdzuje hodnoty ako porozumenie a bratstvo medzi ľuďmi.

2

Na základe týchto niekoľkých úvodných myšlienok a všeobecne známych príkladov môžeme konštatovať,

že téma umenia proti vojne môže byť spracovaná najmenej tromi rozličnými spôsobmi. Po prvé ide o to, jasne ukázať pohromy a krutosť vojny a odhaliť jej antihumánny charakter. Po druhé — vnuknúť myšlienku spravodlivej vojny, hodnoty hrdinstva a obetí. Po tretie — nájsť v podstate samotného umenia, nielen umenia ilustrujúceho udalosti vojny, trvalé hodnoty humanizmu. Ide teda o vyjadrenie humanistického postoja proti vojne, agresivite a ničeniu. Tieto tri spôsoby sa samozrejme týkajú celého umenia, nielen maliarskeho umenia, ale aj literatúry a divadla. Týkajú sa samozrejme aj umenia ilustrácie, ktorým sa tu zaoberáme.

Príliš dobre poznáme ilustratívne obrazy, ktorých témou sú niekedy neobyčajné príbehy vojny a bojov, konfliktov a súbojov. Obracajú sa na tzv. „mužskú“ stránku v ľuďoch a učia nás pritom odvahe a hrdinstvu, ale častejšie — agresivite, surovosti, ľahostajnosti.

Pedagogické zámery môjho textu majú samozrejme najbližšie k tretiemu spôsobu spracovania našej témy. Kladiem si otázku, či umenie, a tým viac umenie ilustrácie, je schopné inšpirovať človeka — zvlášť mladú bytosť — a vyvolať uňho cit bratstva a porozumenia, prehĺbiť vnútornú harmóniu jednotlivca, povzbudiť ho v tvorbe a v spolupráci? Či, a do akej miery, sa môže myšlienka výchovy umením, ktorá zahŕňa aj umenie ilustrácie, považovať za výchovu k mieru? Aké sú teda hodnoty umenia, umožňujúceho žiť vo vnútornom mieri? Narážam tu na rozlišovanie, ktoré navrhol M. Suchodolski, keď hovorí o mieri vo svete a o mieri v človeku. Mier vo svete je záležitosťou veľkej politiky, mier v človeku je záležitosťou výchovy, možno hlavne výchovy umením. Bojujeme za citlivú bytosť, zbavenú agresivity, otvorenú voči ostatným, schopnú vykonať skôr tvorivé ako ničivé činy. Herbert Read, ktorého som už citovala, zdôrazňuje, že pokiaľ nezaženieme démona agresivity, ktorý pretrváva v našich myšliach, neurobíme nič a nebudeme môcť urobiť nič v prospech vyriešenia problému vojny. Tieto slová sa zhodujú s dobre známou formuláciou Deklarácie o výchove spoločnosti v duchu mieru, ktorú odhlasovalo roku 1978 Generálne zhromaždenie Spojených národov, a v ktorej sa zdôrazňuje, že vojny sa rodia v myšliach ľudí, a teda práve v myšliach ľudí treba budovať obranu mieru.

Chcela by som tu poukázať na niekoľko aspektov výchovy umením, ktoré sú zvlášť dôležité pri formovaní ľudskej bytosti, schopnej spolužiť s inými a vytvárať, chápať a cítiť zároveň. Musím sa ale priznať, že keď myslím na umenie ilustrácie, musím v ňom vidieť rovnako zobrazovanie sveta a udalostí, ako aj interpretáciu tohto sveta cez zvláštnu umeleckú citlivosť, ktorá vyjadruje vzťah človeka k svetu, k iným, k sebe samému. Formula „ilustrácia“ potom znamená aj obraz aj symbol, vyžaduje si citlivé čítanie jej vlastného posolstva, ktoré je niekedy skryté.

Umenie ilustrácie znamená na jednej strane značné rozšírenie poznania sociálneho a kultúrneho sveta; na druhej strane je svedectvom o ľudskosti ako o vyjadrení osobných skúseností. Cez umenie sa dostávame nielen k lepšiemu pochopeniu zmyslu, tak ako je to vo filozofii, ale pociťujeme novú skúsenosť vďaka prebudeniu hlbokjej citlivosti a vďaka porozumeniu umeleckej predstavivosti. Umenie dáva veľkú šancu ľudskému formovaniu. Každá estetická skúsenosť je sama osebe hodnotou úmyselne určenou len na túto skúsenosť. Práve vďaka tejto skúsenosti sa niektoré vlastnosti človeka, jeho predstavivosť, citlivosť, jeho schopnosť osobne reagovať na podnety vonkajšieho sveta, jeho vlastnosť komunikovať a chápať, javia jedinečným a výnimočným spôsobom.

Umenie zintenzívňuje prítomnú chvíľu a zároveň rozširuje a povzbudzuje možnosti človeka. Vytvára neustálu hru medzi reálnym a možným a táto dialektická hra charakterizuje možno hlavne umenie ilustrácie, pohybujúce sa medzi obrazom reálna a smerom k možnému. Umenie teda neapeluje na daný psychický stav, ale na šance človeka v tom, čo sa z človeka môže stať v podmienkach priaznivých na jeho osobný rozvoj. Umenie je teda šancou, a pomocou neho sa prejavujú hodnoty bytosti, často skryté, zamotané, ničené. Čiže ak často opakujeme, že ľudská bytosť má sklon k agresivite a k ničeniu, treba zároveň zdôrazniť, že tá istá bytosť je schopná mať city bratskosti, obetavosti, porozumenia, sympatie (v zmysle feeling with) a empatie (v zmysle feeling into).

Zvláštne výhody umenia, chápaného v takomto zmysle, môžeme ilustrovať dvomi citátmi, ktorých vyjadrenie je skoro symbolické. Thomas Mann pova-

žoval umenie za „svedomie“ človeka, ktoré ho chráni pred brutalitou, a Antoine de Saint-Exupéry vyhlásoval: „Človek je predovšetkým ten, ktorý tvorí. Tvorivosť je psychologickou negáciou ničenia.“ Tieto dve formulácie zdôrazňujú obidva aspekty estetickej skúsenosti, jej stránku „dojmu“ aj „činnosti“.

4

Každé umenie, aj ilustrácia, je personalizovaným obrazom ľudského údely, čerpáme v ňom osobné poznatky o svete človeka, aj o človeku vo svete, ináč povedané, ide o druh estetického samosvedomia človeka, o nutkanie považovať svet za dielo človeka, ktoré má zostať jeho bratom i priateľom, aj priateľom iných ľudských bytostí. Myšlienka výchovy k mieru sa vyjadruje dokonalosťou ľudstva, humanistickým princípom v mnohých prežitých situáciách, dôrazom na tvorivé vzťahy medzi rozličnými činnosťami a skúsenosťami človeka. Chceme spomenúť dva príklady.

Jedným je kniha, ktorú vydalo UNESCO pod názvom „Svet pre všetkých“, a ktorú ilustroval Gian Calvi. Nájdeme v nej krátky prehľad poznatkov o Zemi — o planéte ľudí — na ktorej sa problémy umeleckej kultúry dotýkajú modernej ekológie a myšlienka bratstva medzi ľudskými bytosťami sprevádza myšlienku bratstva medzi ľuďmi a zvieratami. Táto malá knižka, plná úsmevov aj informácií, je akousi učebnicou a šťastnou formuláciou výchovy ZA mier,

nie proti niečomu. Zdôrazňujem tento bod, pretože som presvedčená, že umelecký odkaz musí byť skôr potvrdením ako popretím niečoho. Porozumieť znamená prijať: prijať nielen to, čo sa nám poddáva, ale aj to, čo je iné, čo môže obohatiť náš vlastný obraz sveta. Rozšírenie poznania sa môže realizovať aj prehĺbením citlivosti, otvorenosti, komunikácie. Náš malý svet sa stáva zrozumiteľným pre iných, a títo iní sa stávajú našimi priateľmi; musíme sa naučiť hľadať to ľudské, to čo je spoločné v odlišných udalostiach, krojoch a krajinách.

Ďalším príkladom je medzinárodná anketa, ktorá umeleckými prostriedkami zobrazuje ľudské práva. Ťažká, ale vážna a vzrušujúca úloha. V celom umení večne hľadáme podstatu ľudskosti. Deti treba vychovávať tak, aby mali v predstave túto prvoradú úlohu, ktorá znamená odstránenie každej pohromy, ohrozujúcej slobodu a dôstojnosť človeka.

Umenie, ktoré slúži vznešenému cieľu vychovávať k mieru, proti vojne a proti agresivite, musíme chápať cez identitu toho, čo je univerzálne ľudské. Zopakujme si: vychovávať sympatiu chápanú ako spoluprácu a porozumenie, vychovávať tak, aby sa umožnilo pochopiť bližného „nazretím“ do jeho údely, odlišného od nášho. Dielo umeleckej predstavivosti môže asi najviac poslúžiť tomuto cieľu, stimulovať mladú osobnosť v jej celistvosti. Citlivé vnímanie môže vyvolať záujem o osobné poznanie a prebudiť priateľstvo. A práve priateľstvo je opakom násilia, podmienkou mieru.

DETI A MIER V ILUSTRÁCIÁCH NÁRODOV SVETA

NADEŽDA LOLA SAVČIČOVÁ
JUHOŠLÁVIA

Ilustrácie na tému mieru v detských knihách na celom svete nám umožňujú bohatšie a úplnejšie ako len výlučne intelektuálne uvedomovať si nutnosť zachovať mier medzi národmi. Ilustrácia svojou dôležitosťou a rozsahom získava univerzálnejší charakter a pomáha vytvoriť kultúrnu identitu ľudstva bez vojen. Je optimistická, vyžaruje radosť a dôveru v budúcnosť, ukazuje nám šťastné deti, nesie odkaz kamarátstva a lásky medzi deťmi, a teda aj medzi národmi. Týmto humanistickým odkazom sa stáva nenahraditeľným prostriedkom komunikácie s dieťaťom predškolského alebo školského veku, sleduje ho krok za krokom v jeho duševnom vývoji.

Juhoslávia má mnohých autorov, ktorí sa v službách humanistickej politiky mierového spolužitia zaoberajú týmito problémami a používajú pritom rozličné výrazové prostriedky. Buď priamo ilustrujú tému, buď zobrazujú slobodu, radosť a lásku k životu, ktorú pociťuje človek, alebo ilustrujú jeho každodenný život alebo napokon zobrazujú vedu v službách mieru a pokroku.

Ako chápu juhoslovanskí ilustrátori, a zvlášť ilustrátori Srbska, pojem mieru?

V knihách, ktoré vydal Inštitút školských učebníc Srbska, sa autor Michajlo Pisaniuk priamo dotýka témy mieru zodpovedajúcou, jemnou a štylizovanou technikou. Z kresieb „Dievčatko s kvetom a s holubicami“ a „Starec s flautou a s holubicami“, pri jasných narážkach na starovek vyžaruje atmosféra optimizmu a mieru (v knihe „Listy z lesa“ autorky Desanky Maximovičovej, 1983). Ako výtvarnú techniku používa pero, štetec a tuš. V kapitole o mieri (v knihe textov základných škôl so slovenským jazykom v Juhoslávii,

1967) používa autor ten istý postup pri tejto téme a maľuje gvaše, ktoré symbolizujú mier, napr. „Chlapec na koni“, „Jánošík“, „Rozradostené deti“, „Dievčatko“. Aj tu je holubica priamy symbol mieru, ktorým sa autor zaoberá rovnako aj v ilustrácii „Holubica“, v knihe školských textov z Kosova, 1978, technikou kriedy a akvarelu v svietiacej, celkom neobvyčajnej tmavomodrej palete, ktorá pripomína mozaikové okná. Ďalej sú to „Symboly mieru“ (kresba do detského literárneho mesačníka „Zmaj“), „Skupina holubic“ (gvaš na obálke knihy „Nech je pieseň vždy naša“). Všimnime si vycibrené maliarske riešenie obrázkovej knihy „Kvitnúca vlasť“, ďalej riešenie knihy „Moja vlasť“, v ktorej prevažuje tyrkysová farba, „Pionieri“ z roku 1967, knihu školských textov pre Rusínov v Juhoslávii, z roku 1965, obrázkovú knihu na vyučovanie jazykov národnostných menšín v Juhoslávii a jej gvaše, z roku 1982. To sú ilustrácie, ktoré prostredníctvom rozličných maliarskych techník vyjadrujú myšlienku mieru v diele tohto autora. Obrázková kniha, venovaná tematike mieru, naplánovaná na rok 1985, ktorá je práve v tlači, sleduje poetickú štruktúru témy, a zdá sa, že deti ju dobre prijímajú.

Radomir Stevič Rass sa zaoberá témou mieru moderným analytickým a koloristickým prístupom k akvarelu, v ktorom prevažuje jasná a prevzdušnená paleta, ako symbol optimizmu a radosti zo života (scéna s vtákmi mieru a iné, napr. „Láska“, „Mladé dievča na koni“, z knihy „Školský vek“, 1953, scény z každodenného života z obrázkovej knihy „Keď ide sliepka na trh“, 1985).

Opak tejto prevzdušnenej a jemnej farebnosti nájdeme u ilustrátora Bata Knejeviča, výrečného v sil-

ných farebných kontrastoch, napr v knihe „Svadba kráľa Vukašina“ 1975, ilustrácia „Stavba Skadera na Bojane“ (koláž, gvaš, pastel), ktorých rozloženie a modernistická odvaha sa približujú k pop-artu, zatiaľ čo použitie zlatej farby pripomína byzantské umenie, niekedy sa dokonca blíži k napodobňovaniu ikon („Panna milostí“). Vo veľmi živej farebnosti prevažuje červená, fialová a zelená.

Lubľanská ilustrátorka Marlenka Stupicová, ktorá sa zaraďuje do medzinárodného prúdu humanistického lyrizmu, niekoľkonásobná nositeľka ceny BIB, nám ponúka na vysokej technickej úrovni obrazy zo života slobodných detí. Tak isto Maria Vogelniková, rovnako z Lubľany, u ktorej hrá väčšiu úlohu kresba.

Niektorí maliari, zachytávajúci deti a ich radosť zo života, ako Bosilka Kičevacová, ju transponujú do symbolickej vízie (ilustrácia z výstavy Dieťa '79) alebo zachycujú deti v momente, keď sa hrajú či tancujú (ilustrácia „Tanec“, 1985); iní, ako Georges Gorbunov, ich dávajú do kontrastu s vojnovými výjavmi (detský literárny mesačník „Zmay“).

Dieťa v úlohe posla počas vojny, a jeho dobrodružstvá, zachytil Branko Čopič v obrázkovej knihe „Nikolica na čne“, 1979, ktorú ilustroval Žika Kovačević. Tieto ilustrácie, v ktorých prevažujú hnedé a zelené tóny, majú poradie „Na stráži“, „Rozhodnutie vrátiť sa“, „Návrat do školy“.

Maliar a ilustrátor Marko Krsmanovič kreslí s humorom, ktorý vychádza z tradície politickej karikatúry. Veľmi talentovane vytvoril v tomto štýle farebné ilustrácie obálky „Polétarats“ z roku 1970 a 1975 („Dostavník“, „Jazdec na koni“), ako aj ilustrácie obrázkových kníh Dragana Lukiča „Tisíc slov k trom z nich“ (1968, 1972, gvaš).

Dušan Petričić zasa ukazuje ilustráciami v knihe „Príbeh o detstve“, 1980, ako juhoslovanský vedec Nikola Tesla patrila celému svetu. Autor s humorom ilustruje myšlienku spojenia všetkých národov v oblasti vedy, v sépiových farbách zobrazuje detstvo vedca, v ktorom je prameň jeho budúcich vynálezov („Magnetizmus“, „Tety v karikatúre“, „Cesta do Ameriky“).

Tomica Bogdanovičová používa špecifickú techniku a expresívne farby; zobrazuje radosť dieťaťa a ilustruje rozprávky v detských knihách rozličných krajín — Švajčiarska, USA, Nemecka („Fénix“, 1971, kresba priesvitným tušom a gvaš, na špeciálne vyrobenom papieri).

Myšlienka nezúčastnenosti je humanistickým prino-

som Juhoslávie do kultúry 20. storočia, a vyučuje sa o nej v škole. Národné sviatky často sprevádzajú podujatia, na ktorých deti kreslia, niekedy dokonca veľké fresky na chodníkoch, je to ich spôsob vyjadrneného vyjadrenia mieru. Príkladom je ilustrácia „Tanec národov“ Jasminky Novičovej zo základnej školy Gavriila Prinzipa v Zemune.

Bosilka Kičevacová vytvára grafické diela na tému príslovia, napr. ilustrácia príslovia o chlebe, „Dieťa kŕmi vtáčiky a holubice“. Vystavuje tu aj ilustrácie, z ktorých vyžaruje radosť zo života, napr. „Jarný úsvit“ alebo obálka knihy textov pre 3. triedu, na ktorej vidíme scénu „Drak a lastovičky“.

Vzdialené reminiscencie na Byzanciu môžeme nájsť u Desa Mustur-Kerečka („Ada a deti“, nemecká rozprávka, projekt z roku 1984, na obálke knihy „Príbehy a rozprávky z celého sveta“).

Témou mieru sa zaoberajú dvaja autori, využívajúci techniku fotografie. Sú to Stane Jagodič z Lubľany, ktorý približuje dokumentárnym spôsobom kontrast medzi hojnosťou a hladom z nedostatku u detí na celom svete, a Miodrag Dzodzevič, ktorý futuristicky zachytáva život dnešných detí v meste.

Expresívny štýl Dragana Atanasoviča-Stojanoviča prehlbuje túto tému v zobrazovaní drámy ľudského života (ilustrácie knihy „Vodný mlyn z Daby“, 1981, akvarel, kresba, papier).

Ilustrácie Branislava Mojsiloviča na tému mieru sú v škále tmavých modrých farieb (knihy „Moja vlasť“). Dzoja Ratkovič Gavela silne zdôrazňuje kresbu koloristickým spôsobom (ilustrácia „Sen dieťaťa“, z mesačníka „Zeko“, 1980, ako aj tri príbehy z knihy „Kolarići-paliću“ od Ľubicha Dzokiča, 1983, „Dvere zatvorené na kľúč“, „Temnota“, „Psík v daždi“).

Obálku katalógu výstavy Dieťa '79, venovanej Medzinárodnému roku dieťaťa, vytvoril Branko Conić a čiernobiele ilustrácie toho istého typu Zdenko Blažič zo Záhrebu. Liliana Mannzalovičová sa pri tej istej príležitosti vyznamenala ilustráciou „Strom“, aj ilustráciami obrázkovej knihy „Žučko“ (1980), nazvanej „Tanec svätajánskych mušiek“ a knihy „Kvetinárka Púpava“ (Novi Sad, 1983), nazvanej „Dážď kvetov“.

UNESCO vydalo medzinárodnú výzvu na vytvorenie pohľadníka na tému optimizmus, mier, radosť, priateľstvo, matka a dieťa a pod. Dvadsaťdva juhoslovanských autorov na túto výzvu odpovedalo, a ich projekty boli prijaté. Medzi nimi boli srbskí ilustrátori Liliana Mannzalovičová („Láska“, „Šťastné zajace“), Borislav Niežič („Holubica“), Georges Džordžević

Džordžor (ilustrácie vtákov z knihy Selmy Lagerlöfovej „Smirská sága“, 1983), Zlata Biličová (ilustrácia z knihy Branka Čopiča „Stopy v snehu“, 1984), ako aj Suzanne Kubinacová a jej návrhy pohľadníc.

Spomedzi ďalších juhoslovanských autorov si pripomeňme Chamida Lukovaca z Bosny a Hercegoviny („Zimná krajina“ z knihy „Moja vlasť“), Ivana Lackoviča z Chorvátska, Branislava Dobanoviča z Vojvodiny a Vojislava Staniča z Čiernej Hory.

V súvislosti s Medzinárodným rokom dieťaťa si pripomeňme aj sovietsku poštovú známku Priateľstvo a mier, na ktorej sa deti rozličných rás držia za ruky.

Spomedzi zahraničných autorov chcem spomenúť hlavne dielo „Kniha mieru“ od Mernarda Bensona (Paríž, vyd. Fayard, 1982). Tento anglický vedec, priekopník informatiky, ktorého meno je známe na celom svete, energicky podporuje myšlienku, že Zem sa môže vyhnúť konfliktu a zachrániť pred zánikom, ktorý jej hrozí, len tým, že sa spoja všetci, ktorí sa nechcú dať zabiť.

Kniha mala veľký úspech a preložili ju do dvadsiatich jazykov. Na dvesto stranách nám Dieťa a Rozprávač ponúkajú predstavu Mieru a Vojny, ako by ich mohlo vidieť dieťa, ale nie je to detská predstava. Čiernou kresbou v kontraste s modro-zelenými farbami je vyjadrený protiklad medzi ničením a mierom, a to priamym štýlom, ktorý vizuálne najviac zaujme mladého čitateľa. V ilustráciách sú miestami grafické akcenty zväzňujúce text.

Zdôrazníme aj úlohu Československa, ktoré veľmi pomáha a podporuje vznik ilustrácií na túto tému — dôkazom je dnešné stretnutie. Zoberme si napr. vynikajúce grafické nápady v „Alici“ od autora Dušana Kállaya, nositeľa ceny BIB '83 aj Zlatého pera z Belehradu '80, Vlastimíra Zábranského, jedného z nositeľov Zlatého pera z Belehradu '83 a Vlastu Baránkovú, autorku obálky katalógu a plagátu na toto podujatie z roku 1984

V tom istom duchu priateľstva medzi národmi

a moderného chápania problémov, ktoré kladie obnovenie mieru vo svete pred nás, sa uberá kniha „Svet pre všetkých“, ktorú vydal UNESCO v Paríži; autorom je španielsky autor Gian Calvi. Text a ilustrácie vysvetľujú, čo je UNESCO a OSN, prečo treba chrániť prirodzené zdroje energie, prírodné prostredie, čo je napr. kultúrna identita národa.

Iný Španiel, Pedro Boarda, vytvoril zasa vynikajúce pohľadnice pre UNESCO.

Vďaka Fondu Spojených národov sa upevňujú zväzky medzi národmi prostredníctvom umenia ako avantgardy. Mnohé publikácie UNESCO hovoria o zväzkoch a dôležitosti priateľstva medzi národmi. Reprodukciu americkej ilustrácie môžeme nájsť v Guinei, aj keď je určená pre Európu: dôkazom je ilustrátor Jack Ezra Keats.

Mierové posolstvá nachádzame aj u mnohých účastníkov Zlatého pera v Belehrade '84. Spomeniem medzi nimi aspoň niekoľkých: Rolf Felix Müller (NDR), Květa Pacovská, Eva Natus-Šalomonová (ČSSR), Kjuro Jahagi (Japonsko), Daniel Wiel (Švajčiarsko), Stasys Eidrigevicius (PLR), Ri Kaiser (NSR) a ďalší.

Spojené národy vyhlásili rok 1986 za Medzinárodný rok mieru. Tento fakt iste nájde odozvu medzi ilustrátormi detských kníh.

Univerzálne rozšírenie ilustrácie zaoberajúcej sa tematikou mieru svedčí o tom, že väčšina obyvateľov tejto planéty podporuje svetový mier. Táto snaha našla svoj odraz aj v dielach našich výtvarníkov, výtvarníkov Juhoslávie, jednej zo zakladajúcich krajín hnutia nezúčastnených, do ktorého patrí tretina našej planéty.

V mojom príspevku na tému detí a mieru v ilustráciách národov sveta som sa pokúsila spomenúť niektorých srbských ilustrátorov, ktorí sa ňou zaoberali, pritom ale som hovorila aj o iných juhoslovanských autoroch aj o autoroch z iných krajín, hlavne o tých, ktorých poznáme z tradičného Zlatého pera, oslavujúceho už svojich 25 rokov.

ILUSTRÁCIA KNIHY PRE DETI ALEBO NÁVRAT UMENIA K PRAMEŇOM NEVINNOSTI

DONE STAN
RUMUNSKO

Dovoľte mi, milí priatelia, aby som sa na našom dnešnom stretnutí trochu melancholicky spovedal. Viem veľmi dobre, že spoveď obyčajne predpokladá užší rámec, menej svetla a miesto orchestra by mohol zajať tichý hudobný sprievod. Naše stretnutie má všetky privilégia skvelej slávnosti, toto bienále bolo, a vždy zostane — aspoň pre nás — skutočnou *fiestou*, skutočným triumfom života umenia . . . Alebo ešte lepšie, triumfom Života a Umenia. Alebo možno existujú témy na meditáciu, ktoré sú skúsenosťou celého kolektívu, skupiny, združenia. To je práve náš prípad. A preto melanchólia, o ktorej som hovoril, nielenže nepokazí slávnosť, ale mohla by nám pomôcť lepšie sa poznať.

Stáva sa nám teda, že sa pýtame sami seba, alebo že sa nás pýta ktokoľvek iný — priateľ, príbuzný, náhodný známy, alebo prečo nie, klebetníci v dobrom či zlom úmysle — na miesto našej činnosti v súčasnej kultúre. Tú otázku vždy vyvolá naša okrajová pozícia, ktorú náš spolubesedník určite pozná. Je to ostatne jeho právo, pretože má pravdu. Estetický štatút ilustrácie pre deti je istým spôsobom okrajový. Nie preto, že by sme to tak chceli: taká je realita. Tolerancia, s ktorou sa posudzuje alebo rozmýšľa o našej činnosti, je viac ako pochýbná. Samozrejme, kolektívnu výstavu, podujatie takých rozmerov ako dnešné bienále, zaregistruje tlač, ale čo už dnešná tlač neregistruje? Lenže len veľmi zriedkavo sa stretneme s naozaj udiveným alebo možno aj dojatým pohľadom profesionálneho kritika, ktorý sa pokúša identifikovať štýl či štýly ilustrácie knihy pre deti, ozrejmiť osobnosti, definovať atmosféru, typ plastickej metafory, s ktorými sa asi čitateľ môže stretnúť v našom umeleckom

svete. Alebo že by naša činnosť bola celkom nezlúčiteľná s objavovaním, ktoré umenie musí poskytovať, a ktoré poskytuje čitateľovi nový rozmer existencie? Že by bola zbavená fantázie až natoľko, že je neschopná odhaliť hlboké dojatie, ktoré dielo vzbudilo, objaví ho špecifickým, jedinečným spôsobom, pretože patrí iba tejto jedinej oblasti umenia?

To sú, samozrejme, rečnicke otázky. Všetci vieme, že takto postavený problém je falošný. Všetci vieme, že charakteristika ilustrácie knihy pre deti je práve taká, ako som spomenul vyššie. Kritika, ktorá verne sledovala — aj keď nie vždy dostatočne jasne — dobrodružstvo, či skôr dobrodružstvá maliarstva a sochárstva 20. storočia, až natoľko, že sa pokúsila ospravedlniť génia pri podvoide, je naďalej ľahostajná k modalitám výtvarného umenia, ktoré je bližšie zviazané s prostriedkami a nástrojmi techniky nášho storočia, ako napr. tlač, plastický film, ako ho praktizuje Kanadčan Norman Mac Laren. Pretože ilustrácia knihy pre deti nie je dokonale nepriepustná, nemôže pri nej ísť o absolútnu autonómiu. Objavujeme niektoré príbuznosti temperamentu, tematické alebo výrazové preferencie, istý spôsob interpretovania skutočnosti, istý spôsob interpretovania neskutočna — ako napr. básnické poslanie alebo fantastická satira bez zlomyseľnosti; toto všetko vytvára duchovnú rodinu, v ktorej máme vedľa seba umelcov, zaoberajúcich sa tlačovou grafikou alebo paradoxných karikaturistov, ktorí sa zjavili po vojne, medzi nimi v prvom rade napr. Saula Steinberga.

Vieme, že vždy bude existovať odchýlka medzi zrodom nového umenia a jeho uznaním kritikou. V našom prípade nejde prirodzene o nové umenie, ale

o takmer závratný rozvoj ilustrácie knihy pre deti vo všetkých krajinách sveta, ako aj o potvrdenie úctyhodného množstva originálnych, silných talentov v tejto oblasti, čo vytvorilo všetky podmienky na to, aby sa uznal nový štatút, a to z hľadiska existencie ako aj z hľadiska hodnoty. Niektorí naši spolupracovníci hovoria o paralelnom výtvarnom umení, ktoré by mohlo nejakým spôsobom konkurovať klasickému umeniu. Ilustrácia knihy pre deti navrhuje nové chápanie výtvarného sveta v širšom zmysle, schopnom umožniť pozornejšiu analýzu týchto nových foriem. Z toho, čo som doteraz povedal, by sa dalo usudzovať na istý odstup umelca vo vzťahu ku kritikovi. Je to tak. Prečo by sme nemali z času na čas posudzovať kritiku, tým skôr, keď o nás vynáša výrok kvázi-odsúdenia v procese bez verejnosti. Odsúdenie zabudnutím, v tichu. V tejto súvislosti som s prekvapením našiel niekoľko trpkých úvah veľkého anglického esejistu G. K. Chestertona na túto tému: „Chyba kritikov — hovoril — je nie v tom, že kritizujú svet, ale že nikdy nekritizujú sami seba. Porovnávajú cudzie s ideálnym, ale nikdy sa sami neporovnávajú s ideálnym, skôr sa s ideálnym stotožňujú...“ Ako vidno, trpkú skúsenosť majú aj naši susedia, spisovatelia, ktorí sa zoči-voči kritikovi často môžu deliť o melanchóliu so svojimi spolupracovníkmi — výtvarnými umelcami.

Ale ak kritik — opatrný prostredník medzi umením a jeho publikom — nie je prítomný, my prítomní ostávame. A na otázku, ktorú nám kladú, alebo ktorú si kladieme my sami, o mieste nášho umenia v dnešnom svete, môžeme odpovedať: toto miesto existuje, netreba ho hľadať na okraji, na predmestí.

Naopak, je to podľa nášho názoru dôležité miesto, pretože súčasný čitateľ, dobrý sudca, potvrdil estetickú nevyhnutnosť tejto umeleckej modalít — ilustrácie knihy pre deti. A to najmenej z dvoch hlavných príčin:

Predovšetkým, pokiaľ ide o duchovný odkaz, existuje v činnosti tohto druhu isté vnútorné svetlo, radosť, vzácny, možno jedinečný timbre, ktorý umelec ponúka prostredníctvom svojho diela zmätenému svetu našich čias. Tento odkaz by sme mohli nazvať znovuobjavením dávneho ideálu Nevinnosti. Dovoľte mi podeliť sa s vami o jednu osobnú skúsenosť. Pred päťnástimi rokmi som sa zúčastnil na neobyčajnom dobrodružstve. Môj priateľ, básnik Iordan Chimet, vydal knihu, nazvanú *Antológia nevinnosti*. Bola viac ako knihou, v skutočnosti to bol estetický manifest, vnútorná expedícia, ľudový sviatok. A zároveň provoká-

cia, odmietnutie. Čin identifikácie umelca — tak asi hovorila kniha — je nevinnosť, bez nevinnosti prestáva byť umelcom. Jediný vek, ktorý ešte rešpektuje tento ideál, je detstvo — vráťme sa teda k týmto veľkým staviteľom radosti, fantázie — k deťom. A s ich pomocou porozumejme detstvu nie ako veku, obmedzenému biologickými zákonmi, ale ako večnému stavu, objavu, stavu duše, rovnováhe ducha. Detstvo dospelých, to je v podstate cieľ knihy. Iordan Chimet chcel ukázať, že každé autentické umenie tohto násilníckeho storočia obraňovalo v niektorom momente tento ideál. Neexistuje naozaj významný umelec 20. storočia (bez ohľadu na štýl alebo školu, ktorým vďačí za svoje meno), ktorý by nevytvoril aspoň jediný raz dielo v znamení nevinnosti. Dielo akosi dostáva posvätný charakter testamentu, odkazu, vzrušujúceho a elementárneho zároveň, prenášajúceho sa nad márnymi zvodmi života. A nie náhodou táto kniha začínala nadpisom, ktorý náš veľký Brancusi zapísal na jednu zo svojich mnohých kresieb s detskou siluetou: „Keď už nie sme deťmi, sme mŕtvi“. Všetci veľkí maliari 20. storočia odpovedali na výzvu nevinnosti: Picasso a Chagall, Fernand Léger, Paul Klee a Joan Miró, Georges Braque a Victor Brauner, Pierre Bonnard, Alexander Calder, Man Ray, Matisse a Ben Shahn, Salvador Dalí — v okamihu milosti pred večnosťou — Dunoyer de Segonzac, Max Ernst, Franz Marc, Albert Marquet, Picabia a Vasarely, Kandinsky a Jean Dubuffet a ešte mnohí iní. Z územia našej duchovnej rodiny sa zúčastňovali na fieste Čistoty naši spolupracovníci, blízki príbuzní: Saul Steinberg, Hans Georg Rauch, Trez, Jerzy Flisak, Daniel Mroz, Siné... Prechádzal nimi ten istý cit radosti z existencie a z tvorby, z tvorby ideálneho sveta skladaného z najjednoduchších prvkov, tých, ktoré sú na dosah všetkým, a predsa pred všetkými ostatnými, na dosah dieťaťa mimo vekov, večného dieťaťa. Mali by sme myslieť na jednoduchšie pomenovanie nášho diela, pretože ilustrácia knihy pre deti ďaleko presahuje hranice zodpovedajúce veku, pretože sa za posledných dvadsať rokov stala základnou modalitou súčasného výtvarného umenia.

Ďalším významným dôvodom, ktorý esteticky oprávňuje existenciu našej činnosti, je charakteristika výrazu, ktorú stále objavujeme v ilustrácii pre deti. Istá filozofia formy, vnútorná disciplína, ktorá zabráni výstrednostiam takéhoto výtvarného diela. Dielo bude mať všetky privilégia slobody — pretože umelecká vízia, s ktorou sa najčastejšie stretávame v našej tvor-

be bude fantastická vízia, zázračná realita, ale bude odmietat anarchiu. V tomto priestore umenia bude podvod jednoducho nemožný, a to je vlastnosť, na ktorú by sme mohli byť právom hrdí. Pripomeňme si ešte blúznenie, ktoré na toľko desaťročí spustošilo všetky sféry umenia — a nanešťastie nielen sféry umenia. Spomínam si na záchranu, ktorú so sebou priniesol veľký argentínsky spisovateľ Jorge Luis Borges (akýsi symbolický veľvyslanec myšlienky kultúry, Prorok knihy, ako zrkadla ľudskej večnosti), a to záchranu detektívneho románu. Vidíte, detektívny román sa v mnohom podobá nášmu umeleckému osudu. Každý ho číta, málokto to však prizná verejne. Z tohto hľadiska — a iba z tohto hľadiska — tieto dve umenia prežívajú podobnú dilemu. Borges skromnými slovami a s potrebnou ohľaduplnosťou vyzdvihuje významnú cnosť klasického detektívneho románu v kontexte znepokojenej, egocentrickej literatúry s príliš častými známami nerovnováhy:

„Čo by sme mohli povedať na chválu detektívneho

románu? To, čo je zjavné a isté: naša literatúra smeruje k chaosu. Prikláňame sa k voľnému veršu, pretože je to ľahšie ako viazaný verš; v skutočnosti je to veľmi ťažké. Chceme odstrániť postavy, zápletky, všetko je v našich časoch veľmi nejasné, tak chaotické, no niečo si pokorne zachovalo klasické cnosti: detektívny príbeh. Pretože nerozumieme detektívnemu príbehu bez začiatku, bez prostriedku a bez konca. Niektoré príbehy napísali druhoradí autori. Niektoré zas vynikajúci spisovatelia: Dickens, Stevenson a hlavne Wilkie Collins. Na obranu detektívneho románu by som povedal, že nepotrebuje obranu: čítal sa s istým pohrdaním a dnes zachraňuje poriadok v dobe bez poriadku. Poďakujme mu za jeho úsilie, je záslužné.“

To stačí. Musím sa vám ospravedlniť. Moja spoveď sa skončila a dúfam, že som svojou melanchóliou nikoho nenakazil. Veď máme sviatok.

Možno by sme sa k tejto nevďačnej téme mohli hlbšie vrátiť pri inej príležitosti.

DETI A MIER V ILUSTRÁCIÍ

JANINE DESPINETTOVÁ
FRANCÚZSKO

Celková atmosféra života vo Francúzsku je pokojná. Francúzsko nemá teritoriálne ambície a naše územie sa nám nezdá byť ani priamo ohrozené.

Francúzsko a Paríž sú tradične pohostinné, UNESCO si ich vybralo za svoje sídlo. Naša krajina je dnes viac ako inokedy miestom, na ktorom sa stretávajú muži a ženy mimoriadne odlišných kultúr, a pokúšajú sa viesť dialóg. Problémy, ktoré máme, sú preto hlavne sociálno-ekonomického charakteru, a výchova k bratstvu sa konkrétne u nás odohráva na rasistickom pozadí; príčinou sú existenčné ťažkosti, ktoré spôsobuje nezamestnanosť.

Vydávanie kníh pre deti v osemdesiatych rokoch je okrem iného odrazom tejto skutočnosti. Francúzski vydavatelia obvyčajne vo svojej produkcii veľmi pozorne sledujú a rešpektujú paragrafy Charty o právach detí, ktorú vydalo UNESCO, a ktorá sa týka zvyšovania medzinárodného porozumenia mieru.

Francúzske deti žijú s očami otvorenými na celý svet, po boku dospelých. Tak, ako dospelí, aj ony sú informované prostredníctvom médií — televízie, rozhlasu, tlače — o vojnách, ktoré odrazu skrvavia niektorú ďalekú krajinu. Ale pretože deti nemôžu chápať ich zložité príčiny, cítia vôbec, že sa ich to naozaj dotýka? Možno, že vo chvíli, keď na obrazovke vidia takéto obrazy, zrodí sa v nich pocit súcitu. Nie je však evidentné, že naozaj prežívajú pocit solidarity.

My, rodičia a vychovávatelia, sme supercitliví na riziko generalizovania miestnych konfliktov a vieme už od konca poslednej svetovej vojny, že MIER je nový spôsob života, že MIER sa dá udržať iba svetovou dohodou, a že každá nová generácia musí byť preto vychovávaná k MIERU, pre MIER.

Vieme aj to, že výchova nerozhoduje o vojne alebo o mieri. Ale štúdium histórie, vrátane histórie detskej literatúry, nás poučilo, že výchova predsa len pomáha duševnej príprave buď vo vojnovom alebo v umiernenom duchu. Výchova našich detí k mieru už od útleho veku prechádza vo Francúzsku najskôr cez zhovievavý a citový prístup k životu. V každodennom rodinnom a školskom živote pri tom pomáhajú aj obrázkové knihy.

Jeden z našich veľkých súčasných básnikov, Alain Bosquet, napísal:

najdôležitejšie v živote,
chlapče,
je vzduch na dýchanie, čistá voda na pitie,
mlieko na obživu,
čas, aby sme ho dobre naplnili.
Chlapče, niekedy
sa vzduch volá sloboda, čistá voda znamená
priateľstvo,

mlieko je pre tých, čo máme radi,
zem je povinnosť,
čas je svedomie.

V dnešnej intelektuálnej atmosfére Francúzska, ktorá vylučuje akúkoľvek fixnú ideu a fanatizmus, a naopak rozvíja porozumenie a toleranciu, väčšina ilustrátorov a ilustrátoriek, ktorí tvoria pre deti, považuje MIER za samozrejmu atmosféru v každodennom živote detí u nás alebo inde.

Ich obrázky nie sú ozdobou, ale doplnkom textu. Málokedy sú stereotypné, ale často veľmi intelektualizované a citové. Akvarely a kresby tušom sa používajú viac ako rydlo, v zdanlivej jednoduchosti kresby, v umiernenosti a vo vyrovnanosti farieb niekedy po-

vrchní pozorovatelia vidia vyumelkovanosť, a zatiaľ ide len o správnu mieru „na francúzsky spôsob“. Ale úsilie o medzinárodné porozumenie je pre nás dôležité, a spočíva predovšetkým v čítaní zahraničnej literatúry. Zo 4926 titulov, vydaných pre deti roku 1983 (podľa štatistiky odborov francúzskych vydavateľstiev), viac ako 50 % sú preklady. Tieto cudzie obrazy sú pre naše deti zároveň kultúrnou ozvenou v osobnom vyjadrení ich tvorcu, ako aj provokovaním poznania podobností a úcty voči rozdielom v životných zvykoch detí z iných krajín. Dúfame, že pomáhajú vytvoriť priaznivé ovzdušie na citovú rovnováhu mladých francúzskych čitateľov tým, že zlomia nacionalistickú paranoju aj komplexy menejcennosti.

Máme sklon hovoriť o vojne tak ako „Tistou zelené palčiky“ vo filozofickej rozprávke Mauricca Druona, ilustrovanej naivnými obrázkami plnými nežnosti od maliarky Jacqueline Duhêmeovej: „vojna nemá nič spoločné s odvahou alebo strachom, je to neznesiteľná myšlienka, to je všetko.“

— „prečo ste proti? Pretože... PRETOŽE taká maličká vojna môže zničiť záhrady...“

Ale zároveň, v tomto roku, keď si slávnostne pripomíname koniec druhej svetovej vojny, rodičia a vyučujúci mohli deťom ozrejmiť rasizmus a realitu nacistických koncentračných táborov na srdcových obrazoch „Bielej ruže“ talianskeho umelca Roberta

Innocentiho, ktorá vzbudila vo Francúzsku veľký ohlas, a hrôzu atómového ničenia v otrasnom svedectve japonskej umelkyne Toshi Marukiovej „Pika blesk z Hirošimy“, ktoré sa objavilo hneď po vyjdení vo všetkých knižniciach a školách.

Realita francúzskej výchovy je v tejto možnosti mnohokultúrneho prístupu. Ale treba si ešte uvedomiť aj inú realitu.

Školská a rodinná pedagogika našich čias sa často opiera o súťaživosť, o konkurzy, o odmeny, o úspech, a to samozrejme prináša radosť dieťaťu a poskytuje účinné pedagogické prostriedky učiteľom a rodičom.

Ale táto pedagogika zaujatosti (nie záujmu) vyvoľáva vysokú agresivitu, ktorá je len málo priaznivá pre ovzdušie MIERU a POROZUMENIA. Zdôraznili sme dôležitosť kultúry intelektuálnej a citovej rovnováhy, zdá sa nám potom nevyhnutné uznať potrebu pestovať aj hodnoty bezodplatnosti, nezištnosti, ktoré prinášajú RADOSŤ, a ktoré priamo indukujú MIER. Kultúra estetického čítania, ktorá sa umiestňuje mimo čas a priestor, nás núti vystúpiť zo samých seba, pretože krása prináša extázu. Naše obrázkové knihy pre deti, odhliadnuc od ich špecifickej užitočnosti, sa čoraz viac zapisujú do rovnako podstatnej reality: do kultúry Krásna. Pomáhajú dávať dieťaťu všeobecnú náklonnosť k MIERU.

DETI A MIER V JAPONSKÝCH ILUSTRÁCIÁCH

TAKASHI MATSUMOTO
JAPONSKO

Dovoľte mi, aby som najprv vyjadril svoju vďačnosť dr. Dušanovi Rollovi za pozvanie na toto sympóziu, ktoré mi poskytuje možnosť vyjadriť svoje názory.

Keďže budem hovoriť na tému „Deti a mier v ilustráciách v mojej vlasti, v Japonsku“, rád by som na začiatku objasnil kultúrnu situáciu, v ktorej dnes žijú japonské deti.

Najväčší kultúrny vplyv na japonské deti majú televízne programy a komiksové knihy a časopisy. Vzhľadom na to, že televízny prijímač má 99,1 % všetkých japonských domácností, v mnohých je viac ako jeden prijímač. 40 % japonských detí odpovedalo na príslušnú otázku v dotazníku, že má svoj vlastný prijímač, na ktorom môže sledovať televízny program kedykoľvek.

Medzi najpopulárnejšie programy japonských detí patria na prvom mieste animované filmy. V Japonsku znamená jednopercenčné sledovanie programu približne jeden milión divákov. Sledovanie populárnych programov často presahuje 20 %, čo znamená okolo dvadsať miliónov divákov. Keďže Japonsko má dnes okolo 110 miliónov obyvateľov, znamená to, že takéto programy sledujú skoro všetky deti, ktoré navštevujú základnú školu a nižší stupeň strednej školy.

Pôvodné scenáre populárnych animovaných televíznych filmov sú obvyčajne odvodené z najrozšírenejších komiksových časopisov.

Najpopulárnejšie komiksové týždenníky majú až štyri milióny čitateľov, a takýchto časopisov sa tlačí týždenne až 8 miliónov výtlačkov. Sú zamerané na čitateľov vo veku od 9 do 15 rokov.

Najpopulárnejšie komiksové príhody sa okrem publikovania v časopisoch vydávajú aj vo viazanej knižnej podobe, a to často v sériách desiatich, dvadsiatich

a niekedy aj viacerých zväzkov. Z týchto seriálov sa aspoň päť titulov vydalo v náklade nad 30 miliónov výtlačkov. Pre vašu informáciu napr. komiksová séria, nazvaná „Doreamon“, ktoré má 33 pokračovaní, dosiahla dnes už náklad 55 miliónov výtlačkov.

Myslím, že komiksové médium treba považovať za spôsob komunikácie, ale dôležitá je téma komiksov, teda to, čo sa v nich vyjadruje.

Moderné komiksy majú rozličnú tematiku: šport, láska, dobrodružstvo, komédia alebo aj kombinácia týchto tém. Ja by som však na tomto mieste rád hovoril hlavne o komiksoch, ktorých obsahom je tzv. „action“, rýchly dejový spád, o komiksoch, ktoré majú dočinenia s témou nášho sympózia. Medzi takéto patria aj komiksy s vojnovou tematikou.

Tak isto, ako skutočná vojna, ktorá sa začína vždy ako spravodlivá, aj keď sa nakoniec mení na agresívnu vojnu, tak aj vojny v komiksoch sa vedú v mene dobra proti zlu, často v medzigalaktickom prostredí. Problémom je, že tieto komiksy sa zameriavajú hlavne na to, ako ich hrdinovia dramaticky a zdatne bojujú pomocou svojich nádherných zbraní a pomocou vesmírnych lodí. Vôbec sa nezaoberajú otázkou prečo musia bojovať. Myslím, že podobný trend možno pozorovať aj v amerických a v japonských vojnových filmoch.

Deti, ktoré čítajú tieto komiksy, si neuvedomujú hrôzy a strasti vojny, zostáva v nich len dojem z hrdinstva.

Okrem toho, ako som spomínal vyššie, ak majú takéto komiksy úspech, vydávajú sa v knižnej podobe a nakoniec sa vysielajú v televízii ako animované filmy, čím sa dostávajú medzi ešte širší okruh detí.

Aj keď vo väčšine týchto komiksov prevláda sex

a násilie, aby sa tak dosiahla ich väčšia atraktivnosť pre diváka, treba poznamenať, že sa v tomto žánri vyskytli aj práce s vážnou tematikou.

V jednej z nich je hlavným hrdinom chlapec, ktorý je obeťou atómovej bomby, a v deviatich zväzkoch sa z nej predalo 4 milióny výtlačkov. Tento komiks sa preložil a vydal v USA, v Západnom Nemecku, vo Francúzsku a na Filipínach. Žiaľ, takýto spôsob zodpovedného prístupu k téme v komikse je len zriedkavosťou.

Jednu z príčin, prečo je tomu tak, môžeme hľadať v prístupe vydavateľstiev, ktorých hlavným ukazovateľom je zisk. Vydavatelia sa nemilosrdne zbavujú takých autorov komiksov, ktorí stratia popularitu, pretože majú v zálohe množstvo snaživých ďalších spisovateľov. Preto autori myslia hlavne na to, čo je módne, čo bude „hitom“, a nie na to, čo by sami radi vyjadрили, alebo čo si myslia, že by mali vyjadriť. Nakoniec sa autori utiekajú k rôznym metódam, ktoré slúžia len na to, aby obsah komiksu deti zaujali, a nestarajú sa o vzťah detí k obsahu ich poviedok.

Venujme sa teraz otázke mieru, ako sa táto prezentuje v obrázkových knižkách. Vo všeobecnosti možno povedať, že obrázkové knižky sú určené deťom nižšej vekovej skupiny ako komiksy, to znamená predškolskému veku a nižším triedam základnej školy. Preto je ťažké priamo ich porovnávať s komiksami, čo by ani nebolo správne, pretože ich cieľový čitateľ je iný. Okrem toho je tu aj obrovský rozdiel v nákladoch.

V Japonsku sa ročne vydáva približne 300 obrázkových kníh. Prvé vydanie má väčšinou náklad 2 až 10 000 výtlačkov, a väčšina z nich nevychádza v ďalšom vydaní. Na druhej strane väčšina autorov obrázkových kníh pristupuje k danej problematike zodpovedne, a tak isto mnoho vydavateľstiev detských kníh. Je preto pochopiteľné, že v detskej a mládežníckej literatúre môžeme objavovať závažné témy.

V našom múzeu obrázkových kníh Čihiro Ivasakiovej sme usporiadali v lete tohto roku výstavu, ktorú sme plánovali ako výstavu kníh s mierovou tematikou. Podarilo sa nám v krátkom čase zhromaždiť viac ako tridsať obrázkových kníh.

Ich najcharakteristickejšou črtou je snaha autorov sprostredkovať deťom svoje vlastné zážitky z vojny. Sú tu poviedky o atómovej bombe, o veľkom nálete na Tokio počas vojny, o hlade počas vojny aj o evakuácii.

Medzi nimi je kniha, ktorá sa nazýva „Machinto“. Napriek tomu, že veľa detských kníh má pomerne

rozsiahlu textovú časť, pretože sú určené starším deťom, „Machinto“ bola pri svojom vydaní určená širšej vekovej skupine, vrátane celkom malých detí. V tejto obrázkovej knižke sa hovorí pomocou krátkych textov o malom dievčatku, ktoré zabila atómová bomba. Vďaka veľmi kvalitným ilustráciám sa táto kniha stala jednou z najpopulárnejších obrázkových kníh na trhu. Pani Mijoko Matsutaniová, jej autorka, odmenená medzinárodnou Andersenovou cenou, hovorí:

„Jedného dňa sa ma moja dcérka, ktorá chodí do základnej školy, opýtala na vojnu, pretože to bola téma jej domácej práce. Napriek tomu, že som jej rozprávala o vojne tak dlho, až ju začali bolieť prsty, ktorými to všetko zapisovala, stále nebola spokojná. Chcela vedieť viac. Povedala, že všetci vravia to isté: ľudia mali málo jedla a báli sa bômb. Vravela, že toto všetko sa už dozvedela aj od iných ľudí, ale že cíti, že sú aj iné veci, o ktorých by mala vedieť.“

Vtedy som si náhle uvedomila, že na to, aby sme mladé generácii odovzdali naše skúsenosti, nestačí len vymenovať hrôzy vojny. Naše deti chcú od nás počuť o tom, čo sme počas vojny cítili, a my sa im snažíme uvádzať len príhody a udalosti . . .

O niekoľko dní sa ma spýtalo jedno malé dieťa, ktoré si prišlo vypožičať knihy, či jestvujú aj knihy o vojne pre deti. Zasa som si uvedomila, čo deti hľadajú.

Túto obrázkovú knihu som písala pod ich vplyvom, tridsať rokov po skončení 2. svetovej vojny, v snahe odovzdať deťom svoje dojmy a pocity na základe skutočných zážitkov.“

Autorke knižky sa naozaj podarilo odovzdať takéto dojmy a pocity bez zbytočných scén, opisujúcich otrasné zážitky, a to pomocou ilustrácií.

Moja matka Čihiro Ivasakiová, ktorá zomrela pred desiatimi rokmi, a ktorá bola a ešte stále je jednou z najznámejších ilustrátoriek obrázkových kníh v Japonsku, keď zbierala básne a opisy od detí, ktoré prežili atómové bombardovanie, a kombinovala ich s ilustráciami v svojej knihe, povedala: „Tragédiu vojny pochopíte pri čítaní toho, čo deti napísali. Mojou úlohou je ukázať, koľko krásnych detí sa stalo obeťou vojny. Preto som sa snažila nakresliť deti čo najkrajšie.“

V slovách mojej matky môžeme vidieť jej snahu priblížiť svoje skúsenosti z vojny iným, a to pomocou jej umeleckých ilustrácií.

Počas vojny vo Vietname vytvorila Čihiro Ivasakiová ďalšiu knižku „Deti vo vojne“, do ktorej som

prispel niektorými svojimi textami. V nej sa svojimi poetickými ilustráciami a textami pokúsila vyzobrať pocity detí a ich smútok nad stratou svojich blízkych vo vietnamskej vojne.

Niet pochýb o tom, že realistické práce o tragédii vojny majú svoju hodnotu. Myslím si však, že to, čo treba preniesť na ostatných, sa dá dosiahnuť aj pokojnejším spôsobom.

V porovnaní s väčšinou komiksov, ktoré sa snažia sprostredkovať len efektne stránky vojny, tak vzdialené od jej skutočnej podoby, považujem vyššie spomínané obrázkové knižky za oveľa hodnotnejšie.

V tomto roku sa vydáva veľa obrázkových kníh a mládežníckej literatúry s mierovou tematikou, ale myslím, že treba nielen oslavovať štyridsiate výročie skončenia 2. svetovej vojny, ale aj ukázať svetu nebezpečenstvo kríz, ktoré mu hrozia v budúcnosti, vrátane problému jadrových zbraní.

Hovorí o dôležitosti mieru v detských knihách nie je jednoduché. Napriek tomu verím, že akumulatívny účinok takejto práce bude úzko súvisieť s rozšírením mierového hnutia. Aby mohlo ľudstvo prežiť, musí bezpodmienečne odovzdať budúcej generácii pravdu o tom, aká je vojna v skutočnosti.

NA TÉMU SYMPÓZIA

SEIZO TASHIMA
JAPONSKO

Neko Wa Ikite Iru. To je obrázková knižka, ktorú som robil pred dvanástimi rokmi. Ešte aj dnes ju číta veľa detí. *Neko Wa Ikite Iru* je veľmi smutná poviedka. Hrdinami knihy sú matka mačka a jej deti. Medzi priateľov mačiek patrí aj ľudská rodina, ktorá žije v Tokiu. Pred štyridsiatimi rokmi bol veľký nálet na Tokio, ktorý zničil veľkú časť mesta. V tom čase sa odohráva príbeh. Všetci priatelia mačiek zomrú, preto je to veľmi smutná poviedka. Text poviedky napísal Saotome Katsumoto, ktorý zažil nálet na Tokio. Počas jednej noci zomrelo stotridsaťtisíc ľudí. Vtedy som mal päť rokov a žil som v Osake. Aj Osaku niekoľkokrát bombardovali. Ale ešte predtým, ako začali nálety, som sa odsťahoval na dedinu. Preto som dnes tu. Ale mnoho mojich priateľov zomrelo. Keď som nás len vedecký mechanizmus. Spolu s deťmi, ktoré kreslil obrázky do *Neko Wa Ikite Iru*, myslel som na svojich mŕtvych priateľov. Pokúšal som sa nakresliť tváre mojich mŕtvych priateľov. Preto táto knižka nie je len posolstvom pre dnešné deti. Je to súčasne aj rekviem za všetkými mojimi priateľmi, ktorí zomreli, ale stále žijú v mojom srdci.

Moja kniha *Neko Wa Ikite Iru* je len jednou z mnohých, veľmi mnohých obrázkových kníh o vojne, ktoré sa vydali v Japonsku. Ale na nešťastie, väčšina týchto kníh je len o japonských ľuďoch. Skoro žiadne knihy nehovorí o tom, čo sa dialo v Ázii. Japonská armáda vykonala mnoho hrozných vecí ľuďom Ázie. Musíme porozprávať budúcej generácii o vojne, ktorú Japonsko začalo bez akejkoľvek príčiny. Mnoho ľudí stratilo život vo vojne. Vojna zničila šťastie príliš mnohých ľudí. Je to naša povinnosť porozprávať dnešným deťom o tom všetkom.

Pred štyridsiatimi rokmi bola väčšina japonských

miest hrbou zrúcanín. Hirošima a Nagasaki boli zničené prvými atómovými bombami. Utrpenie Hirošimy a Nagasaki trvá ešte aj dnes. Ale dnes je Japonsko jednou z najbohatších krajín sveta. Naši ľudia veľmi tvrdo pracovali, aby sa ňou stalo. Ale veľa sme získali aj vojnou v Kórei a vo Vietname. Tieto vojny pomohli nášmu hospodárstvu. Je to však japonské hospodárstvo, čomu padlo za obeť veľa našich krásnych pohorí a riek. Rieky a pohoria sme stratili kvôli priemyslu. Rieky sa znečistili, more umrelo. Príroda bola poranená, aj srdcia ľudí boli poranené. Hlboko bola poranená aj citlivosť našich detí a mládeže. Videli, ako dospelí využívajú tragédiu vojny na svoj zárobok. Videli, ako sa ničia nádherné rieky a vrchy. Čo si asi mysleli naše deti?

Dnes čítame v Japonsku každý deň v ranných novinách neuveriteľné veci. Napríklad starí ľudia, ktorí nemajú žiadnych priateľov, prídu o svoje úspory. Alebo manželka a manžel sa zabíjajú navzájom, alebo zabijú svoje deti po tom, ako uzavreli vysoké životné poisťky. Mnohé z týchto príhod sa týkajú ľudí v tridsiatke, to znamená takých, ktorí vyrástli v čase japonského hospodárskeho zázraku. To je smutná skutočnosť, pred ktorou nemôže nikto ujsť.

Aj dnes je v mnohých krajinách na svete vojna. Zúri hlad. Deti sú zranené, choré. Japonsko je krajina, ktorá podľa zdaní žije v mieri, ale naše deti trpia neviditeľnými zraneniami — zraneniami srdca.

Pre takéto deti robím obrázkové knihy, ktoré priamo poukazujú na skutočnosti vojny. Robím aj také knihy, pomocou ktorých sa snažím dostať bližšie k srdciam tých detí, ktoré ich — svoje srdcia — majú tvrdé a surové.

Okolo nás je veľa tichých, živých vecí — malé kviet-

ky na lúkach, vtáci na oblohe, hmyz na zemi, zvieratá v lesoch. Možno k nám nehovoria, ale ak im otvoríme svoje mysle, som si istý, že ich môžeme počuť. V modernom Japonsku máme len malú možnosť, my aj naše deti, aby sme mohli počúvať prírodu. Nevieme ani to, ako zelenina a zvieratá, ktoré jeme, vyrástli. Učia si prezerajú moje knižky, chcem preniknúť do „pocitov“ tejto zeleniny a zvierat. Ako sa zrodili? Ako vyrástli? A ako trávajú svoj život na poliach?

Poľnohospodárstvo sa v Japonsku zmenilo vplyvom zmien v celom hospodárstve: zelenina rastie pomocou chemikálií, kurčatá sa vychovávajú pomocou liekov... Keď takúto potravu jeme, necítíme nádhernú chuť živej veci. Keď my ľudia, jeme mŕtve potraviny, strácame skutočný zmysel chuti.

A máme tu aj inú knihu. Knihu, ktorá vznikla pomocou skupiny detí, nazývajúcej sa *Genbaru klub*. Kniha vyšla tohto leta. Deti sa starajú o opustené mačky a psov. Klub vznikol deň po tom, ako si deti pozreli starý film o hrôzach atómovej bomby. Nasledujúci deň usporiadali demonštráciu v malom meste, kde žijú. Pre tieto deti, ktoré milujú prírodu, bola

nukleárna vojna ošklivá. Takáto vojna sa môže začať jediným omylom dospelých. To nahnevalo deti. A preto začali demonštrovať v svojom meste.

Neviem, či táto malá akcia detí zabráni jadrovej vojne. Ale keď som počul výkriky detí, chcel som to povedať ostatným deťom a dospelým. Na plagátoch mali napísané: „Nechceme byť posledné deti na svete.“ Deti chceli, aby to dospelí pochopili, a aby aj dospelí pomohli pri ich úsilí. Aby protestovali proti vojne, lebo protestovať proti vojne znamená milovať život na tejto zemi. To znamená porozumieť slovám a zvukom všetkého živého.

Teraz žijem v malej dedinke blízko Tokia. Pracujem na poli, chovám niekoľko zvierat a robím obrázkové knihy. Moje obrázky ukazujú jednoduché veci. Ak majú ľudia radosť, keď vidia na poliach mladé výhonky pšenice, ak im môžem trochu pomôcť, aby mali radosť, možno je to jedna z malých možností, ako protestovať proti nukleárnym bombám a pracovať za mier. A s touto vierou budem aj ďalej maľovať svoje obrázky.

ILUSTRÁCIA — MEDZINÁRODNÝ JAZYK, ILUSTRÁCIA — NÁRODNÝ JAZYK

REGINA YOLANDA WERNECKOVÁ
BRAZÍLIA

Kniha je fantastická vec. Aj keď by išlo o učebnicu horšej kvality s nedobrými ilustráciami, dieťa ju považuje za niečo zvláštne.*

Ešte predtým, ako začne čítať knihu (ak už vie čítať), prelistuje si ju, a vytvorí si podľa toho, čo vidí, jeden alebo niekoľko malých vlastných príbehov.

Už toto je tvorivé čítanie.** V škole sa rôznosť interpretácie všeobecne nepripúšťa. Takýmto prísnyim prístupom k učebnej látke často zasahujeme do tvorivého myslenia. Ilustrácie učebníc sú pokiaľ možno lineárne s cieľom jednoznačnej interpretácie. Niektoré trvalé znaky takýchto kníh sú jednoduché farby, presne definované kontúry, ľahká deformácia ľudskej postavy, priesvitnosť a nízka kvalita papiera, nedostatočný register a rozklad objektu a samozrejme aj chýbanie mena ilustrátora.

Takéto ilustrovanie kníh sa podriaďuje nejasne definovaným požiadavkám a uprednostňuje niektoré detaily alebo podporuje stereotyp*** sladkých plavých,

či stereotyp čiernych figúr, až po novú mániu pseudo-humoru, ktorý je prezentovaný spôsobom grotesky. Toto je protičítanie, protivýchova, protitvorba, protikultúra.

Opusťme teraz učebnice, s ktorými sa naše deti najčastejšie stretávajú, a ktoré najčastejšie narúšajú kreatívne čítanie, a zaoberajme sa literárnou knihou, umeleckým dielom. Aj takéto knihy sa už konečne dostávajú do škôl v našom štáte Rio de Janeiro. Musíme si však dávať pozor, aby sme takéto knihy nepoužívali ako nástroj na výučbu gramatiky. Podstatné mená, prídavné mená, rovnaké výklady, príp. určenie hlavného hrdinu, ako keby čitateľ nemal právo vybrať si vlastného. Toto všetko sa ešte stále vyžaduje od detí, ale... dôverujme ich trvalej snahe o tvorenie.

Literárne knihy obsahujú aj obrázky, aj keď je to len výtvarná syntéza obsahu na prebale. Tieto obrázky umožňujú čitateľovi, aby si vytvoril vlastnú interpretáciu.

Na zhodnotenie situácie knižnej ilustrácie v Brazílii stačí návšteva v školskej knižnici. Pravdepodobne tu nájdeme niekoľko kníh od Weiszfloga*, ilustrovaných Franciscom Richterom zo série „Encanto e Verdade“ z roku 1915, ktorých ilustrácie sa podobajú na európske, ale majú veľkú plasticitu. Tieto knihy sú na nešťastie dosť zle vytlačené.

Veľmi často tu nachádzame knihy Monteiro Lobata z rôznych období.

Je tu aj veľa kníh ilustrovaných Oswaldom Stornim a niekoľko od Percyho Laua, aby som spomenula predstaviteľov brazílskej ilustrácie.

* „Editora de Sao Paulo“, ktoré vydalo prvé detské knihy, sa neskoršie volalo „Companhia Melhoramentos de Sao Paulo“.

* Ako vždy, hovorím o brazílskej sociálnej skutočnosti, nie o svojej sociálnej triede.

** Kreatívne čítanie je jednoduchá interpretácia textu alebo pozorovaného obrázku.

*** Stereotyp: „Je to schématický, povrchný obraz veci alebo osoby. Takýto obraz je plný generalizovania, názorov z druhej ruky, predpojatosti a takto, mimovoľne, sa aj reprodukuje a rozširuje. Nepreniká do komplexnej a bohatej reality. Je to prefabrikovaný a ochudobnený obraz, ktorý prežíva len vďaka nedôvere vo vlastné schopnosti pozorovať veci, nedôvere vo vlastnú súdnosť a vďaka našej duševnej lenivosti. Nahrádza pozorovanie a rozmýšľanie samotné, a nakoniec sa môže obísť bez nich a spôsobí ich atrofiu. Ten, kto používa stereotypy, je odsúdený na videnie čudnými očami.“ (Monika Doppertová: Dibujar para Ninos Venezolanos, Caracas, Parapara No. 1, str. 21.)

Štyridsiate roky možno charakterizovať knihami Walta Disneya. Týchto kníh sa dostalo do Brazílie veľké množstvo.

V šesťdesiatych rokoch sú v brazílskej literatúre charakteristické už vyššie kritizované ilustrované učebnice plné „angelizmu“ a farieb bez akéhokolvek ohľadu na estetiku a na pocity človeka.

Od osemdesiatych rokov možno badať zmenu k väčšej variabilite a k bohatosti v brazílskej literatúre. V tom čase sme už mali pomerne dosť spisovateľov.

V niektorých krátkych obdobiach bola brazílska ilustrácia vynikajúca, ako napríklad v období série „O Tico-Tico“ (dvadsiate a tridsiate roky) alebo v krátkom období od roku 1936 do roku 1940, keď minister školstva Gustavo Capanema po prvý raz v dejinách našej vlasti podporoval obrázkové knihy. Zvýšená rôznorodosť a narastajúca kvalita práce mladých ilustrátorov v tridsiatych rokoch bola výsledkom veľkého počtu textov, výsledkom pôsobenia konkurencie aj výsledkom podpory zo strany niektorých vydavateľov.

Napriek tomu sa my, ilustrátori, poznáme len veľmi málo, čo je zasa výsledok zlého zásobovania krajiny knihami. Na literárnych stretnutiach máme našťastie možnosť stretať ilustrátorov a vidieť prekvapujúce knihy, publikované na Severovýchode, na Juhu a v blízkom štáte Minas Gerais.

Zdá sa, že je jednoduchšie poznať ilustrátora z cudzej krajiny, ako zo svojej vlastnej.

Pristavme sa na tomto mieste, ktoré považujem za dôležité: Ilustrácia ako národný jazyk, ilustrácia ako medzinárodný jazyk.

Aj keď na veľkých brazílskych ilustrátoroch, ako je napríklad Francisco Richter, Roswitha B. Wingenová, Nelson B. Faedrich a Herbert Horn možno pozorovať európske vplyvy na ich plastickej výrazovosti, chápanie ich ilustrácií deťmi je niečo fantastické, niečo ako rozprávka.

Vyššie spomínaní ilustrátori sa dajú pochopiť ľahšie, ako napr. Tatiana Mavrinová* alebo Dila**, brazílsky ilustrátor „cordel“, pričom obaja ilustrátori majú výrazné regionálne črty.

„Animalisti“ Nikita Charušin*** a Mirko Hanák+

majú tú schopnosť, že sa im rozumie medzinárodne. Mirko Hanák bol ilustrátor, ktorý sa zaoberal znázorňovaním zvierat z rôznych pohľadov, aby tak umožnil vnímateľovi celkový pohľad na pozorovaný objekt, čo je mimoriadne dôležité na konštrukciu trojrozmerného obrazu menej známych zvierat.

Až teraz, v osemdesiatych rokoch, máme dobre vytlačené brazílske knihy s obrázkami brazílskych ilustrátorov. V minulosti sme museli dávať našim deťom skoro výlučne knihy zo zahraničia, či už s textom alebo bez neho, aby mohli vidieť estetické a kvalitné ilustrácie, ktoré sú tak dôležité pri ich vývoji.

Poskytovali sme im aj knihy, ktoré obsahovali málo textu, a tak sme sa netrápili s prekladom toho, čo je tam napísané. Na začiatku sa nám to zdalo ťažké, ale boli sme nútení pokúsiť sa o to. Dopadlo to dobre, nadobudli sme skúsenosti, ktoré boli veľmi dôležité pre pedagógov, ale hlavne pre deti.

Počula som príhodu, ktorá veľmi dobre ilustruje našu skúsenosť.

Matka, sama odborníčka na detskú literatúru, dostala knihu od autorky — ilustrátorky. Balíček s knihou rozbalila a knihu nechala doma na stole. Nemala čas ju prelistovať a odišla do zamestnania. Večer začala svojmu synovi pri posteli z nej čítať, ale syn ju náhle prerušil:

„Nie, mama, tak to nie je.“

„Synček, ja ti čítam len to, čo je tu napísané.“

„Nie, mama, to nie je ten príbeh.“

Počas dňa už chlapec listoval v knihe a „prečítal“ ju svojim vlastným spôsobom.

O týždeň neskôr prišiel za svojou matkou a poprosil ju: „Mama, prosím, môžeš mi rozpovedať ten druhý príbeh?“

Obrázky niektorých ilustrátorov skutočne potrebujú takúto redefiníciu svojich textov, ako napr. Mitsumasa Anno* a Angela Lagová** vo svojej poslednej knihe.

Tieto poviedky, ak sa vyrozprávajú, budú rôzne interpretovať všetci ich prijímatelia.

Načo je deťom text v knihách, ako je napr. kniha Maurica Sendaka*** „Where the Wild Things Are“ (Kde sú divoké veci), Iba Spanga Olsena+ „A Colina dos El-

* Tzv. „angelizmus“ sa týka eticko-estetickéj deformácie, ktorá skoro vždy súvisí s mechanizmom „dobra a zla“. Treba dávať pozor, aby sme za takúto deformáciu nepovažovali ilustrácie Marlenky Stupicovej (Juhoslávia) alebo Dagmar Berkovej (Československo), z ktorých prvá tvorí skoro surrealistické obrazy a druhá veľmi poetické obrazy.

* Sovietska ilustrátorka, nositeľka ceny Hansa Christiana Andersena z roku 1976.

** Ilustrátor mnohých kníh „cordel“, literatúry z Recife (severovýchod Brazílie).

*** Sovietsky animalistický ilustrátor.

+ Mirko Hanák bol československý ilustrátor.

fos" (Sobí vrch) a Svenda Otta⁺⁺ „O Pinheirinho" (Malá jedlička)?

Načo nám je text v „Jean de la Lune" od Tomiho Ungerera⁺⁺⁺?

Načo treba prekladať do iných jazykov knihu „O Saco" od Ivana a Marcela, aby jej porozumeli ostatné národy?

Text nám rozpráva iný príbeh, ktorý nie je pre čitateľa prvoradý. Môže nás to oklamať, alebo aj nie. Ak je kniha skutočne kvalitná z hľadiska pozorovateľa obrázkov, čitateľ dosahuje oveľa viac, a to mu umožňuje lepšie pochopiť knihu — objekt: mať pocit dotyku, vizuálneho vnemu a dobrej integrácie s obsahom príbehu, textu, ktorý je ilustrovaný.

Rada by som uviedla niekoľko dôkazov na to, že kniha komunikuje s čitateľom ako celok:

— je to fyzikálny objekt, ak sa ho dotýkame,

— môžeme ju poláskaať, ak veľmi chceme,

— je vhodná, ak je milovaná*,

— je interpretovaná tak, ako som to ukázala na dialógu matky a syna,

— je opätovne ilustrovaná na základe pozorovania po prečítaní textu alebo na základe ilustrácií autora ilustrácií, či už tou istou alebo inou technikou**.

Ak by som pokračovala v záveroch, treba opäť zdôrazniť, že kniha ako objekt komunikuje ako celok, čo možno redefinovať na základe:

— veľkých písmen, ako u Roswithy B. Wingenovej v Grimmových rozprávkach z Editora Globo***;

— ilustrácií, ktoré sa viažu na viaceré poviedky ako napr. u Gustava Doréa;

— výraznej syntézy Mabel Lucie Atwellovej.

A nakoniec komunikuje kniha ako objekt, ktorý sa identifikuje s vlastnou realitou, problémami, obavami a perspektívami dieťaťa a ... kto vie, možno v budúcnosti sociálny a ekonomický rozvoj umožní každému, aby pochopil aspoň text zo svojej vlastnej krajiny.

* Japonský ilustrátor, nositeľ ceny Hansa Christiana Andersena z roku 1984.

** Brazílska ilustrátorka, nositeľka ceny FNLIJ za plagát na tému odkazu Lygie Bojuna Nunes, 1983.

*** Severoamerický ilustrátor, nositeľ ceny Hansa Christiana Andersena z roku 1970.

+ Dánsky ilustrátor, nositeľ ceny Hansa Christiana Andersena z roku 1972.

++ Dánsky ilustrátor, nositeľ ceny Hansa Christiana Andersena z roku 1978.

+++ Francúzsky ilustrátor žijúci v New Yorku.

* V roku 1974 sme spolu s Laurou Sandroniovou (literárnou kritičkou, výkonnou riaditeľkou brazílskej sekcie IBBY) pri príležitosti XIV. Kongresu IBBY v Rio de Janeiro sledovali nasledovnú scénu: Počas otvorenia medzinárodnej výstavy kníh a ilustrácií dievča, ktoré bolo pravdepodobne japonského pôvodu, neustále listovalo v knihách. O chvíľu

pobozkalo jednu z nich, pritislo si ju na hrud', poláskalo ju a opustilo miestnosť. Obe sme boli šťastné a dojaté, keď sme videli, akým spôsobom sa dosiahol jeden z cieľov výstavy.

** Podľa našich skúseností si veľa detí uvedomuje rozdiely medzi našou a stredoeurópskou ilustráciou, v ktorej biela je farbou a nie pozadím. Takýto charakter majú aj ilustrácie od Lilo Fromma zo Západného Nemecka. Pri pozorovaní „There Comes a Time" s ilustráciami od Dietlindy Blechovej (Západné Nemecko) sa deti pri opisovaní ilustrácií držali monotýlie. Staršie deti reagovali na čierny mesiac, ale mladším deťom sa nič nezдалo byť zvláštne. Tu máme do činenia s perceptívnym prístupom, o ktorom by sa mohlo zdať, že je výsledkom narušenia detskej prirodzenosti, alebo ... že by to bola v skutočnosti charakteristika istého veku?

*** Brazílska ilustrátorka zo štátu Rio Grande do Sul.

ILUSTRÁCIA V TURECKÝCH DETSKÝCH KNIHÁCH

GÜNER ENEROVÁ
TURECKO

Už po tretej raz mám tú česť a príjemnú možnosť byť tu s vami. Ale len po prvý raz mám možnosť predniesť prejav. Som rada, že sa môžem zúčastniť na sympóziu BIB a verejne vystúpiť.

Keď som po prvý raz navštívila výstavu BIB, bola som prekvapená kvalitou kníh a najmä ilustrácií. A potom som opäť začala rozmýšľať nad dôležitou umenia pre deti, ale aj nad inými vecami, ktoré som si už dlho ukladala v myslí. Napokon som našla veľa nových stimulov a moje rozmýšľanie o mnohých veciach sa zmenilo. Na základe týchto stimulov som napísala veľa nových článkov. Byť tu neznamená pre mňa len radosť a česť, je to pre mňa aj poučenie ako pre maliarku, spisovateľku, pedagogičku a bývalú učiteľku.

Ilustrácie v detských knihách majú v mojej krajine päťdesiatročnú históriu. Na začiatku sa prekladali a tlačili len knihy, ilustrované zahraničnými umelcami. Len nedávno začali tureckí umelci nahrádzať svojich zahraničných druhov. Napriek tomu, že máme veľmi talentovaných spisovateľov a ilustrátorov, majú len málo možností prejaviť sa, pretože táto oblasť je ešte stále málo vyvinutá a zaznávaná. Budem preto hovoriť všeobecne o detských knihách u nás a vo svete.

Na nešťastie nemáme možnosť poznať všetkých ilustrátorov detských kníh, ktorí majú medzinárodné postavenie. Napriek tomu môžeme poznávať vynikajúcich ilustrátorov cez medzinárodné výtvarné časopisy, na festivaloch kreslených filmov a počas návštev takýchto bienále.

Dôležitosť ilustrácií detských kníh som si začala uvedomovať vtedy, keď sa mi začali nekontrolovateľne hromadiť knihy v jazykoch, ktorým nerozumiem.

Zistila som, že aj dospelý si môže kupovať detskú knihu, aby sa mohol kochať v jej krásnych ilustráciách, bez ohľadu na jazyk, v ktorom je napísaná.

Samozrejme, veľa sa už urobilo vo svete aj v mojej krajine, pokiaľ ide o estetiku a o obsah ilustrácií detských kníh. Nemôžeme hovoriť o umení, ktoré by bolo izolované od každodenného života, to znamená o umení oddelenom od sociálnych, ekonomických a kultúrnych vplyvov, ako aj od myšlienkových prúdov. Základné zmeny sociálneho života značne ovplyvňujú všetky odvetvia umenia. Ilustrácie detských kníh nie sú výnimkou. Ilustrácie naturalistického smeru a chápania sa nahradili novými formami a štýlmi v interpretácii, ktorú ovplyvnili nové umelecké prúdy a myšlienky.

Chcem však upriamiť vašu pozornosť na niečo dôležitejšie. Som presvedčená, že napriek tomu alebo práve preto, alebo ako reakcia na prejavy beznádeje dospelých v umení v dôsledku vojen, genocíd a rozšírenej biedy, sú ilustrácie detských kníh plné nádeje, šťastia, lásky voči svetu a voči iným tvorom. Tento druh prejavu je vzdialený od tupého a disciplinovaného prejavu vážnych dramatických poviedok spred päťdesiatich rokov. Rozdiely možno najlepšie vidieť na výbere typov, na charakterizácii a na výbere prostredia. Keďže obrázky pre deti robia dospelí, potrebujú v prvom rade sebauspokojenie a vybitie, potom musia počítať s nádejou, s láskou a pochopením detí vo svete, ktorý zásadne postráda tieto hodnoty. Nie je to potešujúce?

Nie je však v tomto samom protirečenie a nebezpečenstvo? Na deti, ktorých mozog je naplnený ilúziou sveta, obklopeného ružovými oblakmi a anjelským

spevom, čakajú sklamaná a šokujúce, deprimujúce veci. A načo je láska bez milosrdenstva, sebaobetovania a altruizmu?

Ilustrácie pre deti majú za úlohu zachytiť detaily ich okolia, vrátane ľudí, zvierat a živej i neživej prírody s láskou a láskavým porozumením. Tento psychologický obsah sa úspešne pretlmočuje do detského sveta sebe vlastnou formou. Ale veľkodušnosť, altruizmus a sebaobetovanie je menej zdôraznené. Myslím, že bez pocitu a vedomia týchto troch hodnôt nebude nikto schopný pomáhať udržať mier vo svete. Viem, že to znie trochu mysticky a vzhľadom na dnešný stav sveta môžeme povedať, že mysticismus nestačí. Verím, že umelci a pedagógovia nájdu lepšie spôsoby, ako odovzdať deťom tieto hodnoty.

Na prvý pohľad sa môže zdať absurdným alebo fantastickým, že sme sa tu stretli a diskutujeme o umení pre deti, zatiaľ čo tisíce detí umiera hladom a tisíce mladých ľudí je mučených. Keby som však neverila, že naša práca pomôže vychovať nové generácie, ktoré budú v budúcnosti žiť v mierovom a slobodnom svete, nebola by som tu. Mohla by som robiť niečo praktickejšie, jednoduchšie a užitočnejšie, napr. byť záhradníčkou alebo obuvníčkou.

Deti, ktorým sa snažíme poskytnúť niečo estetické a humánne, budú dospelí zajtrajška a budú, našťastie, tvorcovia novej epochy. Svojimi dlaňami budú vytvárať budúci život a umenie.

Ako odporcovia hororu a násilia v komiksoch a v televíznych filmoch sa zdáme byť len malou skupinkou. Malou, ale oddanou dobrým úmyslom, s veľkou silou a dôverou. Takže nie sme ani tak malí.

Je tu však ešte niečo, niečo základné, čo ma dosť trápi. Ideály, ktoré predkladáme deťom, obsahujú stáročné hodnoty, ktoré volajú po zmenách. Tieto hodnoty sa nemenia, alebo nadobúdajú charakter stereotypov dospelého sveta. Sú to superľudskí hrdinovia, vládcovia a diktátori, ktorí jestvujú ako „sine qua non“ nášho sveta aj v dnešnej vesmírnej dobe, keď prestávajú platiť hranice štátov, rasové, kultúrne a náboženské rozdiely. Títo nadčasoví tvorcovia, zbytočné osoby, vytvárajú pocity závislosti a menejcennosti, ako by to bola súčasť večného osudu.

Nebol by to problém, keby sa tieto osoby brali humorne alebo by boli označené ako historické figury, ktoré by dobre vyzerali v múzeách. Ale väčšinou sú uvádzané tak, že ich existencia narúša deťom ich meradlo hodnôt, či už na podklade strachu alebo súťaživosti.

Čo sa týka superbytností a hrdinov, poviem len toľko, že žijeme v svete jednoduchých ľudí. Príbehy, ktoré rozprávame, a ilustrácie, ktoré maľujeme, musia zachytávať týchto ľudí.

V časoch, keď som študovala na akadémii výtvarných umení, mojou najlepšou priateľkou bolo nemecké dievča z Hamburgu. Jedného dňa sme šli do divadla. Dávali hru z obdobia 2. svetovej vojny. Hra, herci, dekorácie, všetko bolo vynikajúce. Bola som nadšená. Ale moja priateľka bola sklamaná. Keď som sa opýtala prečo, odpovedala: „Áno, všetko je vydarené. Ale sama téma je pomýlená. Aj keď je to dramatické, vojna je zobrazovaná tak, ako by bola splnením prianí. Vo vojne vznikajú hrdinovia, a hra to ukazuje. Vieš, čo je pre mňa vojnový hrdina? Človek, ktorý zabíja ľudí, ktorých nepoznal.“ Moja priateľka stratila v 2. svetovej vojne otca, ktorý bol letn. Toho, kto ho zostrelil, pravdepodobne vyznamenali za hrdinstvo. Priateľka mohla byť Francúzka alebo Angličanka, situácia by bola taká istá. Môj otec bol vojnový hrdina, a preto som v tom čase nepochopila, čo mala na mysli. Po toľkých rokoch teraz už rozumiem.

Označenie „mimoriadny“, „super“ alebo „hrdina“ patrí obyčajným ľuďom, ktorí usilovne pracujú, obetavo vyrábajú, ale patrí aj tvorcom, vynálezcom a objaviteľom. Takíto ľudia pomáhajú budovať šťastie, blahobyt a obohacujú ľudstvo. Toto sú osoby, ktoré by sme mali vyzdvihovať.

Rozvoj formy je to, na čo môžeme byť hrdí. Ale to nestačí. Aby sme sa mohli úspešne vyrovnáť s problémom vytvorenia mierového, spravodlivého a humánneho sveta, musíme revidovať a zmeniť kultúrne hodnoty, na základe ktorých vychovávame svoje deti.

Dámy a páni, končím svoj prejav a pozdravujem vás, rovnako ako aj deti, ktoré — dúfam — budú tvorcami mierového, slobodného a šťastného sveta.

ÚLOHA A VPLYV NOVÝCH VÝTVARNÝCH KONCEPCIÍ NA MODERNÚ KNIŽNÚ PRODUKCIU

WOLE VAUGHAN
NIGÉRIA

S tematikou, o ktorej budem hovoriť, sa nemožno zaoberať bez osvetlenia si avantgardných dizajnérov, ich skôl, ako aj súčasného spôsobu výroby vo vydavateľstvách, a v tlačiarňach. Rovnako treba poznamenať, že na podporu nových koncepcií vo vydavateľstvách sú k dispozícii len malé finančné prostriedky, pretože spoločenské zákony a zákony ekonomiky sú ešte stále platné.

V Nigérii sa pod vplyvom rozvoja vzdelanosti výrazne zvýšila úroveň komunikačných prostriedkov a technológie tlače, čo pozitívne ovplyvnilo modernú knižnú produkciu nielen v tejto krajine, ale aj na celom svete. Spôsob myslenia dnešného výtvarníka značne ovplyvnili dejiny umenia, filozofia dizajnu, estetika atď., čo mu umožňuje, aby vytvoril lepší a funkčnejší výrobok, ktorý je prvotným nástrojom pri šírení všeobecných a špeciálnych vedomostí v spoločnosti. Verejnosti prezentovaný výrobok má jednoduchý, alebo aj komplikovaný dizajn súčasného textu.

Diagram, bloková schéma a negeografická mapa sú najlepšimi príkladmi názoru, ktorý tvrdí, že niečo čo ukazuje, ako určitá vec funguje, nemusí vždy ukazovať, ako táto vec vyzerá. Ako príklad možno uviesť plán londýnskej podzemnej dráhy z roku 1931 od Harryho Becka, ktorého možno považovať za starého otca moderných diagramových tranzitových máp. V záujme funkčnej prehľadnosti a jednoduchosti sa zemepisné znázornenie (tak smerové, ako aj mierkové) značne upravilo vylúčením nedôležitých kategórií informácií a prispôbilo sa skutočnej skúsenosti. Diagram, diagramatická mapa a diagramatické znázornenie zdôrazňuje štruktúru a funkčnosť pred geografiou, anatómiou a vzhľadom, prevádza a zakóduje

informáciu do formy, ktorá sa môže ľahko a jasne odovzdávať ďalej, rozlúšiť a pochopiť. Preto možno povedať, že máme k dispozícii pragmatický koncept, ktorý je novým rozmerom vo vizuálnej komunikácii, čo sa odráža vo funkčnej úrovni moderných publikácií.

Vzhľadom na bezplatné a všeobecne prístupné vzdelanie sme zaznamenali následný nárast čitateľskej obce a rozvoj v chápaní dobrej knihy verejnosťou. To predstavuje výzvu aj pre moderného výtvarníka, aby rozvinul nové stimulujúce koncepty pri rozvoji moderného knižného umenia, a tým pomohol zvýšiť životnú úroveň a zlepšiť sociálne povedomie spoločnosti.

Moderní výtvarníci, umeleckí redaktori a ilustrátori sú zodpovední za to, aby sa čitateľovi poskytol jasný a moderný dizajn, dobre plánované a vyrobené knihy, a aby sa preklenula trhlina medzi vizuálnou a verbálnou komunikáciou, čo je jeden z najväčších problémov vydavateľstiev, najmä v rozvojových krajinách. Za normálnych podmienok by nemala existovať trhlina v spolupráci medzi redakčným a výtvarným oddelením pri vydávaní knihy, ale žiaľ, po zlej spolupráci a po zlom plánovaní vzniká obvyčajne zlá produkcia.

Uplatňovaniu moderných prístupov vo výtvarnej komunikácii pomáha aj moderná technológia a mechanizácia výtvarných techník, ktoré dopĺňajú snahu dnešného výtvarníka. Mnoho špeciálnych dizajnov sa dá vytvoriť pomocou techniky obtlačí, písmenkovej grafiky, priamou sadzbou, počítačovou fotosadbou, použitím monofota, moderných grafických pomôcok, elektronického snímača na delenie farieb atď. Moderní výtvarníci dostali prostredníctvom týchto techník možnosť plánovať a vyrábať knihy, ktorých vizuálne

pôsobenie je značné a pritom sú to vysoko kvalitné knihy. Výtvarníci z rozvojových krajín majú pred sebou veľkú úlohu pri skúmaní ideí a pri modernizácii dizajnov a výrobných postupov.

VPLYV MEDZINÁRODNEHO DIZAJNU NA DETSKÉ KNIHY

Detские knihy s dobrými ilustráciami, najmä tie, na ktorých tvorbe sa zúčastňovali umelci z rôznych krajín, sú podporou mierového spolunažívania ľudí rozdielnych jazykov, aj napriek hrozbe svetového konfliktu.

V budúcnosti bude vývoj a mierová spolupráca závisieť od toho, ako dobre budú dnes informované deti na celom svete.

Dobre ilustrované a dobre vyrobené detské knihy môžu rozhodujúcim spôsobom pomôcť pri dosiahnutí spoločných medzinárodných cieľov:

1. Podporujú celosvetovú vzájomnú závislosť.
 2. Podporujú lepšie porozumenie medzi deťmi na celom svete, a tým podporujú aj svetový mier.
 3. Takáto detská kniha pomáha znížiť negramotnosť vo svete a pomôže vytvoriť dobre informovanú svetovú spoločnosť.
 4. Pomáha vytvoriť kultúrne výmenné programy, pomocou ktorých sa môžu deti zúčastňovať na kultúrnych aktivitách na celom svete.
 5. Tým sa podporí vytvorenie spoločných hodnôt medzi deťmi na celom svete.
 6. Toto podporí aj vytvorenie lepšej tvorivej atmosféry, v ktorej môžu deti pomáhať tvoriť veľké ideály pre dobro ľudstva.
 7. A nadovšetko by to mohlo mať dobrý vplyv aj na dospelých, ktorí sú ovplyvňovaní deťmi.
- Môžeme vyhlásiť, že deti sú svet, a stačí povedať, že dobre ilustrovaná kniha pre deti má veľký vplyv na vznik a podporu vzájomného porozumenia a na podporu svetového mieru.

ILUSTRACE JAKO PROSTŘEDEK BOJE ZA MÍR

MARIE PETRŽELOVÁ
ČSSR

Ve svém příspěvku bych chtěla zdůraznit významnost a výjimečnost sympózia BIB '85. Tuto skutečnost prezentuje celá řada faktů.

BIB '85 je již desátým setkáním umělců-illustrátorů, výtvarně uměleckých teoretiků a kritiků a přátel ilustrace pro děti a mládež. Roste kvalita, prestiž, rozsah bienále i jeho mezinárodní úroveň. Například jen zastoupení ilustrátorů z různých zemí světa je letos rekordní! Svě práce vystavuje 355 ilustrátorů z 51 zemí.

Sympóziu i ostatní akce BIB '85 se konají v roce oslav 40 let mírového života, 40. výročí osvobození naší vlasti Sovětskou armádou. Vzpomeňme minulého bienále, z něhož vzešlo téma dnešního sympózia — bylo pořádáno po jednání „Světového shromáždění za mír a život proti jaderné válce“ (Praha, červen 1983). Tento rok, rok 1985, byl vyhlášen UNESCO za ROK MLÁDEŽE, příští rok je stanoven jako významný ROK MÍRU.

V současné etapě vývoje společnosti se zvyšuje intenzita boje všech pokrokových lidí za mír, za zachování života na naší planěti, proti militarizaci vesmíru. Celý svět proto právem s napětím a nadějí očekává, že v této zostřené mezinárodní situaci přinese zlom připravované setkání hlavních představitelů supervelmocí — SSSR a USA.

V této souvislosti nabývá sympóziu i ostatní akce BIB specifického významu. Svými cíli, záměry a formami činnosti i zastoupením účastníků a hostů se stávají důležitou, pravidelně se konající MEZINÁRODNÍ MÍROVOU AKCÍ. Akcí s velkým vlivem na širokou veřejnost, akcí, hledající pozitivní aspekty vzájemné kulturní spolupráce v podmínkách mírové koexistence států s rozdílným politickým zřízením.

Vedle verbálních prostředků, které jsou v období sympózia dominantní (a ve formě sborníků z jednání, které přináší informativní, dokumentační a studijní materiály), přispívají ve značné míře ke vzájemné komunikaci prostředky nonverbální. Jde o konkrétní umělecké ilustrace pro děti a mládež, které tvoří hlavní předmět jednání i expozic BIB. Ilustrace jsou prezentovány v různých podobách a formách: jako originály, návrhy, reprodukce, diapozitivy, ilustrace realizované v knihách pro děti a mládež, i zpracované v animovaném filmu nebo ve videoprogramu.

Tyto výtvarně umělecké artefakty neslouží pouze k vzájemnému poznávání, informování, srovnávání, dorozumívání a podnecování dalšího progresivního vývoje teorie i praxe a tvorby umělecké ilustrace (a tím i rozvoje blízkých uměnovědných disciplín). Ilustrace se stávají skutečným prostředkem boje za mír, a to nejen v rámci dosahu bienále. Lze je považovat za potenciaální zbraň v mnoha dalších oblastech společenského života, které se svými humánními záměry i činnostmi podílí na mezinárodním mírovém hnutí.

Prostředky boje jsou především prostředky vlastní ilustraci: ideové — v tématu a obsahu (v souvislosti s uměleckým textem, i ilustrace volné), výtvarně umělecké — s mnohoznačností, která je daná výtvarně tvorbě (kompozice, barva, linie atd.), výchovné, názorné, propagační, uměnovědné, komplexně etickoestetické a racionální, socializační a kultivační. Řada referujících se této problematice na dnešním semináři již věnovala.

Ráda bych se vyjádřila k otázce, zda existují rezervy v účinnosti působení tohoto významného nonverbál-

ního prostředku — ilustrativního umění. Domnívám se, že mnohé možnosti, které nám tento specifický druh výtvarného umění bezprostředně skýtá, jsou reflektovány. Dosud málo využívané možnosti, rezervy, i zcela nové příležitosti k plnému a hodnotnému prezentování jedinečnosti, přínosu, předností a specifiky vlivu a působivosti ilustrace pro děti a mládež spatřujeme hlavně v oblastech styku s ilustrací, práce s ilustrací, v oblastech umělecké tvorby, propagace, umělecké kritiky a teorie i ve vědeckovýzkumné oblasti, včetně spolupráce s mezinárodními organizacemi.

Celou šíři styku s ilustrací nelze zcela zmapovat, co do četnosti i původní funkčnosti převažují setkání v široké knižní produkci, na různých expozicích (výstavách) a ve filmové tvorbě. Dále lze uvést speciální akce (na př. BIB, Týdny dětské knihy, semináře Společnosti přátel knihy pro mládež), informativní a propagační materiály nakladatelství pro děti a mládež (Albatros, Mladá fronta, Mladé letá), katalogy výstav, materiály Klubu mladých čtenářů určené pro práci s knihou, publikace věnované ilustracím a ilustrátorům, ilustrace jako součást výzdoby interierů či výtvarné sbírky.

Charakter rezerv ve styku s ilustrací je kvantitativní (četnost setkání s ilustrací, počet ilustrací, počet různých výtvarných vyjádření, velikost skupiny vnímajících, časový limit recepcce, frekvence podnětů i reakcí) a kvalitativní. Jako důležité znaky kvality lze uvést: volbu ilustrací, adekvátnost z hlediska věkových a individuálních zvláštností vnímatelů, záměrnost a uvědomělost setkání s ilustrací, připravenost diváka na tato setkání, jeho postoj, zájmová sféra a hodnotová orientace, zprostředkovanost, koordinace, stimulace a řízení styku s ilustrací, transfer do jiných oblastí činnosti, vzájemné prolínání a podněcování kulturních aktivit.

Další komplex rezerv spočívá v práci s ilustrací a ve způsobu této činnosti. Na předchozí oblast úzce navazuje, stává se jednou z nezbytných podmínek optimalizace daného setkání — v jeho průběhu, výsledcích i další účinnosti.

Nemáme na mysli laickou a tradiční představu úzce účelového a ponejvíce didakticky zaměřeného „konzumu ilustrace“ — jako obrázku, jako doprovodu, podnětu nebo motivace k jiné činnosti či určitému plnění výchovných a vzdělávacích úkolů v oblasti rozvíjení poznání. Také zúžená představa využívání ilustrace jako ukázky, pomůcky názorného charakteru v rovině

smyslového pojmání, uměleckou ilustraci okleštuje v její mnohoznačné působnosti. Jiná krajní rovina pojetí umělecké ilustrace a výsledku umělecké tvorby vůbec, vytváří práci s ilustrací bariéry zdůrazňováním elitního postavení sféry umění. Uvedené koncepce jsou jednostranné; dané funkce ilustrace mají svůj význam, ale jejich chápání a tradiční pojetí vyžaduje úpravu z hlediska současnosti.

Správné pojetí v podstatě spočívá ve skutečnosti, že umělecká ilustrace je jedním z druhů UMĚNÍ, jedním z druhů výtvarného umění. Možností reprodukování originálního výtvarného díla se toto dostává jako umělecký užitý artefakt do široké veřejnosti, k jednotlivým členům společnosti. Vedle hlavní funkce, ilustrační, výtvarné součásti literárního textu knihy, existují i možnosti působení „masové image“ (na př. lze připomenout oblibu reprodukční vlny a módy děl Alfonse Muchy). Ilustrace jako umělecké dílo tedy má odpovídající funkce, prostředky, specifiku postavení, vlivu a možností působení. Podle toho je nutno k veškeré práci s ilustrací přistupovat a v tomto smyslu ji i adekvátně koncipovat.

Bezprostřední i zprostředkovaný styk s ilustračním uměním představuje první úroveň struktury výtvarně estetické recepcce. Druhou úroveň lze označit vzájemnou komunikaci ilustrace a vnímajícího subjektu, po př. zahrnout i zprostředkovatele. Charakter komunikace může být od převážně monologického, přes dialogický až k bohatým interakčním vztahům. Předpokládáme, že v dané struktuře jsou dalšími hypotetickými úrovněmi: inspirativní a aktivní, zniterňující (interiorizační), praktická a transformační (exteriorizační) a hodnotově orientační, zasahující životní způsob.

Na absenci systematické práce s ilustrací a na nutnost zvýšení kvality výchovy k umění poukazoval ve svém díle František Holešovský, který „... hledá v působení ilustrace součást působení celého komplexu umění na dítě, na člověka, ... mimo jiné sám ... pronikl k možnostem práce s obrazem na mateřské škole“.* Na jméno i celé dílo Františka Holešovského všichni účastníci BIB, ale i přátelé umělecké ilustrace a krásné knihy pro děti vzpomínají s hlubokou úctou. „Ilustrace pro děti ... nabízí ... bohatství výchovných možností, které bychom měli více využívat!“**

* Profily autorů knih KMČ. Praha, KMČ Albatrosu 1984, s. 1—2.

** Stehlíková, B.: Ilustrace dětské knihy, referát z pracovní konference SPKM čl. sekce IBBY, 7. 11. 1984, s. 11.

Tato slova Blanky Stehlikové potvrzují tezi o nevyužitých možnostech různých aktivit a metod v dané oblasti.

Rezervy v oblasti umělecké tvorby souvisí s výchovou a vzděláním mladých ilustrátorů na středních a vysokých školách uměleckého směru, také s ovlivňováním ilustrační tvorby výtvarných umělců — převážně výtvarnými redaktory. Další souvislosti spatřujeme v oblasti přípravy učitelů výtvarné výchovy — po stránce teoretické, pedagogické praxe i výtvarné tvorby. Není zanedbatelná ani problematika výchovy k výtvarně umělecké zájmové činnosti, která je nutnou podmínkou rozvoje osobnosti těch, kteří se zabývají řízením a koordinací estetických aktivit v kolektivních výchovných a vzdělávacích zařízeních nebo v mimoškolních zájmových institucích.

Další možnosti zkvalitnění spočívají v úrovni propagační činnosti, umělecké kritiky a formativního působení hromadných sdělovacích prostředků. V tomto smyslu představuje BIB ukázkový příklad pozitivního zajištění.

Význam, úroveň i účinnost BIB by mohla podpořit užší spolupráce s mezinárodními organizacemi — československým komitétem INSEA, československým výborem OMEP a dalšími. Aktivní účast na jednání v případě navrhovaných organizací, by doplnila okruh a prohloubila problematiku BIB o hlediska výtvarné pedagogiky a předškolní výchovy.

Úvodem k další části dovolte několik citací. „Výchovu umění lze srovnat pouze s výchovou samotným životem. Prostor umění je pro mladého člověka modelem skutečnosti, uměleckou vůlí odraženou a přetvořenou „realitou“, zdvojením a rozšířením životního prostoru.“*

„K chápání výtvarného umění vůbec, není čtenář — dětský ani dospělý — nikým soustavně připravován. O našem tématu dosud ještě neexistuje ani dostatek vhodných odborných knih, které by usnadňovali základní orientaci.“** Slova Františka Holešovského nám dále potvrzují velké rezervy, které nacházíme v rámci činnosti teoretické, publikační, výchovné a vědeckovýzkumné. „Máme-li si všimnout styku dítěte s ilustrací,

máme-li dále usměrňovat a aktivizovat tento styk, měly by být formy těchto setkání doprovázeny důsledným výzkumným postojem dospělých, který vlastně zakládá svébytnou metodu výchovné práce s ilustrací.“***

Předpokládáme, že na příštím bienále bude možno informovat o výsledcích zpracovávané kandidátské disertační práce na téma „Úloha výtvarného umění v rozvoji osobnosti dítěte předškolního věku.“ Touto prací chceme přispět k řešení problematiky realizace nové koncepce předškolní výchovy a počátečního vzdělání v praxi. Jedním z hlavních cílů vytýčených v nové koncepci předškolní výchovy je vypěstovat u dítěte senzibilní, vnímavý a hodnotící vztah k okolí, přírodě, k předmětům denní potřeby i výtvarnému umění. Cílem práce je zkoumání optimalizace procesu výchovy výtvarným uměním v mateřské škole. Základním problémem je zjištění aspektů působení knižní ilustrace a za jakých podmínek jsou tyto aspekty nejefektivnější v rozvoji osobnosti dítěte staršího předškolního věku v mateřské škole. Dále hledáme možnosti jak tímto působením zvýšit kvalitu a účinnost výchovně vzdělávacího procesu zaměřeného na komplexní rozvoj dané osobnosti dítěte.

Na závěr je nutno zdůraznit, že umění nesmí umlkat, nesmí mlčet. Musí burcovat, podněcovat, dodávat sílu v boji proti válce, proti jejím zastáncům a propagátorům, proti realizátorům jaderné hrozby, stoupencům Projektů hvězdných válek, proti odpůrcům mírové koexistence zemí celého světa. Sílu a působivost umění, širokou plejádu jeho prostředků, racionálně etické a emocionálně estetické aspekty je nutno účinně a efektivně využít k výchově i boji za vysoce humánní mírovou budoucnost. Umění v každodenním životě má přinášet krásu, radost, dodávat odvahu k překonávání překážek atd. Postavení, kvalita i význam umělecké ilustrace pro děti a mládež v této souvislosti vystupuje do popředí a nabízí mnohé podněty k řešení optimalizace její široké a vlivné potenciální účinnosti — především v oblasti výchovně vzdělávací, zvláště ideové, estetickoetické a světonázorové.

* Ljovšinova, I. S.: Umělecká výchova dnes. V.: Programové otázky rozvoje estetické výchovy. Praha, Ústav pro výzkum kultury 1982, s. 15—16.

** Stehliková, B.: Ilustrace dětské knihy, referát z pracovní konference SPKM čl. sekce IBBY, 7. 11. 1984, s. 5.

*** Profily autorů knih KMC. Praha, KMC Albatrosu 1984, s. 1.

VOJNA A MIER V KOMIKSOCH

BERND DOLLE-WEINHAUFF
NSR

Téma vojny nie je v komiksoch cudzia. Má naopak dlhoročnú tradíciu. Prvé komiksové knihy v USA nemali ešte ani desať rokov, keď sa ich známe figúrky vydali na strane spojencov do boja proti hitlerovskému Nemecku a na tento cieľ sa vytvorili aj nové postavičky. TARZAN a SUPERMAN, CAPTAIN AMERICA a BLACKHAWK, celé légie kreslených silákov sa vydali do boja proti nacistom a proti Japoncom. Superhrdinovia dali svoje sily k dispozícii vlastenckým cieľom, dobrodruhovia odložili svoju poľovačku na pirátov a na civilných zlosynov, ba ešte aj veselí protagonisti, ktorí kedysi poskytli svoje mená žánru komiksov, Mickey Mouse a Donald Duck, pomáhali svojou popularitou získavať vojnové úpisy.

Táto reakcia médií, ktorá je pochopiteľná z historického hľadiska v danej situácii, začína byť už problematická po vojne, pretože v komiksoch sa bojovalo ďalej. Skoro žiaden zo známych kresliarov komiksov nenasledoval príklad veľkého Alexa Raymonda, ktorý sa uľahčene preorientoval na mierovú tvorbu. Úspešné vojnové seriály bežali ďalej, a keď už 2. svetová vojna nezodpovedala požiadavkám žánru, resp. požiadavkám publika na aktuálnosť, poskytla vojna v Kórei a studená vojna ďalšie materiály. Čoskoro sa objavili napodobňovatelia aj v Západnej Európe, ktorí ochotne vyrábali vojnové seriály.

Americký pedagóg Leonard Rifas zverejnil v BULLETIN OF INTERNATIONAL BOOKS FOR CHILDREN (Zväzok 14, č. 6, 1983) výsledky analýzy obsahu viac ako 200 komiksových zošitov, ktoré sa publikovali medzi rokmi 1950 až 1983 s vojnovou tematikou. Vysvitlo, že z týchto komiksov vyplýva fakt, podľa ktorého má vojna aj dobré stránky. Rifas uvádza nasledujúce základné charakteristiky:

1. **Vojna robí mužov** („War makes men“) — len vojna z teba urobí správneho chlapa. Toto heslo sa väčšinou znázorňuje dramatickým opisom prvých bojových skúseností mladého vojaka. Z bojazlivého mamičkinho miláčika — ako je to vykreslené — sa stane v búrke ocele počas prvého boja odvážny, jeho okolím uznávaný, bojovník. Kto zlyhá, ten si nič dobré nezaslúži.

2. **Vojna je nevyhnutná**. Tu sa čitateľovi predkladá trvalá smrteľná hrozba dobyvačného vonkajšieho nepriateľa. Na odstrašenie sa čitateľovi prezentuje často aj postava, ktorá zo zbabelosti alebo z morálnych príčin odmieta použiť zbraň proti ľuďom. V priebehu deja je poučený o tom, čo je lepšie, resp. horšie.

3. **Vojna je potrebná na obranu slobody a demokracie**. USA a ich ozbrojené sily — ako sa uvádza — sú zárukou slobody. Americkí vojaci pri plnení svojich občianskych povinností vždy bojujú proti tyranii a proti útlaku. Imaginárneho nepriateľa naproti tomu ženie nenávisť, túžba po moci a fanatizme.

4. **Vojna podporuje emancipáciu medzi rasami**. Táto poučka je vymyslená najmä kvôli farebným, totiž, že vojna je najväčší zrovnoprávňovač. V boji, v ktorom stoja bok po boku s bielymi, sa umožňuje farebným, aby ukázali svoju cenu a získali uznanie bielych.

5. **Vojna je športová udalosť**. Bojisko je preštylizované na ihrisko, na ktorom sa odohráva hra o vysoký vklad — o život. Čím vyššie je riziko, tým vyššie sa hodnotí výkon.

Rifas okrem toho konštatuje, že tento typ komiksov sa striktné vyhýba tomu, aby sa hovorilo o možnosti jadrového konfliktu. To je pochopiteľné, pretože tým by sa celá zúrivá vojnová hra skončila, a vyššie spomenuté poučky by sa stali bezpredmetné až absurdné.

Atómová hrozba sa jednoducho ignoruje, pretože robí celú vojnovú hru vlastne nezmyselnou.

Aj keď sa rozšírenie a ponuka komiksov v Nemeckej spolkovej republike v mnohom líši od ponuky v USA, aj u nás predstavujú komiksy dôležitý faktor, ktorý ovplyvňuje deti a mládež. Priemerný mesačný náklad komiksových zošitov, albumov a vreckových kníh v NSR odhadujem na viac ako 10 miliónov výtlačkov. Asi 10 seriálov s najväčším nákladom sa vydáva týždenne, ostatných 50 až 60 titulov sa vydáva nepravidelne alebo vo väčšom časovom odstupe. Treba predpokladať, že 90 % mladých čitateľov viac alebo menej často číta komiksy. V súčasnosti možno badať, že aj dospelí často siahajú za komiksami. Ponuka vo forme tzv. komiksov pre dospelých je už k dispozícii, a bude sa rozširovať. Aj veľké vydavateľstvá, ako napr. Rowohlt, Fischer, Heyne, rozširia svoj vydavateľský program o komiksy.

Treba poznamenať, že v NSR nie je skoro žiadna vlastná tvorba komiksov. Až na malé výnimky majú masovo rozšírené komiksy v NSR cudzí pôvod, vydávajú sa na základe licencií z USA, Francúzska, Talianska, Belgicka a Španielska.

Klasické vojnové komiksy, ako ich spomínal Rifas, sa medzi týmito výrobkami skoro nenachádzajú. Táto tematika nebola nikdy populárna v komiksoch vydaných v Nemeckej spolkovej republike. O trvalom odmietaní tohto žánru svedčí, že aj nedávno sa istému veľkému vydavateľovi nepodarilo uviesť na trh seriál s pseudohistorickým obsahom z 2. svetovej vojny.

Aj v samotných Spojených štátoch, ako zdôrazňuje Rifas, prestali byť vojnové komiksy v polovici šesťdesiatych rokov populárne. Tvorila len minimálnu súčasť trhu: zo 155 seriálov veľkých amerických vydavateľov komiksov z roku 1983 identifikoval Rifas len 10 ako vojnové seriály.

Aj keď sa to nezdá byť veľmi dôležité, tento žáner tu je, rovnako ako nebezpečenstvo, že akákoľvek vojnová konjunktúra môže získať ďalších priaznivcov pre tento druh literatúry. Čo je ale najdôležitejšie, je skutočnosť, ktorá vysvitne pri dôkladnejšom pohľade, a to že nie zanedbateľná časť komiksov na trhu má podobný ideologický charakter, ako spomína Rifas pri vojnových komiksoch, a to bez toho, aby to boli vyslovene vojnové tematiky v realistickom zmysle.

Agresívne a nepriateľské tóny sa tu často ukrývajú v dobrodružstve. Poviedky o letcoch, najmä seriál BUCK DANNY od Charliera a Bergèsa, sa snažia dať

svojim poviedkam detektívny nádych, ale občas len s námahou skrývajú svoj militaristický charakter. To isté platí o celom rade špionážnych komiksov.

Mimoriadne obľúbené je presúvanie vojnových konfrontácií do vesmíru alebo do fantastických priestorov. Ohlasuje sa *la guerre fiction* (fiktívna vojna).

Treba sa však vyvarovať toho, aby sme každú potýčku v tzv. „Action-Comics“ považovali za vojnovú konfrontáciu. Aby sa nakreslená bitka dostala do takýchto dimenzií, treba splniť niektoré predpoklady, ako napr. vybudovať obraz nepriateľa, snahu zničiť protivníka a kvázi-militaristickú prezentáciu protivníkov.

Heslo „hviezdne vojny“ nevzniklo len ako následok plánov vlády Spojených štátov na takzvanú „strategickú obrannú iniciatívu“ (SDI). Filmový seriál Georgea Lucasa, ktorý poskytol verejnosti názov na americký program militarizácie vesmíru, je najúspešnejšou udalosťou v mas-médiách za posledných desať rokov. Je preto len samozrejmé, že od roku 1978 existujú aj STAR-WARS komiksy, ktoré sa vydávajú aj v NSR vo forme seriálov v novinách, v časopisoch, ba aj knižne. Tieto komiksy začali žiť svoj vlastný život, ak ich obsah porovnáme s obsahom filmov, ktoré im boli predlohou, pretože pod tým istým názvom sa objavuje viacero seriálov. Oproti 5 komiksovým kniham, ktoré zadoptovali dej filmov (Vojna hviezd, Impérium útočí, Návrat Jedi-rytierov), jestvuje okrem mnohých komiksov v novinách aj okolo 30 albumov, ktoré rozvíjajú príbehy známych postáv z filmov.

„Vojna hviezd“ využíva na vyvolanie dojmu hlavne vizuálne efekty, bizarné postavy, zvláštne bytosti a exoticko-surrealistické prostredie. V tomto by mohla spočívať pre komiksový žáner aj tvorivá možnosť, menovite v dosiahnutí technickej dokonalosti filmu pomocou grafických prostriedkov. Napriek tomu, že na komiksoch spolupracovali niektorí z najznámejších výtvarníkov komiksov v Amerike, ako je Roy Thomas, Russ Manning, Howard Chakin, Carmine Infantino a Archie Goodwin, nie je tomu tak. Možnosti, ktoré ponúkal materiál, sa skoro vôbec nevyužili, kvalita kresby a technika rozprávania pomocou obrázkov je skôr priemerná a nedosahuje úroveň klasických sci-fi komiksov.

Dej je jednoduchý, základné črty možno ľahko pochopiť, a preto aj podať niekoľkými vetami.

V bližšie neurčenej budúcnosti povstala skupina rebelov proti panstvu tzv. „galaktického impéria“. Povstanci operujú z tajných skrýš na odľahlých planétach.

Vesmírne flotily „impéria“ stále vyhľadávajú oporné body rebelov a snažia sa ich zničiť. Celý dej pozostáva vlastne z útokov a z protiútokov s niekoľkými vloženými epizódami, v ktorých sa väčšinou pátra po priateľoch, stratených počas bojov. Bojové jednotky „impéria“ sú znázorňované ako surové, anonymné a násilné, predstavujúce princíp zla. Rebelovia sú práve takí istí nemilosrdní keď útočia, pretože ničia zlo. Na vrchole impéria stojí — akože ináč — imperátor, ktorý má však len titul, a žiadne meno. Je tu aj senát, teraz vidno, z akej histórie čerpal scenárista, ale tento nemá žiaden vplyv na udalosti. Hlavným reprezentantom obávaného systému je jeho vojenský vládca Dearth Vader, nazývaný aj Čierny pán, ktorý je grotesknou personifikáciou všetkého zlého. Na strane rebelov nemožno ani po zhladnutí troch filmov a viac ako 30 kníh komiksov zistiť akékoľvek politické štruktúry. Povstalci majú základne, bojové lode a okrem mnohých nemenovaných bojovníkov aj asi pol tučta hrdinov, ktorí neprináležia k žiadnej hierarchii. Hrdinom povstaleckej strany je Luke, posledný z tzv. „Jedi-rytierov“, plavovlasý mladík, odvážny, ale aj citlivý. V priebehu rozprávania vysvitne, že Čierny vládca je jeho vlastným otcom. Takto sa rozvinie vojna svetov do monštruóznej rodinnej drámy s niektorými expresionistickými rysmi. Na strane Luka stojí šarmantný dobrodruh Han Solo, v minulosti pašerák, ktorý sa dostal medzi povstalcov len náhodou, ale vo svojej úlohe našiel zaľúbenie. Han Solo vlastní jediné vozidlo, ktoré počas vojny hviezd prežije všetky boje a zrážky: upravenú nákladnú loď „Jastrab“.

Vo vedľajšej úlohe hrá aj princezná Leia, atraktívna, múdra, mladá, ale v bojoch skúsená dáma, ktoré stelesňuje akoby legitímne nároky na strane rebelov. Medzi rebelov patrí ešte rozprávkový tvor Chewie, chlpatý, dva a pol metra vysoký obor, nenahraditeľný pilot a technik.

Humoristickú rovinu predstavuje duo robotov, C3PO a R2D2. Keď hovoríme o tejto dvojici ako o komickej, treba pripomenúť, že celý seriál poskytuje mnoho možností na parodizáciu. Je zaujímavé pozorovať, ako sa takáto možnosť využíva. V časopise MAD, ktorý paroduje Vojnu hviezd, sa menia Jedi-rytieri na sprostáčikov, spoločenstvo povstalcov na Mickey Mouse-klub a manieristické snahy autorov scenára o vytváranie nových a efektívnejších filmových trikov nachádzajú svoje vyvrcholenie vtedy, keď zasiahne nová superzbraň — lietajúci nočník.

Vo vojne hviezd nezostáva nikto natrvalo neutrálny. Len jedna skupina tvorov sa vyhýba konfrontácii, a to sú zberatelia vesmírneho šrotu, lovci hláv za odmenu, piráti a podvodní obchodníci, ktorí hrajú na obe strany pre svoj vlastný zisk. Ale tento — ako sa vraví — „odpad vesmíru“ nakoniec nahráva silám Impéria.

„Nestačí hrať sa so slovíčkom — triviálne —“, píše kritik Ernst Antoni v časopise „Tendenzen“ (č. 149, 1985), „ak chceme vysvetliť masový fenomén komiksov. Ešte menej však pomáha, ak pri vstupe do farebného sveta obrazov zabudneme na nástroje, na kritiku spoločenských javov.“ V tomto zmysle by som rád, po tom čo som opísal dej seriálu, uviedol niekoľko charakteristík komiksovej série „Vojna hviezd“, vzhľadom na prezentáciu vojnového konfliktu.

1. Určité rysy, ktoré opísal Leonard Rifas, možno nájsť aj v tomto seriáli, napríklad športový spôsob prístupu k boju, očistná funkcia prežívania boja a predstava boja ako iniciáčného ritu.

2. Na rozdiel od bežných komiksov, ktoré ignorujú jadrové zbrane, patria tieto vo Vojne hviezd medzi samozrejmu výzbroj bojujúcich strán. Zaujímavé je, že vzhľadom na skutočné jadrové ohrozenie v prítomnosti, predstavujú tieto zbrane práve to, teda menovite zničenie. Atómové rakety lietajú vo Vojne hviezd vesmírom, celé planéty sú dezintegrované na meteorické polia, pretože boli ostreľované protónovými strelami, ale veď čo to už znamená — to je skryté posolstvo seriálu — vesmír je nekonečný, hviezd je na miliardy, o niekoľko viac alebo menej, na tom nám nemusí záležať.

3. Výrobcovia totálnej vojny vo vesmíre sa na rozdiel od praxe bežných komiksov vyhýbajú tvorbe politických kategórií a príslušnosti. Fronty sa delia podľa všeobecných morálnych pojmov. Delenie je jasné, kto už by sa zasadzoval za „zlé“? Toto je v prvom rade komerčná záležitosť, pretože tovar „Vojna hviezd“ sa má predávať čo najširšiemu publiku s rôznymi záujmami a svetonázormi.

4. Ideologická nejednotnosť má za následok, že každý kto chce, sa môže stotožniť s bojovníkmi proti tyranii. Rafinovaným spôsobom sa obchádza oprávnenosť použitia zbraní a ničivých prostriedkov. Tak isto, ako sa nediskutuje o politických a sociálnych cieľoch, nediskutuje sa ani o vojne. Konfrontácia „dobra“ a „zla“ poskytuje len jednu možnosť: ničivú vojnu.

5. Nie je však zanedbateľné, že vo Vojne hviezd sú aj vzory, ktoré zotázňujú tradičné tendencie ko-

miksov. Nie je napr. bežné, aby sa vo vojnových komiksoch pozitívne hodnotili akcie dávkych „rebelov“, aj keď tieto akcie nie sú presne motivované. Anti-imperialistické motivácie a asociácie sa natískajú nielen keď si bližšie všimneme názvoslovie nepriateľskej strany. Medzi určité dané normy vo Vojne hviezd patrí aj odsudzovanie držania kolónii s cieľom získavať suroviny na úkor miestneho obyvateľstva. Zaujímavé je aj jednoznačne negatívne odsudzovanie snahy „Impéria“ o stavbu nových a stále silnejších superzbraní. Zbrojenie nie je obľúbené.

Rád by som zdôraznil, a tým končím svoje poznámky, ktoré sa týkajú fenoménu „vojna hviezd“, že práve tieto ambivalentné obsahové momenty pomáhajú pri úspechu seriálu.

„Vojna hviezd“ a iné podobné seriály dokazujú, že napriek neaktuálnosti štandardných komiksov s vojnovou tematikou hrá násilie a vojna ešte stále dôležitú úlohu v masovo rozširovaných komiksoch. Nejde pri tom o ciele spracovanie tematiky, ale o prenesenú reakciu na procesy a problémy súčasnosti. Sugestívne obrazové rozprávanie viaže aktuálne nálady a strach verejnosti a dočasne ho uvoľňuje vo fantastickom konaní. Či sa niečo také môže nazývať „kozmickými rozprávkami“, ako to nazýva autor Vojny hviezd George Lucas, je skutočne otázne.

V poslednom čase sa objavili aj príspevky, ktoré sa obracajú na našu súčasnosť, a používajú pri tom rôzne prístupy. Aj keď sú zamerané rozlične, a rozličná je aj ich úroveň, netreba v tejto súvislosti zabúdať na tradíciu sociálno-kritických obrázkov a na ich tematické afinity. Je to tradícia, ktorá sa v dvadsiatom storočí viaže na mená Majakovského, Masreela a Clément Moreau Carl Mefferta. Treba dodať, že teoretici a historici umenia ako Dietrich Grünewald chápu pod kategóriou „princípu dejín v obrazoch“ nielen vnútorné paralely, ale aj vonkajšie spoločné znaky medzi umeleckou grafikou, obrazovým románom a na druhej strane technicky reprodukoványm umeleckým dielom a komiksami.

Zvýšená citlivosť našej verejnosti na otázky, týkajúce sa vzájomného dorozumenia a zachovania mieru sa v ostatných rokoch odrazila aj v snahe našich autorov a grafov zaoberať sa otázkami príčin vojen, jadrového ohrozenia a otázkou odzbrojenia pomocou populárneho komiksového žánru. Niektorí sa však k tomu dostali nechcane, resp. neúmyselne, ako napr. francúzsky kresliar Uderzo. Nová generácia ilegálnych komiksov montuje obrazy zo zošitov najobľúbenejších

komiksov v novom usporiadaní, pridáva iný obsah do bublín, ktoré znázorňujú reč, a takto mení staré príbehy na celkom nové. Najčastejšie je tým postihnutý „Asterix — Gal“, z ktorého sa v ovzduší snáh o rozmiestnenie jadrových zbraní v Európe stal „Asterix vo výbušnej nálade“. Komické a parodistické scény vznikajú takým istým spôsobom, ako v pôvodných poviedkach od Goscinnyho a Uderza: fiktívna rímska antika dostáva podnety a reaguje na procesy a skutočnosti našej prítomnosti.

V jednom zo zošitov, ktorý je venovaný kritike zbrojenia, odporujú spravodliví Galovia, Belgovia, Korsovia, Iberci a Helvéti imperátorovi „Regenusovi“, ktorý je predstaviteľom „RATO“ (rímsko-antická obranná organizácia). Proti plánu na rozmiestnenie „Pershes miles“, čo je zbraň masového ničenia, postupujú postihnutí napriek niektorým nejednotnostiam veľmi nekonvenčným, aj keď nie vždy čistým spôsobom, a svojim spôsobom agitujú takto za odzbrojenie a za mier.

Myslím, že karikatúra a groteska, ktorá sa objavuje v ostatnom čase v komiksoch, zaoberajúcich sa tematikou vojny a mieru, je vyslovene užitočná, aj keď tu niekedy vznikajú rôzne gagy. Len takto možno využiť možnosti daného žánru a dosiahnuť masový účinok. Iným príkladom je seriál nazvaný „Flattermann“ od Kurta a Wenzla Kofrona. Flattermann, ktorého krstné meno je Johann, je paródia na amerických superhrdinov. Jeho špecifickým vzorom je „Batman“, svalovec z tridsiatych rokov, ktorý naháňa zločincov maskovaný ako netopier. Jeho nasledovník Flattermann nielenže zosmiešňuje osobu superhrdinu, ale ovplyvňuje aj pohľad na jeho vedúcu funkciu. V jednotlivých epizódach vystupujú hrdinovia menovaných komiksov a nešikovný Flattermann presviedča najmä vďaka slapstickovým situáciám. V treťom, žiaľ poslednom, zväzku seriálu, ktorý vyšiel roku 1983, ide o to, aby sa zabránilo „veľkému tresknutiu“, ktoré hrozí vziať z pretekov v zbrojení medzi „severom“ a „juhom“, a ktoré podporuje generál Gomorra.

Iné možnosti prístupu a vyjadrenia používajú autori Wolfgang Wimmer a Tschap v komiksovom seriáli, ktorý sa zaoberá politicko-historickou tematikou. Komiksy s presne určeným pedagogickým zameraním sú v NSR vzácnosťou, a preto si zasluhujú zvláštnu pozornosť. Zväzok „Zbrojenie — od počiatku sveta až po jeho možný koniec“ sa publikoval v známom rade Rotfuchs-Kinderbuchreihe vydavateľstva Rowohlt.

Poskytuje kreslený kurz z dejín na tému zbrane

a vojna. Učebný cieľ: zbrane nikdy nezabránili vojne, zbrojenie nikdy nezabezpečilo mier. Napriek niektorým problematickým stereotypom je aktualizácia vhodná na dosiahnutie mierového účinku. Pointované znázornenie nadväzuje na populárne dejinné obrazy a mýty a nechce opisovať autenticky, ale chce poukazyvať na súvislosti a pozadie. Pomocou stroja času cestuje Nina a Tom dejinami a zastávajú sa v Trójskej vojne, v križiackych výpravách, v napoleónskych vojnách a na iných dôležitých zastávkach v dejinách. Podrobnejšie poznatky podporujú fiktívne stretnutia s veľkými osobnosťami ako s Darwinom a s Kantom.

Nemecko španielsky grafik Manfred Sommer patrí medzi tých málo predstaviteľov žánru, ktorí sa zaoberajú násilím a vojnou. Manfred Sommer stvoril osobu reportéra Franka Cappu, cez ktorého sa čitateľ dostáva na miesta konfliktov v celom svete. Predstavuje mu situácie, ktoré výrazne poukazujú na nehumánnosť vojny a na jej deformovanie človeka. Ľudia sa stávajú bábkami, ktoré nemôžu robiť čo sami chcú, ani ovládať vlastné konanie. Sommer ukazuje, ako podliehajú barbarským zákonom (napríklad žoldnieri v niektorej africkej krajine), ktoré pri násilí začínajú účinkovať proti ľuďom. V súhlase s autorom píše recenzent v časopise „Comic-Spiegel“: „Násiliu možno zabrániť len pred vypuknutím vojny, keď hrôza prepukne, sme všetci už len štatistami, ktorí nie sú schopní konať.“

V komiksovom seriáli „Karelia“, ktorý má podtitul „Sonáta pre husle a klavír“, sa Sommer výnimočne zaoberá historickou udalosťou. Sprostredkovateľská postava žurnalistu Franka Cappu tu ešte nevystupuje. V kráteri po bombe medzi frontovými líniami obklúčeného Leningradu sa stretne nemecký a sovietsky vojak. Po začiatkovej nedôvere odložia zbrane a dajú sa do rozhovoru. Prekvapení zistia, že v civilnom povolani sú obaja hudobníci, vášniví priatelia hudby. Zrazu sa im vojna zdá nezmyselná, zbytočná okolnosť, ktorá ich odvádza od ich povolania. Obaja nadobudnú presvedčenie, že táto vojna nemá s nimi nič spoločné, a že ani jeden z nich nič nedlhuje svojej vlasti, pretože „vlast hudobníka je len hudba“. Rozhodnú sa, že spoločne ujdú cez Fínsko do neutrálneho Švédska. Posledný obrázok ukazuje niekdajších nepriateľov zozadu, ako pod padajúcim lístím obracajú frontu chrbát.

Manfred Sommer tu stavia na individuálnom práve na život. Pripúšťa legitímne želanie nájsť východisko zo smrteľného pekla vojny a viesť samostatnú existenciu. Obrazové rozprávanie možno považovať za

pokus prelomiť prijatý determinizmus vojny a násilia. Autor nechce ostať dlžný odpoveď na otázku: Čo robiť, keď to pride tak ďaleko? Táto odpoveď je pregnantná, priamo agitačná, a možno ju vyjadriť heslom, ktoré je rozšírené medzi príslušníkmi západonemeckého mierového hnutia: „Predstav si, že je vojna, a nikto tam nejde!“ V takom prípade sa jednoducho odíde.

Keďže sa táto poviedka často spomína — vznikla roku 1979 a autor sa na ňu často odvoláva — chcel by som v tejto súvislosti položiť niekoľko otázok:

1. Je skutočne tak jednoduché urobiť mier, ako nás o tom presvieďča Sommer? Aj vyššie spomínaný recenzent v „Comic-Spiegel“ má svoje pochybnosti a o „Karelii“ hovorí ako o rozprávke.

2. Súvislosti vojny, z ktorej sa čerpala téma poviedky, sú dobre známe a nemožno ich ignorovať. Známe je aj to, že nemožno znásilňovať minulosť s cieľom dosiahnuť zmierenie. Navrhovaná cesta sa zdá byť príliš jednoduchá: nikto nespomína státisíce obetí v obklúčenom Leningrade. Namiesto veľkej vojny majú protagonisti poviedky svoju malú: „Každého, kto sa nám postaví do cesty, či už Fína, Nemca alebo Rusa, odstránime.“

Ako vidno na tomto príklade, môžu mať niekedy poctivé úmysly aj fatálne následky, a môžu zmeniť mierové posolstvo na skutočné vyhlásenie vojny. Do správneho spracovania témy patrí viac, ako vyjadrenie sa proti „veľkej vojne“.

Nakoniec by sme mohli povedať, že mier sa ešte v komiksoch neudomácnil. Aj tak by to bol len zdanlivý mier, vzhľadom na súčasnú skutočnosť. Niečo sa však v komiksoch zmenilo v porovnaní s časmi, keď sa ich silná sugestívna schopnosť využívala na militaristicko-propagandistické ciele.

Skutočne existujúce násilie vo svojich rozličných formách prejavu sa nesmie vyňať z komiksov. Práve populárne médiá majú za úlohu, alebo by mali mať za úlohu, poukazyvať na konflikty a na predmety konfliktov. Žiaľ, nie všetci zodpovední v nakladateľstvách a v štúdiách pociťujú a sú si vedomí svojej zodpovednosti. Ani ignorovanie, ani chcené či nechcené fascinujúce znázorňovanie násilia nepomáha riešiť jestvujúce problémy. Čo sa týka komiksov v NSR, musím dodať, že okrem ambivalentnej ponuky, vydávanej vo veľkých nákladoch a masovo rozšírenej, pozorujeme aj pozitívne známky v prístupe k otázkam mieru, aktuálne aj historizujúce, výchovné aj zábavné, príkladné a možno aj problematické. Tieto známky si

všimla už aj verejnosť. Indikáciou ich dôležitosti je aj skutočnosť, že na 1. západonemeckom Salóne komiksov, ktorý bol v júni 1984 v Erlangene pri Norimberku, a ktorý navštívilo 25 000 návštevníkov a záujemcov o komiksy, bola aj malá výstavka venovaná téme „Komiksy proti vojne . . .“

Do budúcnosti si treba len želať, aby tieto začiatky pokračovali a aby sa rozvíjali, pričom sa nevylučujú

aj kritické revízie, ak to bude treba. Musí pokračovať diskusia aj o obsahu aj o zvýšení umeleckej úrovne. „Make War No More“ je veta, ktorá sa od čias vojny vo Vietname často pripisuje pod názvy komiksov s agresívnym vojnovým obsahom, aby sa zakryl úmysel, ktorý v nich je. Zdá sa mi, že medzičasom vznikli už nasledovaniashodné príklady komiksov, ktoré vážne sledujú rozvoj mierového ducha.

TÉMA PRIATELSTVA V ANIMOVANÝCH FILMOCH PRE DETI PODĽA LITERÁRNYCH PREDLÔH

(VÝKLAD TROCH SFILMOVANÝCH
OBRÁZKOVÝCH KNIŽIEK)

WOLFGANG SCHNEIDER
NSR

Literatúra už dávno nie je na prvom mieste v prijímaní kultúry. Kniha ustúpila do pozadia v období nových médií. Ústup čitateľskej kultúry sa týka všetkých vrstiev obyvateľstva, deti, mládež aj dospelí sa oddávajú vychutnávaniu audiovizíe. Je všeobecne známe, že mnohí mladí ľudia sa dostávajú k literatúre prostredníctvom iných médií. Voľný čas vyplňa kino a televízia, a na čítanie už neostáva čas. S rozvojom videotechniky sa tento trend v západných krajinách len zosilnil. Príbehy sa prezentujú obrazom a zvukom, vo farbe a na malej obrazovke. Ľudstvo sa upísalo fascinácii pohyblivých obrázkov. Namiesto literatúry sa konzumuje film.

Pohľady na programy kín a televízie dokazujú, že najmä deti a mládež sa dostávajú pomerne často k literárnym dielam. Tzv. filmové adaptácie literatúry tvoria vlastne dejiny detského a mládežníckeho filmu v Nemecku, ktoré sú čiastočne identické s dejinami detskej a mládežníckej literatúry. Téza silného vzájomného pôsobenia kinematografie a literatúry je očitá aj z pohľadu späť: filmy pre deti sú často založené na princípoch detskej literatúry. A keď sa bližšie pozrieme na tematiku, môžeme konštatovať, že detský film v Nemecku sa dlhý čas takmer stotožňoval s rozprávkami vo filme.

Aj detský film v Nemecku po roku 1945, či už v NSR alebo v NDR, siahal po literárnych predlohách. Najmä západonemecká televízia vyrába a nakupuje v celých sériách filmy, nakrútené podľa knížiek pre deti. Čo sa však stane s pôvodným námetom pri výrobe takéhoto filmu, to je často otázne.

Nová predsedníčka západonemeckej sekcie IBBY

Barbara Schariothová kritizuje metódy pokusov o adaptáciu takto:

„Obyčajne sú tieto filmy tak vzdialené od svojej literárnej predlohy, že literárna nálepka je len nosným článkom. (...) klasické, alebo lepšie povedané najznámejšie, predlohy z literatúry pre deti a mládež sa pravidelne objavujú v programoch našej televízie a spôsobujú, že milióny detí poznajú „Heidi“ ako figúru z kresleného filmu alebo ako „správne dieťa“ bez toho, aby kedy počuli o mene Johanna Spyriová alebo nebadaj o jej knihe. Z literatúry nám tu vyrastá akási nálepková, vlajočková, tričková a reklamná kultúra okolo známych postáv detských knížiek, a tak zvieracie dobrodružstvá Včielky Maje strašia veselo v hlavách našich detí. A tomu všetkému musí „vážna a výchovná“ kniha držať chrbát.“

Jens Thiele, profesor odboru výtvarného umenia na Oldenburskej univerzite, počas jedného výskumu didaktiky estetickej výchovy analyzoval kreslené filmové seriály v západonemeckej televízii. Svoje zistenia vyjadril vo forme kritiky nesprávneho postupu pri medializácii literárnych predlôh. Podľa Thieleho je výsledným produktom spracovania seriálov, ako je „Včielka Maja“, „Heidi“ a „Pinocchio“, „konglomerát zbytkov literatúry, násilného prevodu a typických znakov filmového triku“.

Pritom práve kreslený film poskytuje vďaka svojej technike rozhýbania obrázkov a prevodu textov možnosť adekvátneho pretlmočenia predlohy.

„Medzi možnosťami kresleného filmu patrí nadsádzka, zjednodušenie a náčrt v hrubých rysoch tak isto, ako čiastočne naivný spôsob zobrazovania, jednoduchost

a priamočiarosť krátkej poviedky a svet fantázie, ktorý zodpovedá rozprávkam a obrázkovým knižkám." To tvrdí Steffen Wolf v Lexikone detskej a mládežníckej literatúry, a práve preto si jeho porovnávanie kresleného filmu a obrázkovej knižky vyžaduje bližší pohľad. Aké možnosti spracovania detských obrázkových kníh pripúšťa kreslený film? Sú to skutočne len tie triviálne možnosti, ktoré vymedzujú médium? Ako je kreslený film predurčený svojou predlohou, obrázkovou knihou? Vzniká tu nový produkt?

Pokúsime sa odpovedať na tieto otázky o zmene estetických hodnôt pri filmovaní detských obrázkových kníh, odpovedať na ne na základe vybraných príkladov. Vzhľadom na to, že priateľstvo sa stáva veľmi skoro centrálnou témou detí, a preto, že je to aj tohoročná téma BIB, zameriavam sa na tri ilustrované príbehy, a to zo Švajčiarska, zo Švédska a z Nemeckej spolkovej republiky, ktoré si vzali za cieľ spracovať tému priateľstva.

Obrázkové knihy „Ich hab so eine Wut im Bauch“ (Joj, aká som zlostná), „Oh, wie schön ist Panama“ (Oh, aká je krásna Panama) a „Die Kanincheninsel“ (Ostrov králikov) od autorov Gisely a Pera Ekholmovcov, Janoscha a Jörga Müllera a Jörga Steinera boli sfilmované za spoluúčasti autorov. Takto vznikli kreslené filmy rôzneho vyhotovenia, čo ešte znásobuje čaro tejto analýzy.

Výber sa robil aj vzhľadom na prístupnosť kópií, ale chcel by som poukázať aj na iné zaujímavé príklady.

Veľa kreslených filmov na základe obrázkových kníh vzniklo najmä v amerických ateliéroch Weston Woods Studios. Gene Deitch a Morton Schnindel v spolupráci s istým českým štúdiom vytvorili filmy na základe kníh Tomiho Ungerera a Maurica Sendaka. Aj známe knihy *Swimmy* a *Frederick* od Lea Lionniho našli svojich animátorov v Európe, a tak isto západonemeckí ilustrátori Helme Heine a Janosch pomohli previesť svoje knižky do iného média. Pre úplnosť treba spomenúť aj filmovú podobu mnohých komiksov, hlavne Mickey Mousa a Donalda Ducka. Ale aj *Asterix* od Reného Goscinnyho a Alberta Uderza sa objavil na plátne, rovnako ako *Charlie Brown* od Charlesa M. Schulzensa a *Hergesov Tim* a *Struppi*. Mohli by sme vymenovávať ešte ďalej, ale tento zoznam stačí na spomenutie najpopulárnejších sfilmovaných obrázkových kníh.

Teraz však tie tri príklady, ktoré máme k dispozícii na rozbor.

1. OH, AKÁ JE KRÁSNA PANAMA

Tento kreslený film voľne interpretuje ilustrácie rovnomennej obrázkovej knihy. Film vykladá dej knihy zmenou sekvencií, vynechaním a detailným pohľadom. Samotný text ostáva skoro nezmenený, ale je spracovaný pomocou hlasov rozprávača a predstaviteľov figúr. Ide o tigra a medveďa, ktorí sa vydajú na cestu, aby našli zaslúbenú krajinu Panamu. Na svojej ceste stretnú iné zvieratá a zažijú dobrodružstvá, až sa vrátia nazad odkiaľ vyšli, ale svoj starý domov nespoznajú. Šťastne spolu vychutnávajú nové staré prostredie, ako vysnívanú Panamu.

Obrázky boli nasnímané pomocou transfokátorov, nájazdov a švenkov, figúry sú oživené trikmi. Do poviedky sú vložené nové obrázky, strih a protistrih uvoľňujú mnohé dialógy. Bohatý text predlohy je doplnený obrázkami. Jednotlivé zábery a detaily zvierat počas dialógov vyzdvihujú konajúce osoby. Celkový záber na východ slnka uvádza cestu do Panamy, vynechanie epizódy, v ktorej musia medveď a tiger prenocovať v daždi, zrýchľuje dej filmu. Dramatická predstavba si vyžiadala niektoré zmeny. Tak napr. cestujú obaja protagonisti najprv po rieke a cez most, a len potom majú zo stromu výhľad na celú krajinu. Kľukatou cestou sa dostávajú k domu, k svojmu starému domovu. V knihe je poradie iné. Jednotlivé zážitky sú vo filme oddelené zatmievaním a rozjasňovaním obrazu, a tak vznikajú malé kapitoly. Zvuk flauty a gitary podmaľováva, podporuje a komentuje obraz, ako napr. scénu, v ktorej sa vrana húpe na strome a pozerá dolu.

2. JOJ, AKÁ SOM ZLOSTNÁ

Filmová verzia sa len veľmi málo odlišuje od knihy. Zachovali sa komiksové ilustrácie, detaily sa síce dostávajú do popredia, ale vo filme sa ukazuje každá strana knihy. Hudba sa používa len veľmi jemne na zdôraznenie deja.

Ide o malú Lenu, vidno jej nahnevanú tvár a jej reakcie, ktoré charakterizujú náladu: vidíme červenú zámku dverí, dvere sa zabuchnú, len mačka ešte rýchlo prekízne do izby. Pozorovateľ zažije výbuchy zlosti a stane sa takto svedkom zlých myšlienok hlavnej postavy.

Pomocou transfokátora a švenkov sa kamera prepracováva cez knihu, figúry sú animované prostriedkami kresleného filmu. Rečové bubliny neobsahujú

text, ale objavujú sa ako tmavé oblaky keď Lena nadáva. Jej hlas je primeraný situácii, a nie je zbytočne zlostný. Kameňom úrazu je istá Karin, a keď sa spomenie jej meno, obraz sa zatmie. Výrezy ilustrácií oživujú film, robia ho napínavým a priťahujú oko diváka. Aby sa vytvorili plynulejšie prechody, zaradili sa do deja aj nové ilustrácie. Farebne a formou sa však podobajú obrázkom z knihy. Raz je napr. vidieť Lenu, ako leží na podlahe, a to z pohľadu zhora, čo je jedna z možností, ako ukázať, že zlostné dieťa je vlastne malý, osamelý tvor. V tejto spojitosti aj mačka hrá významnejšiu úlohu ako v knihe. Jej mňaukanie a detailné zábery na ňu dopĺňujú Leninu náladu a pozorovateľovi napovedajú o situácii, v ktorej sa hrdinka nachádza.

Rečové bubliny na posledných záberoch vo filme miznú, a nahrádza ich dialóg medzi matkou (mimo obrazu) a Lenou. Keď Karin zavolá, celá nálada sa náhle zmení, Lena uteká k telefónu. Vo filme sa pri tom na telefónnych drôtoch hojdajú vtáky, zobrazujúce dobrú náladu, priateľstvo hlavnej hrdinky, ktorého symbolom sú na tapete namaľované veľké červené ústa.

3. OSTROV KRÁLIKOV

Zfilmovanie tejto obrázkovej knižky je zo spomenutých troch filmov technicky najjednoduchšie. Väčšinou sa používajú pôvodné ilustrácie, snímané transfokátorom a švenkom. Rozprávač preberá úlohu textu a sprevádza poviedku vo filme.

Ide tu o útek dvoch králikov, veľkého sivého a malého hnedého, z fabriky, pričom veľký sivý si už na neslobodu zvykol natoľko, že po spoločne prežitých dobrodružstvách vo voľnej prírode ho musí malý králik priviesť nazad.

Ako sme už spomínali, pohyb vo filme sa dosahuje len kamerou. Kompozícia v novom médiu je daná len výrezmi obrazov. Jednotlivé postavy sa vyzdvihujú často rozšírením pozadia, pretože na ilustráciách sú králiky príliš blízko pri sebe, avšak film ich chce postaviť do protikladu. V dialógu komunikujú oba králiky, veľký a malý, veľmi odlišnými hlasmi, a takto predvádzajú text pôvodiny. Komunikácia je zdôraznená strihom a protistrihom, pričom, ak je to treba, uvádzajú sa aj nové obrazy na zvýšenie dramatického účinku, pretože kamera nemôže ostať príliš dlho stát na jednom obraze, ak sa nemá dej stať zdĺhavým. Pokiaľ kniha musí uvádzať tak obrazy ako aj text,

vystačí film s obrazmi. Tak sa stáva, že vo filme sú obrazy uvádzané v celej veľkosti a v knihe tvoria len výrez strany. Poradie strán sa však vo filme väčšinou nedodržiava. Začína sa ilustráciou poslednej strany a postupne sa zabudovávajú do filmu obrazy iných súvislostí, aby sa uvoľnilo rozprávanie. Len raz sú pri tom filmári nedôslední, a to vtedy, keď sledujú jedného z králikov na ľavej strane cesty. Tu však podľa logiky knihy nemôže ani jeden z nich vôbec byť, pretože by nemali kontakt s jazerom, ktoré leží na pravej strane, ako to ukazuje celkový záber prostredia. Spracovanie textu sa uspokojilo s niekoľkými doplnkami, aby sa dosiahlo väčšej jasnosti, ale aj aby sa zvýšilo napätie. Zmeny slúžia len na zlepšenie dialógov. Sprievodná hudba, interpretovaná gitarou, zostáva v pozadí, zdôrazňuje, ale len mierne, a sprevádza celý film, deliac ho na jednotlivé úseky. Na zdôraznenie deja sa používajú aj zvuky.

Všetky tri filmové spracovania podávajú obrazy priateľstva, ktoré sú aj náplňou originálov v knihách. Dramaturgický plán spracovania sa zamerlal na podanie skúseností s priateľstvom. Vo filme „Oh, aká je krásna Panama“ sa priateľstvo medzi medveďom a tigrom upevňuje na základe spoločných zážitkov, vo filme „Juj, aká som zlostná“ sa Lena po vybití zlosti vracia k priateľke a vo filme „Ostrov králikov“ je práve rozchod oboch králikov dokladom ich priateľstva.

Tak filmy, ako aj knihy, nám nepodávajú obraz svätého priateľstva. Aj Janoschova poviedka hovorí o epizóde s liškou a husou o jednorozmernom myslení vo vystupovaní myši, ježka a zajaca. Priateľstvo sa v týchto filmoch inscenuje prostriedkami použitého média, napr.:

Vzájomná závislosť medveďa a tigra je vyvážená, raz má slovo jeden, raz druhý. Vo filme je priateľstvo znázornené obrazmi tanca, objatia a pohotovosti, keď treba pomôcť. Radosť zo vzájomnej spoločnosti a potreba vzájomnej spolupatričnosti je vyjadrená v záverečnom obraze, keď medveď a tiger spolu sedia na pohovke a cítia sa dobre. Kamera robí nájazd na usmievavých spokojných priateľov. Opakovane sa vo filme objavuje veta: „Ako dobre je mať priateľa, potom sa netreba ničoho báť.“ Lepšie sa táto myšlienka ani nedá vyjadriť.

Príčina Leninej zlosti nie je bližšie vysvetlená. Príčin je asi viac, ale hlavnou je osamelosť: „Keby som len nebola tak sama!“ To, že sa táto príčina zlosti obracia proti jej priateľke Karin, ukazuje len na Ka-

rinino dôležité postavenie. Film umožňuje Lene, aby sa vyzúrila, hrá sa s výlevmi zlosti a s náladami, farby a akcie sú vonkajším prejavom jej vnútorného stavu. Že nakoniec veľmi rýchlo nastáva zmena nálady, to ukazuje posledný obraz, v ktorom Lena ihneď odpovedá na Karinino telefonické volanie. Tento vzťah nie je sprevádzaný výlevmi zlosti, ktoré môžu byť oprávnené. Vo filme je to znázornené tak, že zo zlej karikatúry priateľky sa razom stane na tapete smejúca sa tvár. Hlavne červená farba nakreslených úst ovplyvňuje atmosféru.

Priateľstvo môže existovať aj medzi celkom odlišnými králikmi. Vábia sa navzájom do voľnosti, pomáhajú si na slobode v nebezpečenstvách. Odlišné sú však oba králiky v svojom strachu. Pokiaľ malý hnedý králik je aktívny, veľký sivý následkom otupenia v zajatí zlyhá. Toto je vo filme jasné z dlhej sekvencie: malý hnedý sa snaží vyhrabať si jamu, aby sa do nej schoval, veľký sivý sa v strachu schúli do tieňa stromu. Nakoniec odprevadí malý hnedý veľkého sivého „domov“, pretože vzájomne si pomáhajú, to je

vec priateľstva, aj vo filme. „Ty si istotne nájdeš nového priateľa“, vraví hnedý. „Ale nie takého, ako si ty“, odpovedá na konci filmu sivý.

V spomenutých filmoch sa téma priateľstva podáva rôznym spôsobom. Filmové médium má svoje vlastné výrazové prostriedky, ktoré sa použili. Na rozdiel od filmových prevodov epického rozprávania sa kreslené filmy, nakrútené podľa obrázkových kníh, opierajú o obrazové predlohy. Doplnky, ako v našom prípade, sú len na osoh veci. Z dramatického hľadiska vzniká použitím filmových prostriedkov nový produkt. Pomocou pohybu obrázkov, tónovania, hudby a zvukov sa môže celý príbeh inscenovať nanovo. Na základe našich troch príkladov možno dokumentovať, ako presne sa môže viesť ľudské oko, oko diváka, aby sa dosiahlo prenosu myšlienok o priateľstve. Umelecký úmysel tvorcov kníh vyšiel aj vo filme, a tým sa tieto filmy odlišujú od masových kreslených filmov. Autori a výtvarníci — ilustrátori obrázkových kníh — môžu byť dobrými autormi a tvorcami aj kresleného filmu.

ŽIVOT DETÍ A ICH KONTAKTY S DOSPELÝMI

ZBIGNIEW RYCHLICKI,
POLSKO

Obraz sveta sa cez prizmu detského pohľadu stáva zreteľnejším. Prítomnosť malého človeka v našom zornom uhle spôsobuje, že prenikavejšie vidíme nám dobre známy svet, na ktorý sme si už stihli zvyknúť, ktorý však pre dieťa je svetom ustavične nových objavov a skúseností.

Koľko zabudnutých poznatkov o veciach, s ktorými dennodenne prichádzame do styku, sa vracia do nášho dospelého vedomia, keď sa prizeráme prvým objaviteľským krokom niekoľkoročných Kolumbov! Akým bohatým sa stáva svet v dosahu zopár desiatok malých krokov, keď spomenutí Kolumbovia začnú opúšťať domáci kozub! Koľko nezvyčajných vecí a udalostí ich čaká neskôr na veľkej ceste — z materskej školy domov! A to je len začiatok „veľkých objavov“. Pozorujúc ďalej malých objavovateľov vidíme, ako si hľadajú miesto v komplikovanej stavbe spoločenského života, ako pri svojich hrách a pri práci doma, na dvore, v škôlke prežívajú všetko to, čím ich budúci život obdaruje už v dospelých rozmeroch. Prežívajú oveľa úprimnejšie, bez výhrad a bez konvencií, bez opatrnej rezervovanosti a bez ovládania sa, ktoré sa neskôr stane ochranným štítom skúseného človeka. Práve vďaka tejto bezprostrednosti a spontaneite, vďaka úplnému zaangažovaniu sa na tom, čo sa vôkol deje, obsahujú malé detské radosti toľko veľkého šťastia a malé zármutky toľko tragédie.

Nadšenie malého budovateľa, tvorcu paláca z kociek alebo z piesku, sa rovná radosti inžiniera, ktorý úspešne zavŕšil stavbu nádhornej budovy. Avšak úprimnejšie sa nepochybne dokáže tešiť práve ten malý tvorca. Pokazená hračka dokáže vyvolať v malom človeku oveľa väčšie zúfalstvo, než v jeho otcovi jeho rozbité auto.

Vôbec to neznamená, že svet dospelých je chudobnejší na cit — je to však svet ukryvaných citov, pocitov nie tak úprimných. A preto, ak chceme vidieť, ako vyzerá naozajstný úsmev — hľadajme ho na tvári dieťaťa.

No život detí sa neodohráva iba medzi palácmi z piesku a hračkami z umelých hmôt. Svojimi objaviteľskými krokmi premeriavajú predsa tie isté cesty, po ktorých prechádza aj dospelý život. Sú medzi nami a zúčastňujú sa na našich každodenných dospelých záležitostiach, zúčastňujú sa na živote dospelých oveľa viac ako deti predchádzajúcich generácií. Naša epocha je predsa epochou zrýchlenej všeobecnej emancipácie.

V poslednom štvrtstoročí sa v našej krajine udiali v tejto oblasti obrovské zmeny. Odrazili sa aj v osudoch detí. Od širokanskeho sveta ich neizoluje ani „hluchá dedina“ ani „detská izba“. Rodinný život už od najútlejšieho detstva nie je jediným zdrojom spoločenských skúseností. Dieťaťu sa venuje starostlivosť spoločnosti a súčasne získalo oveľa väčšiu samostatnosť.

Umelci často obracajú pohľad k deťom, hľadajúc v ich svete odraz obrazu sveta dospelých. Vnoriac sa do detského sveta vidia ostrejšie, jasnejšie a pravdivejšie.

Spojivo medzi krajinou umenia a „rišou detských liet“ je zvlášť tesné. Je to totiž práve detstvo, vlastné aj cudzie, čo predstavuje rozprávkový prameň živej vody, ktorá vracia svetlo aj farby obyčajným každodenným predmetom a udalostiam.

Umelcov často prirovnávajú k deťom, a prirovnania neraz bývajú podfarbené ľahkou iróniou. Hovorí sa o „veľkých deťoch“, o „naivnom pohľade na život“.

V tejto irónii však cítiť podtón závidosti, lebo či napokon nie je najskrytejšou túžbou každého z nás uchovať si čo najdlhšie aspoň trochu tej sviežosti citov, naivnej dôvery a úprimného optimizmu, s akým dieťa objavuje svet?

Lenže súčasný svet necháva čoraz menej miesta na samostatné objavy. Je čoraz ťažšie zachovať si v ňom individuálny pohľad, svoj obraz života. Dotieravé, všadeprítomné masovokomunikačné prostriedky riadia náš zrak i sluch. Sme všestranne zorientovaní vo všetkom, čo sa deje na zemeguli a... čoraz ťažšie je nám zbadáť to, čo je blízko nás.

V jednej relácii poľského rozhlasu sa zrodil nápad urobiť cyklus rozhovorov s deťmi na rôzne témy, s ktorými si neraz ťažko poradia aj dospelí. Cieľom bolo preskúmať, ako vznikajú predstavy detí predškolského veku — teda celkom malých detí. Takto vznikla kniha „Keď mal Sokrates päť rokov“, ktorú deti aj ilustrovali.

Knihu vydal Vydavateľský inštitút „Nasza Księgarnia“. V rozhovoroch, ktoré obsahuje, sa ako v krivom zrkadle odrazili skúsenosti detí získané v rodine, v materskej škole, na dvore, na ulici, názorne sa tu predstavila doslovnosť detského chápania sveta, pomiešaná s metaforickým jazykom dospelých, aj námaha, s akou sa ešte neskúsený rozum prediera húštinou nepochopených záležitostí, ktoré patria do veľmi komplikovaného sveta dospelých.

Dovolím si citovať zopár fragmentov tejto knihy.

Na tému Slnko nad hlavou:

— Povedzte, čo je to Slnko?

— To je taká lampa na oblohe. Ľudia ju vyrobili v továrni a zavesili na oblohu.

— Ó! A tá lampa nespadne?

— Nespadne, lebo sa drží na háku.

Iný chlapec dodáva:

— Slnko, to je také obrovské ohnisko. A v noci to zhasína a z toho sa robí Mesiac.

— A čo sú to hviezdy?

— Hviezdy, to sú také slniečka, ony svietia do neba. Ale hviezdy nie je tak vidieť, lebo hviezdíčky sú také malininké, také bodky ako mušie vajíčko. Ale v skutočnosti je hviezda ohromná, ibaže je ďaleko, ďaleko: ty si myslíš, že sa blížiš k Slnku a k hviezdám a k Mesiacu, ale to nie je pravda, musel by si mať aspoň stodvadsať rebrikov, aby si mohol vystúpiť, alebo stopäťdesiatdva, to by si dostal ešte len do pol oblohy, a keby si pridal ešte šesťnásť, bol by si vlastne pri Slnku.

Na tému vlak:

— Mám vlak na batérie, a jeden na kľúčik. Treba krútiť kľúčikom toľkokrát, koľko sa dá, potom (vlak) ide.

— No a naozajstný vlak?

— Tiež jazdí po koľajniciach, lebo keby šiel niekde inakade, tak by prišiel do iného mesta, a nie do toho.

Na tému bežnej elektrifikácie:

— Odkiaľ sa berie hlas v telefóne?

— Je taká rúročka a hlas vchádza do tej rúročky a beží k babke alebo k Zoške alebo k tete Mariške. A v televízore je obraz zo štúdia.

— A kde je také štúdio?

— Myslím, že to nie je v tej skrínke, lebo ľudia sú takí veľkí a tá skrínka je taká maličká. To asi v štúdiách nahrávajú na rozličné pásky a taká páska prechádza cez zväčšovacie sklo, a to sklo dopravuje všetky obrazy do televízora. Obrazovka, to je také veľké zväčšovacie sklo a maličká páska je v prostriedku. A je tam veľa pásky, a tá páska je každý kúsok inakšie nahananá, každú hodinu, každé tri hodiny, každých päť hodín. A cez to zväčšovacie sklo všetko vidieť veľké.

Šťastná éra robotov, elektronických mozgov 21. storočia. A tu zrazu prebieha cez cestu čierna mačka:

— Povedz mi, je to veľmi zle, ak stretneš na ceste čiernu mačku?

— Ak škriabe, tak treba utekať, a ak neškriabe, tak netreba utekať.

Iné dieťa:

— Čierna mačka neprináša šťastie. Ak čierna mačka prebehne cez cestu, vždy sa stane nejaké nešťastie. Lebo čierne mačky rady lietajú cez cestu. Keď mama prebehla cez cestu, tak popoludní pricestovala teta a bolo veľa starostí.

Na tému spoločnosť:

— Čo je to spoločnosť?

— Spoločnosť, to je veľa ľudí na jednom mieste...

A iná odpoveď:

— Robinzon na opustenom ostrove nebol spoločnosť, lebo bol sám. On sa izoloval od spoločnosti.

— A kto je to sociálny pracovník?

— To je taký pán, čo sadí v parku stromčeky. Spoločnosť tie stromčeky ničí, aby páni aj na druhý rok mohli sadieť.

Ešte raz téma spoločnosť:

— Spoločnosť je dokonca aj v električke, lebo ľudia sa tam hádajú.

Na tému štátna moc:

— Čo je to štátna moc (resp. štátny orgán)?

— To je rôzne. Pre môjho otca je najdôležitejší Závodný výbor (ale nie Závodný výbor ROH — pozn. prekladateľky). Mama povedala, že ten výbor je dokonca dôležitejší, ako ona. Štátny orgán, to je pán milicionár. Ak zle jazdiš, tak orgán písa a hovorí: „Prosím si vodičský preukaz.“ A vtedy sa s orgánom nesmie diskutovať.

Na tému o národnom hospodárstve:

— Čo je to národné hospodárstvo?
— Úžasne rýchle utrácanie peňazí a robenie peňazí! A kde nie sú peniaze, tam niet ani národného hospodárstva.

Posledná téma — obloha:

— Čo je to obloha?
— Obloha je taký obrovský tanier, obrovský na celý svet.
Druhý chlapec dodáva:

— Ja veru neviem, kde je tá obloha, lebo všade lietajú rakety a sputniky a v kozme sa už nemožno pomestiť.

Ako vidieť, rozhovory s deťmi sa zdanlivo žartovne dotkli mnohých problémov.

Obraz sveta, vynárajúci sa z týchto detských predstáv, je neraz naivný, výpovede detí ukazujú, ako ťažko je dieťaťu zvládnuť pojmy, ktoré sú dospelým celkom samozrejme, no pre decko nesmierne komplikované. Vystupuje z nich celá škála abstraktných pojmov, ktoré treba pospájať do reťazí logických úvah a urobiť rozumné závery. Deti napokon vždy konajú s dobrým úmyslom, aj vtedy, ak úprimne povedia tete, že sa s ňou nerady bozkávajú.

Aj v takýchto situáciách musíme mať pre naše deti porozumenie. Vždy potrebujú našu priazeň, teplo, pochopenie, a iba v takej atmosfére sa môžu správne rozvíjať — mať šťastné detstvo.

NA TÉMU SYMPÓZIA

RUMEN SKORČEV
BULHARSKO

„My, bulharské deti, spolu s našimi milými učiteľmi, spisovateľmi, výtvarníkmi a skladateľmi sme sa rozhodli navrhnuť našu krajinu za Vás i náš spoločný domov počas leta roku 1979. Pozývame Vás na Medzinárodné stretnutie detí, ktoré sme nazvali Zástava mieru.“

Bulharské deti Vám posielajú svoje úsmevy a čakajú Vás na prahu svojho domova s chlebom a soľou, ako poslov krásy a mieru.“

Takto sa v Medzinárodnom roku dieťaťa zrodila myšlienka hnutia Zástava mieru, ktorého heslom je: „Jednota, tvorba a krása.“ V lete tohto roku sa v Bulharsku zišlo 1200 dievčat a chlapcov asi zo 100 krajín. „Hnutie nádeje“, tak ho nazýva riaditeľ UNESCO pán Amadu-Machtar M. Bou. Nemôžeme hovoriť o mieri a nemyslieť pri tom na deti, ktoré sa onedlho stanú dospelými ľuďmi, a nedúfať, že uchránia pred zničením našu Zem a že zachovajú jasnú a pokojnú oblohu. Dieťa je mier, dieťa je nádej. Toto malé, drobné a múdre ľudské stvorenie, jemné a dôverčivé, čisté a neopakovateľné vo svojich hrách, ktoré aj trochu nesprávne nazývame detskou tvorbou. Kresby, v ktorých je nový svet, nie menej pravdivý ako ten, čo nás obklopuje. My dospelí si uvedomujeme, že žijeme často viac spomienkami, ale aj deti žijú spomienkami. Ich predstavivosť ich priťahuje odniekiaľ zďaleka, z budúcnosti. A komu sa podarilo zachovať v sebe viac tohto detského pohľadu, ten žije tvorivejšie, má život rád, ako ho má rado dieťa, obdivuje ho a teší sa z neho, tak ako dieťa.

V najušľachtilejšom zmysle slova závidíme deťom, že môžu kresliť tam, kde sa im zachce, bez komplexov a túžby po sláve, tvoria svet vtákov, usporiadaných domov, strojov a zvierat. Najčastejšie však kreslia

Slnko, veľa svetla, hovoriac tým sebe aj nám, aký má byť svet okolo nás, ako je krásne žiť bez hladu a ničenia.

V súčasnosti žije na našej planéte viac ako miliarda päťstopäťdesiat miliónov detí. Viac ako dvesto miliónov detí sa nenasýti, každé piate dieťa zomrie pred dosiahnutím piateho roku veku. Za dlhé stáročia sme my, dospelí, dokázali, že môžeme byť dobrí aj zlí, a niekedy aj podlo ľahostajní. Preto myslím, že bude zaujímavejšie, keď si vypočujeme, čo si myslia deti o nás. Čo povedalo isté americké dieťa na stretnutí v Sofii?

„Veď my skôr či neskôr budeme dospelí, a potom bude mnoho vecí závisieť len od nás, a práve od nás. A my chceme mať možnosť stať sa dospelými a chceme aj mať deti. Ak vypukne vojna, už nebude ani našej Zeme, ani ďalších pokolení.“

„V prípade vojny“, povedalo jedno dieťa tmavej pleti, „nikdy neskončíme školu, nikdy nebudeme dospelí. Peniaze, ktoré sa vydávajú na zbrane, treba, podľa mňa, investovať tak, aby sa život ľudí stal krajší, aby sa odstránila bieda a choroby... Vojna znamená smútok, nešťastie, ničenie. A mier je naša budúcnosť, naše šťastie...“

13-ročný Sean Wils, ktorý navštívil Japonsko, sa vyznal z takýchto myšlienok: „Práve v Hirošime sme si uvedomili, aké dôležité je bojovať za mier... Tu sme reálne videli nezmyselné následky jadrovej hrôzy. Ak deti celého sveta budú konať spoločne, iste sa podarí zadržať sily vojny. Nech sa všetci ľudia stanú priateľmi, nech sa do posledného človeka postavia na obranu mieru. Potom sa nám podarí zachrániť našu planétu.“

„Ak deti celého sveta budú konať spoločne...“ tak

povedal malý Sean, a v tom je hlboký humánny zmysel nášho hesla: „Jednota, tvorba a krása.“

Drahí priatelia, nezdá sa vám, že tieto detské slová znejú nedetsky? Deti hovoria o hlade a o ničení. Chcú zachraňovať planétu. Každý rozumný človek, ktorý ich počuje musí mať pocit viny za chaos, v ktorom žijeme a tvoríme, za ľahkomyselnosť, s ktorou niekedy hľadáme na budúcnosť detí. Musíme nielen hovoriť im, ale aj hovoriť s nimi. Možno len vtedy bude mať zmysel obrovská tvorba, ktorá vzniká na všetkých svetadieloch, vo všetkých kútoch Zeme, všade, kde žijú deti. Som presvedčený, že my všetci tvoríme len z veľkej lásky k nim, lebo nikto nekreslí, nepíše, nekomponuje pre tieto malé a dôverčivé bytosti, ak neskrýva v srdci tú tichú nostalgiu spomienok na prvé roky života, keď objavoval svet.

Je nebezpečné rozprávať sa s deťmi bez tejto prostej ľudskej lásky.

„... pretože dieťa nie je sud, ktorý má byť naplnený,“ hovorí Montaigne, „ale fakľa, ktorá má byť zapálená.“

V bulharských knižkupectvách sa predáva veľa kníh pre deti a mládež. Ich prípravou sa zaoberajú tri veľké vydavateľstvá BALGARSKI CHUDOŽNIK, NARODNA MLADEŽ a OTEČESTVO. Spisovatelia, výtvarníci a redaktori oddane a nadšene pracujú aj pri všetkom riziku neúspechu, ktoré sa skrýva v tejto tvorbe. Veľmi dobre si uvedomujeme, aké dôležité je pre budúcnosť ľudstva to, čo sa dnes maľuje, píše a komponuje pre deti. Kniha je pre deti oknom do sveta, neodmysliteľným priateľom, spoločníkom na cestách fantázie po planéte a po vesmíre.

Vydavateľstvo OTEČESTVO sa špecializuje na vydávanie kníh pre deti a mládež od bulharských aj od cudzích autorov. Vyše 110 titulov ročne vychádza s hlavičkou OTEČESTVO. Tohto roku tu vyšla kniha

„Deti a mier“ od výtvarníka Venelina Valkanova a kolektív autorov vydavateľstva pripravil na Medzinárodné stretnutie detí album „Jarné krdle“ s kresbami a veršami bulharských detí.

Vydavateľstvo BALGARSKI CHUDOŽNIK popri dielach, ktoré sa týkajú výtvarného umenia, vydáva každoročne asi 40 titulov, určených mladým čitateľom. Roku 1985 vyšla napriek ťažkostiam, ktoré pociťujeme v našej polygrafii, vysokohodnotná kniha „Prekrásna si naša domovina“, s najkrajšími veršami našej literatúry pre deti. Knihu ilustrovali piati výtvarníci. Verše, ktoré obsahuje, sú stálou hodnotou našej literatúry pre deti. Týmito veršami sme sa aj my, ich rodičia, učili ľúbiť našu prírodu, svet a vedomosti.

Toto vydavateľstvo vydalo aj knihu „Zástava mieru“ a tri knihy s kresbami detí, s detsku tvorbou a s notovou tvorbou.

Vydavateľstvo NARODNA MLADEŽ, ktorého produkcia pre deti a mládež rovnako obsahuje asi 40 titulov ročne, vydalo album „Zora zajtrajška“, v ktorom nás dokumentárna fotopoviedka zavedie do sveta malých obyvateľov planéty a oboznámi nás s ich čistými vzruchmi.

Nespomínam jednotlivé tituly preto, aby som odbočoval od danej témy a spomenul všetko, čo sa u nás vydáva pre deti a mládež. Naopak. Hovorím o nich preto, lebo aj najjednoduchší príbeh, ktorý sa vyzpráva a ilustruje s využitím talentu, prebúdza v deťoch lásku k ľuďom, učí ho krásu. A čo je na svete krajšie ako mier.

Pri tejto príležitosti chcem končiť slovami Williama Saroyana, ktoré vyslovil pri jednej zo svojich návštev v Sofii: „Dovtedy, kým budú deti, a kým budú žiť v bezpečí a budú zdravé, bude ľudský rod aj naďalej tajomným a geniálnym zázrakom.“

O ANTIRÉTORICKÝCH „FORMULÁCH“

CARLA POESIOVÁ
TALIANSKO

Hľadania niektorých talianskych umelcov v objasňovaní nových foriem pri odovzdávaní posolstva, ďaleko od stereotypov a od rétoriky, vyústili do rozličných typov „formúl“.

Rada používam slovo „formula“, ale obávam sa, že nevyzdvihuje tak, ako by som chcela, myšlienku *invenencie*, poetickej *alchymie*, *ilustratívnej stratégie*, vďaka ktorým mohli niektorí umelci ospevovať mier, tým že mierili na opačný cieľ, teda na vojnu alebo na násilie, ktoré ukázali z groteskného alebo zo smiešneho aspektu, pomocou satiry či irónie alebo pomocou komickosti prístupnej mladšiemu čitateľovi, ale vždy tak, aby zničili tento predmet výsmechu či posmechu.

V tejto súvislosti spomeniem dvoch umelcov, ktorí pracujú spoločne: Cristina Lastregová a Francesco Testa. Títo autori zverili štyrom postavám (ktoré častejšie nachádzame v ich knihách „La Giovanna nel bosco“, Trieste, E. Elle; „Giovanna all'assedio del castello“, Milano, Mondadori; a ktoré sú už teraz známe aj mimo územia Talianska) úlohu, zosmiešniť mýtus vojny tým, že budú — dôsledne opačne — ospevovať radosť zo spoločného života v mieri a oceňovať jednoduché životné radosti.

Ich formula humoristického typu, prístupná dokonca aj deťom, čerpá svoju silu z veľmi vydatenej *invenencie* postáv, z ich fyzického zjavu a z ich správania. Ide o Tommassona, dobráckeho domáceho draka, ktorý má rád dobré jedlo, a o dievčatko Giovannu — plné iniciatívy, ktoré s malým psíkom Ciccio stretáva Tommassona vo svojich snoch a zažije s ním mnohé dobrodružstvá.

Ich odporcom (a presným protikladom) je barón

Gualtiero (aj on je hlavnou postavou Giovanniných snov), stále pripravený na vojnu a na násilie, ale neúprosne odsúdený na porážky, ktoré ho zosmiešňujú.

Predmetom výsmechu je barón, a s ním mýtus vojny, no skrytý cieľ rozprávania (t. j. víťazstvo mieru) sa dosiahne skôr humorom mierumilovného Tommassona.

Pri zrážkach s nepriateľom sa dobrý a nesmelý Tommassone vždy snaží vyhnúť boju a zabudnúť dokonca, že rozzúrení draci môžu vrhať oheň nosom, uvedomuje si svoju silu a strašné schopnosti až potom, keď ho Giovanna energicky povzbudí. Potom sa z neho stáva nedobrovoľný, ale zdatný bojovník. Práve táto „nedobrovoľnosť“, tak dobre vyjadrená na obrázkoch, táto nanútená úloha bojovníka, tento nepravý strašný výraz, ktorí si nevybral, len ho znáša, sa v protiklade stávajú víťazstvom mieru.

Konečný efekt je teda založený na hre kontrastov jednak medzi postavami, jednak vo vzťahu k ich vnútornému ja: dva vizuálne, dobre vyjadrené a synchronické mechanizmy.

Takmer pred dvadsiatimi rokmi odsúdil vojnu jeden z najlepších talianskych ilustrátorov Emanuele Luzzati v nádherne ilustrovanom albume „La gazza ladra“, Milano, Mursia. Podľa neho realizoval film, ktorého fotogramy presne zodpovedajú ilustráciám knihy.

Grotesknosť vojnychtivých postáv a ich potrestanie vyvolá ospevovanie mieru, chápaného ako *sloboda*, ako *radosť zo slobodného žitia*.

Traja králi, ktorí sa nikdy nevedia nasýtiť vojny, sa z nedostatku iného nepriateľa rozhodnú vypovedať vojnu vtákom. Zabijú ich tisíce, až kým straka zlodej-

ka nepomstí svojich druhov tak, že prenasleduje kráľov, úplne ich zbaví moci a prinúti ich zavrieť sa do zámku, ktorý sa premení veľmi zaujímavým spôsobom na väzenie.

Po sérii dynamických obrázkov sa objaví téma mieru vo frenetickom eláne, v opojení slobodou; vtáky, ktoré unikli zlému snu násilia, v kontraste s nehybnosťou troch kráľov zatvorených v zámku — väzení.

Použila som slovo „formula“ v zmysle figuratívnej stratégie. Existuje kompozičná stratégia, ktorá sa opiera o grafickú tému, o dobre vypočítané rozmiestnenie strán, o zábery, o nastavenie obrazu (ako pri plagáte), ktoré ponechávajú bohatý priestor „inferencii“ čitateľa, čiže invencii toho, kto prijíma posolstvo.

Ilustrátor Mario Mariotti takto pracuje na knihe vydavateľstva NIEP — La Nuova Italia, Florencia. Skoncipoval hlavne grafický projekt a použil fotografické obrázky podľa úmyslov, ktoré využívajú indukciu čitateľa.

Titul knihy je „Volgio fare un viaggio“ (Chcem ísť na výlet). Túto knihu čítame z dvoch strán; zľava doprava a sprava doľava.

Z ľavej strany vychádza hypotetický taliansky čitateľ, ktorý cestuje po arabskom území. Na prvej strane je táto legenda, ktorá plní funkciu názvu:

Chcem cestovať
prísť do krajiny
ktorú som nikdy nevidel
a zistiť
či mi pripomína moju
či dedina je dedina
či záhrada je záhrada
či je pravda že ty
tak ako ja
si odišiel
na druhú stranu knihy
aby si ma stretol

Arabské územie (uhádneme, že je to Tunisko) sa predstavuje ilustráciami na celej strane, ktoré ukazujú polia, pláne, chodníčky, dediny. Každý obrázok (bez textu) má hore v rohu malý štvorček. V ňom nájdeme krajinu, architektonické prvky alebo postavy, ktoré sú neobyčajne blízke, ak nechceme povedať podobné postavám a krajinám na plných stranách; napriek tomu ide o polia, údolia, múry, uličky absolútne talianske (uhádneme, že ide o toskánsky vidiek). Sú to samozrejme „zažitá územia“, ktoré náš cestovateľ pripomína v konfrontácii — aby sa čitateľ priblížil novej krajine.

Z druhej strany knihy (sprava doľava) vychádza hypotetický arabský čitateľ, ktorý cestuje po talianskom vidieku. Tá istá legenda, spomenutá vyššie, sa tu objavuje v arabskom jazyku.

Ilustrácie na celej strane majú rovnako hore taký istý štvorček: kľúčový prvok na pochopenie knihy. V každom z nich je plán, pole alebo dedina, údolie, jednoducho pohľady, ktoré patria do života a do každodennej skúsenosti arabského čitateľa — cestovateľa po svojej krajine, a ktoré sa tu stávajú predmetom spontánnej evokácie a porovnávania.

Uprostred knihy sa obaja čitateľa — cestovatelia — stretnú a nájdú legendu v arabskom a v talianskom jazyku:

Stretávame sa
v strede knihy
a vymieňame si
cestu a príbehy
a teraz
je čas sa vrátiť
skôr ako začne pršať

Od tohto bodu každý z nich prejde cestu toho druhého a odnáša si so sebou ozvenu dojmov, ktoré vyvolala navštívená krajina. Tieto spojenia, súvislosti, vzťahy, ktoré Mariotti zdôraznil, sú stretávacími bodmi, ktoré neodstraňujú rozdielnosti kultúrnych identít, a pritom napovedajú (zdôrazňujem, len *napovedajú*) myšlienku o zmysle bratstva, spoločného blaha, spoločných hodnôt, ktoré sú základom mieru.

Je pravda, že ide o fotografie, nie o maliarsku techniku. Ale sú to fotografie, ktoré použil ilustrátor s ilustrátorským úmyslom, podľa grafického projektu.

V tejto súvislosti mi prichádza na um otázka: nedodáva spojenie Mariottiho s grafickým projektom, s lay-out, knihe emocionálne a metaverbálne napätie, vlastné plagátu? Odovzdanie posolstva berie do úvahy hlavne záverový mechanizmus (mechanizmus prínosu) čitateľa. Bolo by zaujímavé diskutovať o tom, do akej miery je hlavne dnes ilustrácia kníh pre deti poplatná reči plagátu, a nakoľko je to vhodné.

Na záver som si nechala ilustrácie „Rose Blanche“ Roberta Innocentiho (Vyd. Script at 24 heures, vo francúzskom vydaní), ktorý tento rok získal Zlaté jablko BIB.

Tu „formula“ spočíva vo videní vojny cez *diafgram*: čiže nemožnosť zo strany hlavnej postavy, dievčatka Rose Blanche, pochopiť vojnu, dať jej logický zmysel. Pre ňu vojna je a ostáva pochmúrnym „prečo“ bez odpovede.

Otázky vyjadrujú myšlienku, ktorej otcom je sám Innocenti.

Rose Blanche prežíva prvé dni druhej svetovej vojny videnej naivnými očami, ktoré vnímajú iba nový, skoro slávnostný rytmus prechodu vojakov cez jej malé mestečko. Zmysel tejto novosti vidíme v detailoch žiariacich farieb, aj keď pozadie je tmavé.

Na prenasledovaní židov umelec ukazuje, že Rose Blanche nechápe. Všetko je pre ňu nejasné. Útok na židovské dieťa, detský koncentračný tábor, ktorý objaví skoro náhodou, len zvyšujú počet „prečo“, ktoré ostávajú bez odpovede. Chápe iba okamžité veci: že treba napríklad priniesť jedlo tým deťom, ktoré objavil za ostnatým drôtom. Neurčitost', nepokoj, zablúdenie príbehu vyjadrujú mnohé postavy, ktoré zaplňajú scénu; sú realistické, vyúsťujú až do istého expresionizmu. Farby sú čoraz tmavšie, zachádzajú až do sivých tónov koncentračného tábora.

Keď nemecká armáda ustupuje a znovu prichádzajú cudzí vojaci, tábor evakuujú. Rose Blanche nájde iba prevrátený plot z ostnatého drôtu. Prečo? Dokonca jej smrť ostane bez odpovede. Guľka vystrelená do hmly: kým? prečo? „vojaci vidia nepriateľa všade“, tá guľka zabije malé dievčatko.

Na prevrátenom plote z ostnatého drôtu vyrastie kvet.

Po konečnej katarzii sa vracia čistota farieb spolu s nesmelým objavením sa kvetu.

Chcela by som zdôrazniť z hľadiska „formuly“ „trojrozmernosť“ figuratívneho výrazu.

Prvý rozmer je kronikou udalostí, zdanlivo aseptickou. Druhým je realistický štýl, spojený s expresionistickými farbami. Tretím, najvýznamnejším, je spôsob, akým Rose Blanche vníma a znáša udalosti: vojnu a násilie videné skoro ako nečakaný zásah mimozemšťanov.

Okrem farieb sa Innocenti vyjadril aj inými kľúčovými prvkami: nehybnosť očí Rose Blanche, priehľadnosť a hmla. Hmla ako zmätok, nelogickosť, chyba. Odtiaľ vychádza konečná jasnosť, ktorú vyjadruje kvet.

Celostránková ilustrácia, ktorá najlepšie vyjadruje jeho hľadisko a tentno tretí rozmer (a obracia sa ostatne na najnadanejších čitateľov), je obrázok prechodu armády na ústupe, ktorý sa odráža na skle okna, odkiaľ sa naivná a bezbranná Rose Blanche díva na ulicu. Nepriamy nuansovaný obrázok medzi snom a zlým snom.

V prípade Innocentiho teda ilustrácia povzbudzuje víziu niečoho, čo nie je predstavené priamo, a je skryté v texte.

Efekt plný provokovania, ktorý vyvoláva reakciu a núti čitateľa premýšľať.